

ПСИХОЛОГІЯ

ШКІЛЬНИЙ
СВІТ

ОБДАРОВАНІ ДІТИ

Діагностика та супровід

БІБЛІОТЕКА «ШКІЛЬНОГО СВІТУ»

Бібліотека «Шкільного світу»
Заснована у 2003 р.

ОБДАРОВАНІ ДІТИ

*Діагностика та
супровід*

Психолог. Бібліотека
Інформатика. Бібліотека
Хімія. Біологія . Бібліотека
Краєзнавство. Географія.
Туризм. Бібліотека

Київ
«Шкільний світ»
2008

ББК 88 8
О-13

Рекомендовано рішенням засідання вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України як методичний посібник (протокол № 3 від 28.02.08)

Редакційна рада:

Т. Шаповал, Т. Гончаренко, В. Снігульська, М. Мосієнко —
канд. філол. наук, Г. Кузьменко, О. Шатохіна

О-13 Обдаровані діти: Діагностика та супровід / Упоряд. Т. Червонна. — К.: Шк. світ, 2008. — 128 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).

ISBN 978-966-451-000-1.

ISBN 978-966-451-250-0.

У книжці подана робота з дітьми, які виділяються підвищеним рівнем розумового розвитку на різних вікових етапах. Творчість, новизна та оригінальність їхньої діяльності виявляється тоді, коли вони самостійно ставлять проблему і знаходять шляхи її вирішення. Враховуючи обдарованість як чинник успішної життєдіяльності дитини, важливо приділяти особливу увагу її здатності до саморуху, саморозвитку, самоздійснення. Отже, організація навчально-виховного процесу має бути спрямована не на максимальне навантаження учнів навчальним матеріалом, а на розвиток їхніх здібностей.

Добірка статей презентує досвід психологів України.

Для практичних психологів галузі освіти, методистів, педагогів та батьків.

ББК 88.8

ISBN 978-966-451-000-1(б-ка «Шк. світу») © Червонна Т., 2008

ISBN 978-966-451-250-0

© ТОВ Видавництво «Шкільний світ»,
дополіграфічна підготовка, 2008

ЗМІСТ

<i>Ірина Сидоренко, Світлана Панченко.</i> Здібності, обдарованість, талант, геніальність: психологія взаємозв'язку та відмінностей.....	4
<i>Ірина Карабаєва.</i> Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих старших дошкільнят.....	13
<i>Людмила Дерев'янка.</i> Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід.....	51
<i>Ольга Єсіп, Вікторія Ткачова.</i> Психологічний супровід програми «Обдаровані діти». Семінар-тренінг для практичних психологів, молодих фахівців.....	98
<i>Тетяна Ілляшевич.</i> Обдарована дитина: ілюзії й реальність	104
<i>Ольга Нечаєва.</i> Виявлення рівня інтелектуального розвитку для молодших школярів. Адаптація тестової методики Р. Амтхауера.....	116
<i>Дмитро Корольов.</i> Психологічний інструментарій визначення рівня розвитку обдарованої особистості. Рестандартизація тесту Р. Амтхауера для юнацького віку.....	122

ЗДІБНОСТІ, ОБДАРОВАНІСТЬ, ТАЛАНТ, ГЕНІАЛЬНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВІДМІННОСТЕЙ

*Ірина СИДОРЕНКО, старший викладач кафедри психології Сумського ОІППО;
Світлана ПАНЧЕНКО, кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету
підвищення кваліфікації Сумського ОІППО*

Проблема дитячої обдарованості в усі часи викликала великий інтерес у суспільстві. Зацікавленість урядовців, фахівців, батьків зрозуміла — йдеться не лише про долі окремих особистостей, а й про майбутнє країни, всього світу. Адже саме талановиті, обдаровані, здатні до творчості люди створюють нові теорії та нові технології, пропонують нові шляхи розвитку, рятують нас у кризових ситуаціях.

Поняття «здібності», «обдарованість», «талант», «геніальність» є категоріями психології. Розглядаючи їх з наукової точки зору, фахівці відзначають, що кожному поняттю, попри схожість, притаманна певна термінологічна специфіка.

Один із засновників гуманістичної психології — Абрахам Маслоу, — вважав, що точна та пристосована до життя теорія особистості повинна розглядати не тільки витоки поведінки та закономірності розвитку людини, але й висоти, яких може досягти кожен індивід. Він вважав, що збирати інформацію про людську природу потрібно на прикладі найкращих представників цивілізації. Саме в них можна знайти якісні відмінності, різні системи мотивацій, емоцій, оцінок, мислення, сприйняття.

Найголовніша теза концепції Маслоу — про прояв вищого рівня потреб людини — самоактуалізацію. Це поняття визначається як повне застосування талантів, здібностей, потенціалів тощо. Самоактуалізація — це процес, коли здібності індивіда розкриваються повністю, творчо та радісно. Потреба самоактуалізації виявляється в різних формах: у кожного — свої мотивація, здібності, спрямованість. Креативність, щирість, сміливість, наполеглива праця — основні характерні риси самоактуалізованих людей.

Здібності, обдарованість, талант, геніальність: психологія взаємозв'язку ...

Саме тому вітчизняні та зарубіжні науковці звертаються до вивчення питань виявлення, навчання та виховання творчо та інтелектуально обдарованих дітей, які мають скласти політичну, наукову, технічну, художню, ділову еліту, стати професіоналами найвищого рівня.

Яких дітей називають здібними? Як проявляє себе обдарована дитина? Як відбувається її подальший розвиток? Що можна зробити для її підтримки? Що таке — «талант»? Яку людину потрібно вважати геніальною? Відповіді на ці запитання насамперед пропонує Всесвітня рада з обдарованих і талановитих дітей, яка існує з 1975-го року і координує роботу з вивчення, навчання та виховання таких дітей, організовує міжнародні конференції.

Зарубіжний досвід є досить повчальним та цікавим, а надто — щодо практики розроблення особливих навчальних програм, розрахованих на дітей з вищими можливостями. У нашій країні для створення сприятливих умов для пошуку, підтримки, стимулювання і реалізації здібностей обдарованих дітей та молоді, розвитку інтелектуального і творчого потенціалу громадянина у сучасному суспільстві затверджено «Програму роботи з обдарованою молоддю». При цьому велика увага приділяється підготовці педагогів до роботи з особливо схильними до навчання і творчості дітьми.

Коли фахівці піднімають проблему обдарованості, то в контексті цього питання спливає термін «здібності». Так, А. Маслоу пише: «Якщо ви навмисно збираєтеся стати менш значною особистістю, ніж дозволяють ваші здібності, я попереджаю, що ви будете глибоко нещасливі все життя». Люди на різних рівнях оперують цією категорією, намагаючись визначити рівень здатності людини до певної діяльності. Іноді звучить категоричне «ні» та ставиться «діагноз», що конкретна дитина неспроможна, через свої низькі здібності, оволодіти тими чи іншими знаннями, навичками. Тому так важливо розібратися у цьому понятті.

Три ознаки здібностей (за Б. Тепловим):

- 1) здібності — це індивідуально-психологічні особливості, відмінні у різних людей;
- 2) тільки ті особливості, які стосуються успішного виконання діяльності чи декількох діяльностей;
- 3) здібності не можна зводити до знань, умінь та навичок, які вже вироблені у людини, хоча вони зумовлюють легкість та швидкість навчання.

Уроджені, генетично обумовлені особливості центральної нервової системи чи окремих аналізаторів розглядаються як задатки, на базі яких залежно від культурно-педагогічних умов можуть бути сформовані здібності різного рівня. Тобто передумовою розвитку здібностей є задатки.

Із терміном «задатки» спеціалісти пов'язують два компоненти — спадковість та вродженість. Під поняттям «спадковість» розглядаються фактори, які існують та розвиваються у певної людини на основі генного фонду її предків. Під поняттям «уродженість» — умови внутрішньоутробного життя цієї ж людини, умови проходження пологів у її матері.

Задатки — це вроджені, обумовлені іноді генним фондом, а іноді пренатальними умовами потенційні можливості розвитку більшості анатомічних, фізіологічних та деяких психічних рис людини.

Розглядаючи чи вивчаючи своєрідність набору особистісних рис кожної людини, психологи говорять про «індивідуальність». Індивідуальність людини формується на основі задатків, у процесі виховання та навчання. Тобто не залежить від біологічних факторів, а формується під впливом соціальних умов, у процесі самовиховання.

Задатки, якоюсь мірою, є обмежувальним елементом: вони начебто зсередини ставлять межу максимального розвитку індивіда за найсприятливіших умов. При цьому виявляються закономірності:

- що більш спеціальним є певний вид здібностей, то раніше вони виявляються, тобто велику роль у їхньому розвитку відіграють саме задатки;
- від рівня задатків залежить і масштаб творчих досягнень, їхня оригінальність, уроджені та спадкові фактори справляють на це визначальний вплив;
- від рівня задатків людини залежить рівень можливого майбутнього впливу культурно-виховного середовища. Але і від якості культурно-педагогічних умов залежить, на якому рівні реалізуються присутні у людини задатки;
- дитина з сильним, рухливим типом нервової системи, з високою пізнавальною активністю успішно розвивається і тоді, коли культурно-педагогічне середовище несприятливе або нейтральне. Обов'язковою умовою при цьому є можливість

Здібності, обдарованість, талант, геніальність: психологія взаємозв'язку ...

займатися діяльністю, що цікавить дитину. Потрібен вільний доступ до джерел інформації, завдяки чому дитина може задовольняти свій пізнавальний інтерес на доступному для неї рівні;

- для дітей, задатки яких не такі виражені, більшого значення набувають мотиваційна та тренувальна функція суспільного середовища.

Обдарована дитина — дитина, яка вирізняється яскравими, явними, іноді видатними досягненнями у тому чи іншому виді діяльності. Тобто, обдарованість визначається вищими показниками розвитку здібностей дитини, вони випереджають темп розвитку здібностей її однолітків. При цьому умови життя і навчання ровесників повинні бути рівні.

Доречно поставити запитання: поняття обдарованості — загальне чи спеціальне? Виявляється, що розрізняють і загальну (інтелектуальну) обдарованість, і різні види спеціальної обдарованості (психомоторну, художню, математичну, творчу, соціальну тощо). Під обдарованістю традиційно розуміють сукупність загальних та спеціальних здібностей дитини, завдяки чому вона досягає того рівня, який дозволяє їй легко впоратися з діяльністю і відрізнятись від загальної маси інших дітей.

Обдарованість — системна риса психіки, яка розвивається протягом життя і визначає можливості досягнень людиною винятково високих результатів в одній чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми.

Наявні в психології матеріали дозволяють виокремити **три категорії обдарованих дітей**.

Перша категорія — діти з надзвичайно високим загальним рівнем розумового розвитку за інших рівних умов. Таких дітей відносно більше серед дошкільнят та молодших школярів.

Друга категорія — діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості, наприклад, із нахилами до математики або іншої галузі науки. Таких учнів більше серед підлітків.

Третя категорія — діти, які хоча і не досягли з якихось причин успіхів у навчанні, але дуже активні у пізнанні, оригінальні за психічним складом, непересічними розумовими резервами. Це випадки, коли можна говорити про потенційну, або «приховану», обдарованість. Розумові здібності таких учнів нерідко розкриваються вже у старшому шкільному віці.

Одразу слід зауважити, що зазначені ознаки обдарованості — відносні. Так, обдарована дитина може бути допитливою, а може й не проявляти цієї риси. Крім того, обдарованість досить часто плутають з успіхами у конкретних дисциплінах. Але ці успіхи можуть бути ситуативними і, досить часто, пояснюються внутрішньо значимою мотивацією на досягнення успіху. При цьому учень здатен багато й наполегливо займатися і навіть досягти високого рівня у вивченні дисциплін, однак це зовсім не буде свідченням його обдарованості. І навпаки, низький чи середній рівень навчальних досягнень з різних предметів, пов'язаний з недостатньою мотивацією до навчання або відсутністю старанності, наполегливості, упертості, зовсім не виключає обдарованості.

Обдарованість в основному визначається трьома взаємопов'язаними параметрами: порівняно швидким розвитком пізнання, особливостями психологічного розвитку та певними фізичними характеристиками.

У сфері швидкого розвитку пізнання в обдарованих дітей зазвичай привертають увагу такі моменти:

1. Обдаровані діти, як правило, дуже активні і завжди чимось зайняті (можливо, навіть кількома справами водночас). Вони або прагнуть більше за інших працювати на уроці, або займають себе самостійно, і дуже часто справами, що не стосуються уроку безпосередньо. Часом це трапляється і під час уроку з того предмету, до якого у них є здібності.

2. Обдаровані діти наполегливо досягають мети, яку самі ставлять перед собою. Цим вони можуть нервувати вчителя, оскільки постійно вимагають додаткової інформації, хочуть знати дедалі більше і готові поділитися цією інформацією, що не завжди доречно.

3. Більшість обдарованих дітей — дуже допитливі. Їм необхідно дослідити світ довкола. Навчання їм подобається. Вони набувають знань, не сприймаючи навчальні заняття як силування.

4. Вони вміють і загалом люблять працювати самостійно, зокрема з літературою. При цьому їх вирізняє здатність класифікувати та категоризувати інформацію і досвід.

5. Обдаровані діти вміють критично розглядати дійсність довкола і прагнуть проникнути в сутність речей та явищ. Уже в ранньому віці вони зазвичай здатні відстежувати причинно-на-

Здібності, обдарованість, талант, геніальність: психологія взаємозв'язку ...

слідкові зв'язки та робити відповідні висновки. Тому урок особливо цікавий для них тоді, коли використовуються дослідницькі методи.

6. Вони, зазвичай, мають хорошу, і навіть чудову пам'ять, яка базується на ранньому мовленні та абстрактному мисленні. Для них характерний великий словниковий запас. Вони здатні до тривалої високої концентрації довільної та післядовільної уваги.

У сфері психосоціального розвитку обдарованим, і талановитим дітям зазвичай притаманні такі риси:

1. Сильно розвинуте почуття справедливості, що проявляється дуже рано, власна система цінностей, високі вимоги до себе та оточення.

2. Яскрава продуктивна уява.

3. Сприйнятливості до невербальних (немовних) проявів почуттів інших (наприклад, мовчазного напруження). Пошук причин, пояснень, приводів.

4. Добре розвинуте почуття гумору.

5. Підвищене почуття відповідальності, акуратне виконання взятих на себе зобов'язань.

Що ж до фізичних характеристик обдарованих дітей, то, попри стереотипи повсякденної свідомості (худий, маленький, блідий «книжний хробачок» в окулярах), приводів робити стереотипічні узагальнення стосовно зросту, ваги або зовнішності обдарованих дітей немає. Вони доволі привабливі і своєю різноманітністю. Але, попри це, було зроблено такі спостереження:

1. Обдарованих дітей, як і талановитих дорослих, частіше виокремлює високий енергетичний рівень, причому сплять вони менше за звичайний час.

2. Моторна координація та володіння руками в обдарованих дітей часто (особливо в молодшому віці) відстає від пізнавальних здібностей. Їм необхідна практика, оскільки різниця в інтелектуальному та фізичному розвитку таких дітей може бентежити їх та сприяти розвитку несамостійності.

3. Зір обдарованих дітей (у віці до 8 років) часто нестабільний, їм важко змінювати фокус з близької відстані на дальню (від парти до дошки).

Розглянемо ще одне поняття, на яке іноді посилаються при викладі поданої теми. Вундеркінд (від. нім. *Wunderkind* —

«диво-дитина») — термін, який використовували у 18—19 століттях для характеристики дітей, які відзначались надзвичайною обдарованістю. У сучасній науковій літературі він вважається застарілим.

Потребує роз'яснень ще один термін. Досить часто слова «обдарованість», «талановитість» вживаються як синоніми. Але таке використання малопродуктивне. Більше того, воно створює двозначність, якої бажано уникати. Тому багато дослідників вбачають у понятті «талановитий» спеціальне значення.

Талановитий — той, хто має дуже високий ступінь здібностей до якоїсь спеціальної діяльності, причому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися у конкретних суспільно значущих продуктах. Крім того, у цей термін зазвичай вкладаються ще дві ознаки: виявлений творчий елемент і домінування проявів задатків.

У такому розумінні шестирічний Моцарт, який їздив разом із батьком у концертне турне Європою, безперечно, — талант (хоч поки що не геній); студент, який у 16 років закінчив університет — поки що тільки обдарований юнак.

Поняття «обдарованість» покриває весь простір поняття талант. Будь-яка талановита людина є разом з тим і обдарованою, але не кожному обдаровану людину можна назвати талановитою. Деяким обдарованим дітям ще треба досягти рівня талановитості, і не всім, на жаль, це вдається.

Геніальність — найвищий рівень прояву творчих здібностей, це вже суспільна оцінка досягнень особистості.

Якщо трактувати творчість як процес, то геній — людина, яка творить на основі несвідомої активності, яка здатна переживати найширший діапазон станів завдяки тому, що несвідомий творчий суб'єкт виходить з-під контролю раціонального начала та саморегуляції. За висловом Ломброзо: «Особливість геніальності в порівнянні з талантом — те, що вона є чимось несвідомим і виявляється несподівано».

На сучасному етапі розвитку науки прийнято поняття «творчі здібності» замінювати його словом-синонімом — «креативність». Творче, продуктивне, дивергентне мислення також називають креативністю. У цьому випадку її розглядають як здатність продукувати, висувати нові ідеї, винаходити щось нове або інакше використовувати вже створене. Саме цей вид обдарованості

Здібності, обдарованість, талант, геніальність: психологія взаємозв'язку ...

найчастіше мають на увазі при характеристиці нестандартної, талановитої дитини.

Креативність (від лат. *creatio* — творення) — загальна здібність до творчості, яка характеризує особистість загалом і виявляється у різних сферах активності. Розглядається як відносно незалежний фактор обдарованості.

«Первинна» (загальна) креативність — загальна здібність до творчості, яка розвивається у дітей у віці до 6—7 років під впливом сприятливих факторів середовища.

Потенційна креативність — термін, який характеризує вроджені передумови креативності.

Спеціалізована (актуальна) креативність — здібність до творчості у певній сфері діяльності (у літературній, музичній, науковій творчості тощо), розвивається на основі загальної креативності під впливом досвіду діяльності.

Основні властивості (показники) творчих здібностей

Свобода (стрімкість, легкість) думки — розглядаємо кількість ідей, що виникають за певну одиницю часу (причому важлива не їхня якість, а саме кількість).

Гнучкість думки — здатність швидко та без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу, бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому.

Оригінальність — здатність породжувати ідеї, що відрізняються від звичних, загальноприйнятих; виникнення нових теорій; парадоксальні, незвичайні рішення.

Допитливість — здатність дивуватися, уміння цікавитись, відкритість до всього нового.

Точність — здатність удосконалювати свій творчий продукт (доробок), надавати йому завершеного вигляду.

Сміливість — здатність приймати рішення у ситуації невизначеності, не лякатися власних висновків, при цьому завершувати розпочату справу, ризикуючи особистим успіхом та репутацією.

Існують різні методики, спрямовані на виявлення здібностей, обдарованості, творчих можливостей людини. Однак справедливо зауважити, що вони не можуть передбачити поведінку людини у реальній життєвій ситуації, яка вимагає від неї значимих, яскравих нових рішень і оригінальних підходів.

Ось чому питання, які ставлять педагоги, досить часто стосуються саме проблеми здібностей, обдарованості, таланту. Учителі намагаються розібратися: що саме стоїть за тим чи іншим терміном. Яку дитину вважати обдарованою? Які є види обдарованості, як їх визначити? Як працювати з такою дитиною в освітньому закладі? Як співпрацювати з сім'єю обдарованої дитини? Актуальність цих питань обумовлена вимогою Міністерства освіти і науки України — визначити, виявляти обдарованих дітей і працювати з ними, враховуючи їхні особливості. У педагогічній практиці донині немає правильного розуміння змісту поданих термінів, педагоги не знайомі з засобами виявлення здібних, обдарованих дітей.

До визначення понять «здібності», «обдарованість», «талант» чи «геніальність» потрібно підходити методологічно. Психологія на сучасному етапі розвитку науки накопичила інформацію як із вітчизняних, так і з зарубіжних джерел із цієї проблеми. Теоретичне обґрунтування кожного терміна має яскраво виражену практичну спрямованість. У зв'язку з цим, на думку автора, фахівцям потрібно провадити активнішу просвітницьку діяльність з поданої проблеми, яка і сьогодні не втрачає актуальності.

Список літератури

1. *Гильбух, Ю. З.* Внимание: одаренные дети [Текст] / Ю. З. Гильбух. — М.: Знание, 1991. — 80 с.
2. *Дружинин, В. Н.* Психология общих способностей [Текст] / В. Н. Дружинин. — СПб.: Питер, 2000. — 368 с.
3. *Журавльова, Т. Г.* Обдаровані діти: індивідуально-психологічні особливості та проблеми навчання [Текст] / Т. Г. Журавльова // Управління школою. — 2002. — № 7. — С. 15—18.
4. *Мелхорн, Г., Мелхорн, Х.* Гениями не рождаются [Текст] / Г. Мелхорн, Х. Мелхорн. — М.: Просвещение, 1989. — 99 с.
5. Одаренные дети [Текст] / Общ. ред. Г. В. Бурменской, В. М. Слущкого. — М.: Просвещение, 1991. — 111 с.
6. *Рибальченко, В. В., Юрін, О. М., Перелюбська, А. М.* Організація роботи з обдарованими і здібними учнями: проблеми і шляхи розв'язання [Текст] / В. В. Рибальченко, О. М. Юрін, А. М. Перелюбська // Управління школою. — 2002. — № 7. — С. 19—26.
7. *Сидоренко, І. В.* Психологічні аспекти роботи з обдарованими дітьми в освітньому закладі: Метод. розробка [Текст] / І. В. Сидоренко. — Суми: Різоцентр, 2005. — 64 с.
8. *Фрейджер, Р., Фейдимен, Д.* Личность: теории, эксперименты, упражнения [Текст] / Р. Фрейджер, Д. Фейдимен. — СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. — 864 с.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИХ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНЯТ

*Ірина КАРАБАЄВА, кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник
лабораторії психології обдарованості Інституту психології ім. Г. С. Костюка
АПН України, м. Київ*

Вивчення обдарованості починається з пошуку обдарованих дітей. Критеріями прояву інтелектуальної обдарованості вважають:

- гостроту мислення;
- спостережливість;
- виражену різнобічну допитливість;
- вміння висловлювати свою думку;
- знання того, про що однолітки навіть і не здогадуються;
- виняткові здібності до основоположних понять;
- легке запам'ятовування і збереження інформації.

Методиками оцінювання інтелектуальної сфери дітей дошкільного віку можуть бути:

- прямі спостереження;
- неформальні спостереження;
- індивідуальні бесіди, анкетування;
- тести з використанням опитувань;
- стандартні тести інтелекту;
- соціометричні тести;
- записи життєвих випадків;
- журнали фіксації поведінки, висловлювань;
- записи конкретних прикладів;
- записи діяльності.

Якщо мета дослідження буде полягати у вивченні інтелектуальної сфери дітей старшого дошкільного віку і визначенні не лише специфічних проявів інтелектуальної обдарованості, а й характерних особливостей індивідуальності обдарованих дошкільнят, то спираючись на поняття обдарованості як комплексного утворення, «якісно-своєрідного співвідношення здібностей», при вивченні дітей можна використати комплексний підхід. Він, зокрема, орієнтований на з'ясування проявів:

Ірина Карабаєва

- особистісних рис дошкільнят;
- інтелектуальної сфери;
- психологічних чинників, що впливають на прояви обдарованості;
- вивчення впливу соціуму (сімейного і суспільного виховання).

Обдарованість дітей необхідно відстежувати в динаміці (протягом 2—3 років у порівняльній характеристиці). На основі результатів — скласти історію розвитку дитини, індивідуально-психологічну карту.

Принцип комплексного, динамічного підходу у дослідженні обдарованих дітей передбачає вивчення їхньої особистості з різних позицій упродовж певного часу. Для дослідження слід використовувати різні методи:

- спостереження;
- бесіду;
- анкетування;
- тестування;
- біографічний метод.

Однак багаторазове використання різних методик для вивчення одних і тих самих дітей може викликати у дошкільнят перевтому, небажання брати участь у дослідженні. Тому на початковій стадії слід робити акцент на методі спостереження за дітьми, вивченні продуктів діяльності, зборі інформації про дитину від батьків і вихователів.

Серед неекспериментальних методів дослідження особливо важливий метод аналізу продуктів діяльності (надто — зображальної). Він дає змогу говорити про уміння дитини самовиразитися через малюнок, про її ставлення і знання про довколишню дійсність, про її інтереси, ставлення до роботи.

Інші методи системного вивчення обдарованих дошкільнят представлено в таблиці 1.

Також можна використати неформальні джерела інформації про дітей:

1. Життєві випадки. Коли ми концентруємо увагу на конкретній дитині, ми краще помічаємо те, що відбувається протягом дня в групі дитячого садка. Життєві випадки не вважаються формальними спостереженнями, оскільки наша пам'ять — завжди вибіркова і певною мірою викривляє події. Але при написанні

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

характеристик нотатки допомагають скласти повну картину спостереження.

2. Формальні звіти інших спеціалістів, які працюють з дітьми. Інформація від них дає змогу оцінити зміни, які відбувалися з дитиною рік у рік, залежно від середовища і дорослих, з якими дитина взаємодіяла.

Таблиця 1

Досліджувана сфера	Неекспериментальні методи дослідження
Особистісні риси дошкільнят	Спостереження за різними видами діяльності, анкетування батьків і вихователів, бесіда з дитиною
Інтелектуальна сфера	Спостереження на заняттях, анкетування батьків і вихователів, бесіда з дитиною
Психологічні чинники, що впливають на прояви обдарованості	Спостереження в різних видах діяльності, анкетування батьків і вихователів, бесіда з дитиною, бесіда з лікарем-педіатром
Вивчення впливу соціуму (типу сімейного і суспільного виховання)	Спостереження за роботою педагогів при організації різних видів діяльності дітей, анкетування батьків і вихователів, бесіда з дитиною

Результати наступних 11 запитань можуть дати підстави передбачити обдарованість дитини. Опитувальник може використовуватися при роботі з батьками, педагогами. Результати анкетування допоможуть ідентифікувати дітей з підвищеним рівнем інтелектуальних здібностей.

1. Достатньо стабільні інтереси.
2. Достатньо стабільна допитливість.
3. Любить ставити складні запитання і давати на них відповіді.
4. Часто не погоджується з думкою дорослих.
5. Має свою точку зору і наполегливо її відстоює.
6. Розпочату справу завжди доводить до кінця.
7. Схильна до певного виду занять.
8. Наполеглива у досягненні поставленої мети.

9. Має друзів серед однолітків, намагається знайти з ними спільну мову.

10. Ставить багато доречних і цікавих запитань на заняттях, у повсякденному житті.

11. Часто буває егоїстичною.

Кожна позитивна відповідь позначається знаком «+», при підрахуванні балів кожен плюс дорівнює одиниці. За загальною сумою балів визначаються діти, які набрали найбільшу кількість балів.

Кожній дитині присвоюється код, у таблиці 2 він записаний у першому рядку (1, 2, 3... — цифри без дужки). Номери запитань записано у першому стовпчику (1), 2), 3) — цифри з дужкою...). Літера «Б» — це батьки, у цю колонку заносяться результати відповідей рідних дитини. Літера «В» — відповідь вихователя групи (або іншого педагога).

Таблиця 2

**Ідентифікація обдарованих
дітей старшого дошкільного віку**

ДНЗ _____
 Група _____
 Дата проведення _____
 Відповідальний _____

Код	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10	
	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В	Б	В
1)																				
2)																				
3)																				
4)																				
б)																				
6)																				
7)																				
8)																				
9)																				
10)																				
11)																				
Бали																				
Сума																				

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

Після виявлення у групі дітей з ознаками обдарованості можна переходити до прямого обстеження їх.

У комплекс діагностичних методів слід включати метод анкетування. Анкетне опитування дозволяє вивчити ставлення обдарованих дітей до тих чи інших видів діяльності, а також деякі особистісні риси. Бесіда з дитиною у неофіційній, доброзичливій атмосфері допоможе налагодити стосунки з досліджуваним, що полегшить подальшу роботу.

Запитання до дітей

1. Тобі подобається виконувати завдання, де треба щось вирішувати, думати?
2. Тобі подобається слухати, коли тобі читають казки, оповідання?
3. Тобі подобається співати?
4. Тобі подобається займатися фізкультурою?
5. Тобі подобається гратися з іншими дітьми?
6. Тобі подобається слухати, коли тобі читають оповідання про природу?
7. Тобі подобається робити щось на кухні?
8. Тобі подобається гратися з технічними конструкторами?
9. Тобі подобається вивчати мову, дізнаватися і використовувати нові незнайомі слова?
10. Тобі подобається самому малювати?
11. Тобі подобається гратися в спортивні, рухливі ігри?
12. Тобі подобається керувати іграми дітей?
13. Тобі подобається спостерігати за рослинами в лісі, на полі, в садку, на вулиці?
14. Тобі подобається ходити в крамницю?
15. Тобі подобається, коли тобі читають книжки про техніку, машини, космічні кораблі?
16. Тобі подобаються ігри з відгадуванням слів, назв тварин, іграшок?
17. Тобі подобається придумувати казки, історії?
18. Тобі подобається дотримуватися режиму дня, робити зранку гімнастику, чистити зуби, лягати відпочивати вдень?
19. Тобі подобається розмовляти з новими незнайомими людьми?
20. Тобі подобається доглядати за рибками в акварумі, пташками, домашніми тваринками?

Ірина Карабаєва

21. Тобі подобається прибирати за собою книжки, іграшки?
 22. Тобі подобається конструювати, малювати проекти літаків, машин?
 23. Тобі подобається ходити до історичних музеїв, читати історичні книжки?
 24. Тобі подобається самому, без спонукання дорослих, малювати, ліпити, вирізати?
 25. Тобі подобається слухати, коли тобі читають про спорт, дивитися телепередачі про спорт (футбол, хокей, гімнастику, фігурне катання, бокс тощо)?
 26. Тобі подобається пояснювати щось іншим людям (сперечатися, доводити свою точку зору, переконувати)?
 27. Тобі подобається доглядати за кімнатними рослинами?
 28. Тобі подобається допомагати дорослим прибирати в квартирі?
 29. Тобі подобається рахувати, складати, віднімати, займатися математикою?
 30. Тобі подобається дізнаватися про події, які відбуваються в суспільстві?
 31. Тобі подобається брати участь у постановці казок, у виставах?
 32. Тобі подобається займатися фізкультурою?
 33. Тобі подобається допомагати іншим людям?
 34. Тобі подобається працювати на городі, грядці, клумбі, впрошувати рослини?
 35. Тобі подобається самостійно прасувати, пришивати щось, чистити своє взуття?
- Відповіді позначте плюсом чи мінусом поряд з номером запитання у бланку (таблиця 3).

Таблиця 3

1		2		3		4		5		6		7	
8		9		10		11		12		13		14	
15		16		17		18		19		20		21	
22		23		24		25		26		27		28	
29		30		31		32		33		34		35	

Обробка результатів. Запитання відбивають умовний поділ схильностей дітей на сім сфер:

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

- математика і техніка;
- гуманітарні дисципліни;
- художня діяльність;
- фізкультура і спорт;
- комунікативні інтереси;
- природа;
- домашні обов'язки, самообслуговування.

Ця методика може використовуватися як схема для подальшого спостереження за дитиною.

Інтерпретація результатів. Треба порахувати кількість плюсів і мінусів по вертикалі. Домінування фіксується там, де більше плюсів. При підбитті підсумків і особливо — формулюванні висновків, слід пам'ятати про об'єктивність досліджуваних.

Змінивши форму запитань (зберігаючи їхній змістовний бік), можна провести опитування батьків і вихователів і співставити відповіді дитини і дорослих. Це дасть змогу створити об'єктивнішу картину спрямованості інтересів дитини (таблиця 4 на с. 20).

Зведена таблиця визначення спрямованості інтересів дитини

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата обстеження _____

№ 3	Д	Б	В	№ 3	Д	Б	В	№ 3	Д	Б	В	№ 3	Д	Б	В	№ 3	Д	Б	В	№ 3	Д	Б	В				
1				2				3				4				5				6				7			
8				9				10				11				12				13				14			
15				16				17				18				19				20				21			
22				23				24				25				26				27				28			
29				30				31				32				33				34				35			
Разом балів				Разом балів				Разом балів				Разом балів				Разом балів				Разом балів				Разом балів			
Сфера	Математика, техніка			Гуманітарна			Художня			Фізкультура, спорт			Комунікативні інтереси			Природа			Самообслуговування								
Сума балів																											

Умовні позначення: «№ 3» — номер запитання,
«Д» — відповідь дитини, «Б» — відповідь батьків, «В» — відповідь вихователя,
«Разом» — сума балів по вертикалі (кожен «+» — 1 бал).

«ЧИ ТАЛАНОВИТА ВАША ДИТИНА?»

Опитувальник

Кожна позитивна відповідь оцінюється в один бал.

1. Чи знаходила ваша дитина незвичне застосування якомусь предмету?
2. Чи змінює свої схильності?
3. Чи любить малювати абстрактні картинки:
4. Чи любить малювати уявні предмети ?
5. Чи подобаються фантастичні історії?
6. Придумує оповідання, вірші:
7. Чи любить вирізати кумедні фігури з паперу?
8. Зробила колись те, чого не знала, або те, чого не існує?
9. Чи виникає бажання переробити щось на свій смак?
10. Чи боїться темряви:
11. Чи придумала колись нове слово?
12. Чи вважала, що це слово зрозуміле без пояснень?
13. Чи були спроби переставляти *щось* (меблі) за своїм смаком?
14. Чи був цей задум вдалим?
15. Чи використовувала предмети, речі не за призначенням?
16. Чи могла ваша дитина ще маленькою вгадувати призначення речей, предметів?
17. У виборі речей керується своїм вибором чи вашим?
18. Чи є у неї свій світ, в який немає доступу іншим?
19. Чи шукає пояснення тому, чого ще не розуміє?
20. Чи просить пояснити явища довкола?
21. Любить переглядати (читати) книжки без ілюстрацій?
22. Чи створює свої ігри, розваги?
23. Чи пам'ятає свої сни або пережиті враження?

Опитувальник для педагогів

1. Дитина набуває нових знань дуже швидко і все схоплює легко.
2. Має почуття «здорового глузду» і використовує свої знання у практичних, повсякденних ситуаціях.
3. Дуже гарно міркує. Обдумує те, що каже, не плутається в думках. Вловлює зв'язок між одними подіями та іншими, між причиною та наслідками.

4. Швидко запам'ятовує почуте або прочитане без спеціальних заучувань, не витрачає багато часу на повторення того, що необхідно запам'ятати.

5. Знає багато про такі події і проблеми, про які однолітки не знають і не здогадуються.

6. Багатий словниковий запас, легко вживає нові слова, легко висловлює свою думку.

7. Любить, коли їй читають книжки, які читають дітям, старшим на рік, два.

8. Вирішує складні задачі.

9. Ставить дорослим багато запитань. Має різнобічні інтереси.

10. Випереджає за рівнем знань своїх однолітків на рік, два. Часто сумує на заняттях, бо матеріал вже знайомий з книжок, розповідей дорослих.

11. Оригінально міркує і пропонує несподівані відповіді, рішення.

12. Дуже сприйнятлива, спостережлива, швидко реагує на все нове і несподіване.

Запитання опитувальника використовуються також при спостереженні психолога або методиста за дитиною в умовах діяльності. Результати спостереження фіксуються у бланку (таблиця 5).

Таблиця 5

Прізвище	Види занять і діяльності дитини (за програмою «Малютко»)									
	Гра	Дитина і навколишній світ	Рідна природа	Мовленнєве спілкування	Художня література	Цікава математика	Образотворче мистецтво	Конструювання	Музика	Праця
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Дитина набуває нових знань дуже швидко і все схоплює легко										

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Має почуття «здорового глузду» і використовує свої знання у практичних, повсякденних ситуаціях										
Дуже гарно міркує. Обдумує те, що каже, не плутається в думках. Вловлює зв'язок між одними подіями та іншими, між причиною та наслідками										
Швидко запам'ятовує почуте або прочитане без спеціальних заучувань, не витрачає багато часу на повторення того, що необхідно запам'ятати										
Знає багато про такі події і проблеми, про які однолітки не знають і не здогадуються										
Багатий словниковий запас, легко вживає нові слова, легко висловлює свою думку										

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Любить, коли їй читають книжки, які читають дітям, старшим на рік, два										
Вирішує складні задачі										
Ставить дорослим багато запитань. Має різнобічні інтереси										
Випереджає за рівнем знань своїх однолітків на рік, два. Часто сумує на заняттях, бо матеріал вже знайомий з книжок, розповідей дорослих										
Оригінально міркує і пропонує несподівані відповіді, рішення										
Дуже сприйнятлива, спостережлива, швидко реагує на все нове і несподіване										

Визначаємо здатність до навчання — сукупність інтелектуальних властивостей дитини, від яких залежить продуктивність навчальної діяльності. До них належать:

1. Абстрактність мислення — спрямованість на абстрагування від конкретних прикладів.
2. Осмисленість, що виявляється співвідношенням практичної та словесно-логічної діяльності.
3. Гнучкість мислення, здатність актуалізувати різні способи виконання одного завдання.

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ..

4. Самостійність мислення.
5. Сприйнятливість до допомоги.
6. Певний рівень сформованості знань, умінь, навичок.

Що менше треба дитині допомагати при виконанні завдання, то вищий рівень здатності до навчання. Уточнювальні запитання до уваги не беруться.

1. **ОР** — орієнтація в завданні активна — 0 балів, пасивна — 1 бал.

2. **СП** — сприйнятливість до допомоги. За кожен наданий допис під час виконання завдання нараховується 1 бал.

3. **ЛП** — здатність до логічного переносу:

- відсутність вербалізованого висновку — 1 бал;
- повний логічний перенос у словесній формі — 0 балів;
- частковий перенос у словесній формі — 1 бал;
- повний перенос без словесного висновку — 2 бали;
- частковий перенос у наочно-дієвій формі — 3 бали;
- відсутність переносу — 4 бали.

Підраховуємо показники здатності до навчання (ЗН).

$$ЗН = ОР + СП + ЛП$$

1—5 бали — висока здатність до навчання;

6—9 балів — середня здатність до навчання;

10 і вище — низька здатність до навчання.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ

Для уточнення інформації, конкретизації даних використовуються **ігрові експериментальні завдання**.

Спостерігаючи за дошкільнятами, слід враховувати такі особливості психічного розвитку дітей; до старшого дошкільного віку збільшується запас конкретних знань дітей про навколишній світ; вони опановують певні раціональні способи (алгоритми) обстеження зовнішніх якостей предметів; їм уже доступне розуміння загальних зв'язків, принципів і закономірностей, які лежать в основі наукового пізнання. Водночас не можна і переоцінювати пізнавальні можливості дошкільнят. Хоча інтелектуально обдарованим дітям і стає доступною логічна форма мислення, але

вона ще не є характерною для них. Мислення, навіть інтелектуально обдарованих дошкільнят, лишається образним, хоча вже помітно «визволяється» з «полону» безпосереднього життєвого досвіду: діти можуть встановити зв'язки і відношення між предметами вже і логічним шляхом.

Завдяки спостереженням можна відповісти на такі запитання:

1. Зберігається чи ні у дитини **егоцентризм своїх уявлень (центрація)**? Це проявляється у її нездатності чи здатності стати на позицію іншої людини, у потребі в обґрунтуванні своїх тверджень, у розв'язуванні суперечностей в них, у тому, чи помічає дитина ці суперечності, чи лишається об'єкт пізнання для дитини нерозчленованим, чи бачить вона потенціал дій із ним.

2. Здатна чи ні дитина до **децентрації**, тобто прийняття до уваги тих рис предмета, про які розповідають дорослі, або вона зосереджує увагу на окремій особливості предмета, яка чимось приваблює дитину, і нехтує іншими його властивостями.

3. Який **рівень сформованості знаково-символічної функції** мислення? Сформованість достатнього рівня: коли дитина виявляє розуміння літер, виділяє їх серед інших зображень, сприймає та виділяє цифри як знаки, не ототожнює написане з намальованим. Недостатній рівень сформованості знаково-символічної функції мислення фіксується тоді, коли дитина може взагалі не помітити серед намальованого, наприклад, літеру і шукатиме зайве зображення серед трьох інших малюнків тощо.

При обстеженні обдарованих дітей слід брати до уваги факт, що показником мисленнєвого розвитку є обізнаність — певний запас знань про навколишній світ. Але цей критерій не за всіх умов відбиває розвиток саме логічного мислення дошкільняти. Так, уміння читати, писати, лічити є необхідними та показовими для пізнавального розвитку, але не основними, вони скоріше вказують на академічну обдарованість, і то — не завжди. Надійнішим показником є ступінь узагальненості і системності знань, їхня гнучкість, опанування раціональних прийомів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, тобто внутрішніх логічних механізмів мислення. Усі ці прийоми мають узагальнений ха-

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

ракти і можуть використовуватися в будь-яких сферах діяльності дитини.

Також можна давати дітям спеціально розроблені завдання. Такі завдання мають бути пов'язаними з діяльністю, матеріалом, знаннями в «зоні найближчого розвитку» дітей. Такий підхід виключає імовірність того, що діти будуть з цим матеріалом ознайомлені. Так, можна використати завдання з елементами писемного мовлення. Мова як універсальна знакова система відіграє особливу роль у розвитку абстрактного і логічного мислення. Абстракція є необхідною складовою будь-якого мислення, саме воно (абстрактне мислення) дає дитині відволікатися від конкретного предмета, який вона сприймає, і виділити в ньому відповідні, загальні і істотні для цього ряду однорідних предметів ознаки, а також встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Методика «Четвертий зайвий»

Метод: експериментальне завдання.

Мета: встановити рівень вміння аналізувати і добирати узагальнення до групи зображених елементів предметної і мовної дійсності — рівень узагальнень; можливість використання дитиною узагальнювальних понять, визначити рівень розвитку децентрації і знаково-символічної функції мислення, вміння логічно обґрунтовувати і чітко формулювати свою думку.

Матеріали: таблиці, поділені на чотири частини, в кожній з яких є зображення (с. 28—31).

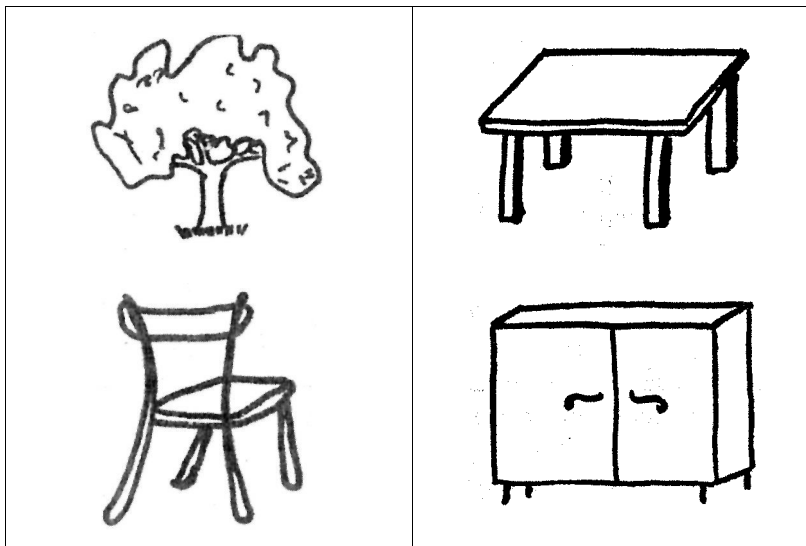
Психолог. Подивись на цю картку. На ній чотири зображення. Три з них підходять одне до одного, а четверте — зайве.

Які зображення підходять одне одному? Як можна одним словом назвати ці три зображення? Яке зображення — зайве? Чому?

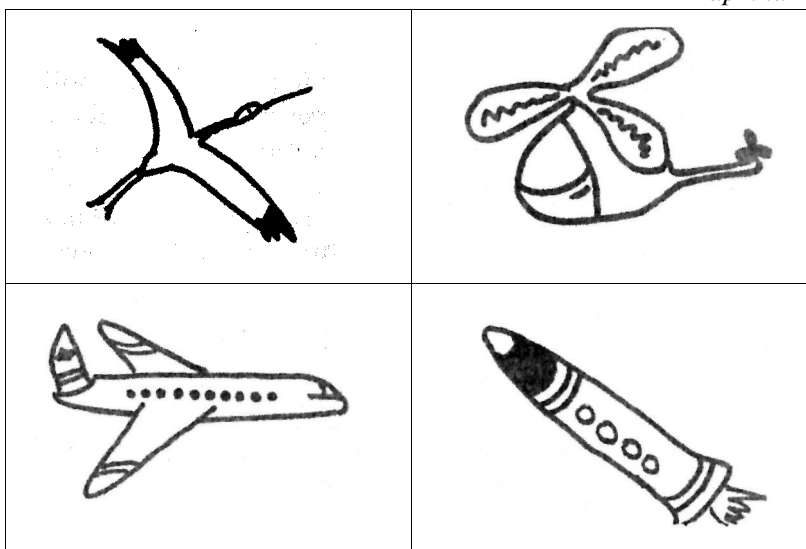
Показники для аналізу

Аналізуємо особливості узагальнень зображень дитиною: узагальнює за істотною ознакою чи робить висновки на основі понять, які спираються на конкретні практичні знання про навколишній світ і відображають функціональні або зовнішні риси?

Картка 1

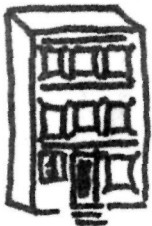

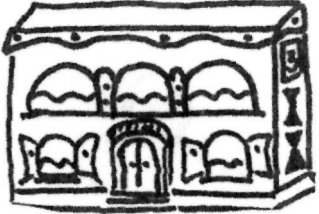
Картка 2

Картка 3

	2
1	4

Картка 4

3	

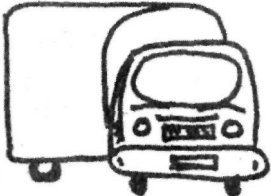

Картка 5

	A

Картка 6

	У
О	Е

Картка 7

	Машина їде

Картка 8

Альбом	Олівці
	Фарби

Діти з проявами інтелектуальної обдарованості вміють добирати узагальнення до кожної з груп зображень на основі спільних істотних ознак. При виконанні операцій аналізу, синтезу, узагальнення робимо висновок про оволодіння категоріальними інтеграціями (рослини, меблі, транспорт, тварини, цифри, будівлі, фрукти, букви, іграшки (спортивний інвентар), люди, речення, слова, шкільне приладдя (засоби для малювання).

При узагальненні об'єктів дошкільня бере до уваги загальноприйнятій розподіл ознак на істотні і неістотні (зовнішні і внутрішні властивості) за допомогою системи дій з ними (аналізу, порівняння, узагальнення тощо) — це свідчить про децентрацію мислення у дитини.

У дитини з ознаками інтелектуальної обдарованості буде вираженим рівень сформованості знаково-символічної функції мислення: вона виконуватиме операції аналізу, синтезу, порівняння, взаємодіючи не лише із самими предметами прямо, а й опосередковано — із символами як замісниками цих предметів, із малюнками, схемами, знаковою системою. Оперуючи знаками писемного мовлення, дитина виявляє розуміння літери як елементарної граматичної одиниці, виділяє її серед інших зображень. Сприймає та виділяє цифри як знаки множин, сприймає і виділяє слова, речення як граматичні одиниці і не ототожнює написане з намальованим (відсутнє прозоре відображення слова, речення). Ці показники дають змогу вважати засвоєння знакової системи не просто механічними діями, а усвідомленими явищами.

Результати фіксуємо у таблиці 6, де:

Ц — центрація;

Д — децентрація;

ЗС — знаково-символічна функція мислення.

Визначаємо здатність до навчання

Що меншої допомоги дитина потребує при виконанні завдання, то вищий рівень здатності до навчання. Уточнювальні запитання до уваги не беруться.

1. **ОР** — орієнтація в завданні активна — 0 балів, пасивна — 1 бал.

2. **СП** — сприйнятливість до допомоги. За кожну надану допомогу під час виконання завдання нараховується 1 бал.

3. **ЛП** — здатність до логічного переносу:

- відсутність словесного висновку — 1 бал;
- повний логічний перенос у словесній формі — 0 балів;
- частковий перенос у словесній формі — 1 бал;
- повний перенос без словесного висновку — 2 бали;
- частковий перенос в наочно-дієвій формі — 3 бали;
- відсутність переносу — 4 бали.

Підраховуємо показники здатності до навчання (ЗН).

$$ЗН = ОР + СП + ЛП$$

1—5 бали — висока здатність до навчання;

6—9 балів — середня здатність до навчання;

10 і вище — низька здатність до навчання.

ЗАВДАННЯ НА ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОГО ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ І ПРИГАДУВАННЯ

Метод: експериментальне завдання.

Мета: виявити уміння дитини запам'ятовувати і відтворювати матеріал на прохання дорослого.

Матеріали: 10 іграшок, 10 картинок, 10 слів.

Інструкція

Варіант 1

Проводиться після експериментального завдання «Четвертий зайвий».

Психолог. Пригадай і назви узагальнення (групи предметів), які ти бачив на картках.

Ірина Карабаєва

Варіант 2

Психолог. Розглянь уважно іграшки (картинки) і запам'ятай їх. Коли я їх приберу, пригадай і назви їх.

Варіант 3

Психолог. Я назву тобі слова, а ти запам'ятай їх і повтори.

Показники виконання завдання

Інтелектуально обдаровані дошкільнята називають 7+2 предмети, зображення, слова.

Визначаємо здатність до навчання

Що меншої допомоги потребує дитина при виконанні завдання, то вищий рівень здатності до навчання. Уточнювальні запитання до уваги не беруться.

1. ОР — орієнтація в завданні активна — 0 балів, пасивна — 1 бал.

2. СП — сприйнятливості до допомоги. За кожен надану допомогу під час виконання завдання нараховується 1 бал.

3. ЛП — здатність до логічного переносу:

- відсутність словесного висновку — 1 бал;
- повний логічний перенос у словесній формі — 0 балів;
- частковий перенос у словесній формі — 1 бал;
- повний перенос без словесного висновку — 2 бали;
- частковий перенос в наочно-дієвій формі — 3 бали;
- відсутність переносу — 4 бали.

Підраховуємо показники здатності до навчання (ЗН).

$ZH = OP + СП + ЛП$

1—5 бали — висока здатність до навчання;

6—9 балів — середня здатність до навчання;

10 і вище — низька здатність до навчання.

Нижче подаються форми для занотовування результатів, отриманих при індивідуальному обстеженні (таблиця 7) та зведених по групі (таблиця 8 на с. 38).

Таблиця 7

Прізвище, ім'я	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Результат 1	Результат 2	Результат 3	Примітки
Предмети														
Фіксація відповіді («+», «-»)														
Зображення														
Фіксація відповіді («+», «-»)														
Слова														
Фіксація відповіді («+», «-»)														

ЗАВДАННЯ НА ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ І ВИДІЛЕННЯ СУТТЄВИХ ОЗНАК ПРЕДМЕТІВ, ОПИСУ ПРЕДМЕТІВ

Метод: експериментальне завдання.

Мета: виявлення уміння спостерігати, виділяти суттєві ознаки предмета, дотримуватися схеми опису предмета, називаючи характерні ознаки предмета, словниковий запас, побудову речень, логіку обґрунтування своїх висловлювань, чіткість формулювання суджень, здатність до навчання, мотивацію.

Матеріали: мішечок, коробочка, кошик тощо з набором предметів у кожному — іграшка, фрукт, овоч, предмет посуду, схеми для опису предметів (на с. 40).

Інструкція, За цією схемою можна розповісти про будь-який предмет. Назвати його, сказати, до якої групи предметів він належить, розказати, який він за формою, кольором, величиною, з якого матеріалу виготовлений, що з ним можна робити. А за цією схемою можна розказати про овочі та фрукти. Назвати їх, сказати, до якої групи предметів вони належать, розказати, які вони за формою, кольором, величиною, які на смак, що з ним можна робити.

У мішечку лежать предмети, складні для опису, їх може описати дуже розумна, кмітлива дитина, в коробці — предмети, не дуже складні для опису. А в кошику — дуже легкі для опису, вже знайомі тобі предмети.

Дістань предмет з мішечка, коробки або кошика і розкажи про нього.

Показники для аналізу

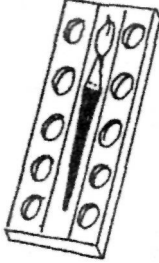

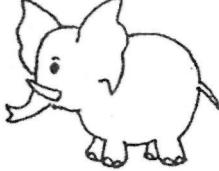

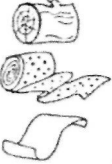

Інтелектуально обдаровані дошкільнята описують предмет, дотримуючись схеми опису. Мова — грамотна, виразна. Дитина використовує слова назви, ознаки і дії предметів, узагальнення.

Визначаємо здатність до навчання

Що меншої допомоги потребує дитина при виконанні завдання, то вищий рівень здатності до навчання. Уточнювальні запитання до уваги не беруться.

1. ОР — орієнтація в завданні активна — 0 балів, пасивна — 1 бал.

Схема

Що це? До якої групи предметів належить?		Якого він кольору?	Яку форму має?	Великий чи маленький?
1		2	3	4
		Матеріал, з якого виготовлено предмет, для живих істот — які на дотик	Смак їстівного предмета	Які дії виконує або які дії виконуються з предметом, об'єктом
		5	6	7

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

2. СП — сприйнятливість до допомоги. За кожну надану допомогу під час виконання завдання нараховується 1 бал.

3. ЛП — здатність до логічного переносу:

- відсутність словесного висновку — 1 бал;
- повний логічний перенос у словесній формі — 0 балів;
- частковий перенос у словесній формі — 1 бал;
- повний перенос без словесного висновку — 2 бали;
- частковий перенос у наочно-дієвій формі — 3 бали;
- відсутність переносу — 4 бали.

Підраховуємо показники здатності до навчання (ЗН).

$$ЗН = ОР + СП + ЛП$$

1—5 бали — висока здатність до навчання;

6—9 балів — середня здатність до навчання;

10 і вище — низька здатність до навчання.

Визначення мотивації досягнення успіху — залежно від вибору завдання (складного, не дуже складного, легкого).

УЯВИ ДОШКІЛЬНИКІВ

(методика запропонована О. Дяченко та
О. Полоцькою (1996))

Придумай казку

Метод: експериментальне завдання.

Мета: виявлення індивідуальних особливостей словесного образу уяви.

Психолог. Ти знаєш казки? А яка — твоя улюблена? Давай з тобою придумаємо нову казку, свою.

Показники для аналізу

Оцінка казки, придуманої дитиною:

0 балів — якщо відмовляється від виконання завдання або переказує знайому казку.

1 бал — переказ знайомої казки, але з внесенням в неї нових елементів.

2 бали — при внесенні суттєвих елементів новизни у знайому казку.

Ірина Карабаєва

3 бали — якщо казка була доповнена новими деталізованими елементами.

4 бали — повністю придумана, але схематично викладена казка.

5 балів — повністю придумана і детально викладена казка.

Домалюй фігури

Метод: експериментальне завдання.

Мета: виявлення особливостей уяви дошкільників.

Матеріали: картки з намальованими геометричними фігурами — коло, квадрат, трикутник, прямокутник, кольорові олівці.

Психолог. Домалюй кожному фігуру так, щоб вийшла якась картинка.

Показники для аналізу

0 тип. Дитина ще не приймає завдання на побудову образу уяви з використанням заданого елемента. Вона не домальовує його, а зображає поруч щось своє (вільне фантазування).

1 тип. Дитина домальовує фігуру на картці так, що виходить зображення окремого об'єкта (дерево, будинок, м'ячик тощо), але контурне, схематичне, деталей немає.

2 тип. Дитина зображає окремих об'єкт, але з різноманітними деталями.

3 тип. Дитина може зображати окремих об'єкт, але вже включає його в який-небудь уявний сюжет (будинок стоїть на галявинці з деревами і квітами тощо).

4 тип. Дитина зображає кілька об'єктів за уявним сюжетом (наприклад: дівчинка гуляє з собачкою).

5 тип. Задана фігура використовується якісно но-новому. Якщо в 1—4 типах вона виступала як основна частина картинки, яку малювала дитина (коло — голова, трикутник — дах будинку тощо), то у цьому випадку фігура включається як один з другорядних елементів втілюваного дитиною образу уяви (наприклад, трикутник — вже не дах будинку, а грифель олівця, яким дівчинка малює картинку). При такому типі вирішення маємо свободу використання запропонованих елементів для побудови образу уяви.

Визначаємо рівень здатності до навчання

Що меншої допомоги потребує дитина при виконанні завдання, то вищий рівень здатності до навчання. Уточнювальні запитання до уваги не беруться.

1. **ОР** — орієнтація в завданні активна — 0 балів, пасивна — 1 бал.

2. **СП** — сприйнятливість до допомоги. За кожен надану допомогу під час виконання завдання нараховується 1 бал.

3. **ЛП** — здатність до логічного переносу:

- відсутність словесного висновку — 1 бал;
- повний логічний перенос у словесній формі — 0 балів;
- частковий перенос у словесній формі — 1 бал;
- повний перенос без словесного висновку — 2 бали;
- частковий перенос у наочно-дієвій формі — 3 бали;
- відсутність переносу — 4 бали.

Підраховуємо показники здатності до навчання (ЗН).

$$ЗН = ОР + СП + ЛП$$

1—5 бали — висока здатність до навчання;

6—9 балів — середня здатність до навчання;

10 і вище — низька здатність до навчання.

Таблиця 9

Особливості розвитку уяви старших дошкільнят

ДНЗ, група		Методика «Придумай казку»						Методика «Домалюй фігури»							
№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Бали					Результат	Типи					Результат		
		0	1	2	3	4		5	0	1	2	3		4	5
1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															

Закінчення таблиці 9

10																			
11																			
12																			
13																			
14																			
15																			
16																			
17																			

Для написання характеристики дитини можна спиратися на критерії, подані в таблиці 10.

Таблиця 10

**Критерії створення образів фантазії дітьми
дошкільного віку**

Показники	Перший рівень	Другий рівень	Третій рівень
Спрямо-ваність, довільність, фантазування	Отримуючи завдання на створення образів уяви, дитина доволіно фантазує, відділяючи образи реальності від образів фантазії. Задум реалізовує послідовно. Втілює задумане. При виконанні методики «Домалюй фігури» показує 4–5 тип, отримує 4–5 балів за виконання методики «Придумай казку»	Дитина приймає завдання, реалізовує свої задуми, створює невеликі, нескладні, але закінчені твори. Може не дотримуватися попередньо продуманого плану або змінювати його під час виконання роботи. 2–3-й тип при виконанні методики «Домалюй фігури», отримує 2–3 бали за виконання методики «Придумай казку»	Не приймає завдання на побудову образу. Не вміє керувати своїми ідеями, підпорядковувати їх своїй меті, задуми і наміри часто не втілює. Створення образів виступає як вільне фантазування. 0–1-й тип при виконанні методики «Домалюй фігури», отримує 0–1 бал за виконання методики «Придумай казку»

Закінчення таблиці 10

Показники	Перший рівень	Другий рівень	Третій рівень
Самостійність	Завжди присутні самостійні прояви фантазії в заданій ситуації	Іноді необхідне підбадьорювання, заохочення, мінімальна допомога (паралельна дія, тощо)	Створення образу фантазії проходить після спонукання дорослого або прямого показу
Активність, ініціативність	Прагне завжди знаходити і використовувати нове у своїй діяльності. Ініціативність підпорядковується творчому вираженню	Наслідуює зразок, але використовує його при втіленні нових образів. Ініціативність не завжди підпорядковується творчому вираженню	Наслідуювання зразка. На першому етапі роботи є прояв ініціативності, який швидко згасає
Продуктивність, гнучкість	Здатна генерувати велику кількість відповідей (вербальних і невербальних — малюнок) на запитання різних категорій	Дає достатню (більше, ніж дві) кількість відповідей на запитання, обмежуючись однією, двома категоріями	Одна, дві відповіді належать до однієї категорії
Оригінальність	Здатність давати відповіді, які оцінюють як «незвичні», «нетипові»	Відповіді «звичні», «типові»	Одна, дві типові або недоречні відповіді. Відмова від виконання завдання
Легкість входження в умовні ситуації	Легкість і свобода у створенні і входженні в умовні ситуації	Іноді необхідний додатковий стимул (підбадьорювання, заохочування)	Без допомоги не може увійти <i>умовної</i> ситуації

При проведенні спостережень й експериментальних завдань слід вивчати особливості інтелектуальної активності дітей. Отримані дані заносяться до таблиці 11 (на с. 46).

Інтелектуальна активність дітей

	Значна уповільненість	Виражений прояв уповільненості	Виражений прояв швидкості	Значний прояв швидкості
1	2	3	4	5
1. Швидкість оволодіння новими знаннями, діями, новими формами діяльності				
2. Швидкість вирішення інтелектуальних завдань, відповіді на запитання				
3. Швидкість виконання орієнтувально-дослідницької реакції				
4. Швидкість усвідомлення проблемності в ситуації				
5. Швидкість виникнення питань у нових ситуаціях або у процесі отримання нової інформації				
6. Прагнення довгий час займатися інтелектуальною діяльністю				
7. Позитивна реакція на ускладнення завдання				

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

Продовження таблиці 11

1	2	3	4	5
8. Прагнення до продовження і завершення інтелектуального завдання				
9. Повернення до перерваної інтелектуальної дії				
10. Відсутність ознак роздратування і втоми при невдачі в інтелектуальній діяльності				
11. Різноманітність способів вирішення інтелектуальних завдань				
12. Частота зміни способів дій з навчальним матеріалом				
13. Знаходження нових способів вирішення завдань				
14. Різноманітність мисленевих процесів (класифікацій, спрямованості аналізу, шляхів узагальнення)				
15. Варіації у поясненні фактів або подій				

Закінчення таблиці 11

1	2	3	4	5
16. Прагнення до новизни в інтелектуальній діяльності				
17. Ступінь керуваності пізнавальними процесами				
18. Здатність до використання і розуміння різних видів знакових систем (символічної, графічної, образної)				

Обдарованість — це не лише інтелект, не лише творчість і не лише мотивація. Це комплекс, який включає всі три характеристики. При обстеженні дітей важливим є не тільки те, що вона робить, але і те, навіщо вона це робить, що спонукає її діяти саме так.

Кожній дитині притаманні почуття відповідальності, прагнення до самоствердження і самовдосконалення, якоюсь мірою — зацікавленість змістом і процесом діяльності, під час якої вона отримує знання, але також — і тривожність, уникання невдач. Слід говорити не про відсутність або наявність мотивів, а про їхню ієрархію. Тобто про те, які мотиви переважають, домінують у сфері мотивації та потреб особистості, а які — підпорядковані.

КЛАСИФІКАЦІЯ МОТИВІВ НАВЧАННЯ

Мотиви, закладені в самій навчальній діяльності, пов'язані з її прямим продуктом

Мотивація змістом — мотиви, пов'язані зі змістом навчання (спонукає вчитися, намагається пізнати нові факти, оволодіти знаннями, засобами дій, занурюється в суть явища).

Мотивація процесом — мотиви, пов'язані із самим процесом навчання (приваблює процес спілкування з педагогом та дітьми

Комплексний підхід у вивченні інтелектуально обдарованих ...

в навчальній діяльності, навчальний процес насичений ігровими прийомами, технічними засобами).

Мотиви, пов'язані з непрямым продуктом навчання

Широкі соціальні мотиви — а) суспільно цінні — мотиви обов'язку, відповідальності; б) особистісні (мотивація престижу) — самоствердження, самовизначення, самовдосконалення.

Мотиви запобігання неприємностей — страх бути засудженим, покараним.

У рамках лонгит'юдного дослідження слід планувати проведення психологічних «зрізів» через певні проміжки часу — щотри місяці, раз на півроку. Серія таких зрізів дає підстави говорити про часовий зріс психічного розвитку обдарованої дитини.

Поряд із вивченням інтелекту проводиться аналіз особистісних рис, а також дослідження соціокультурного середовища, в якому живе дитина, перш за все сімейного і суспільного — колективу дитячої групи ДНЗ.

Комплексне вивчення інтелектуально обдарованих дошкільнят, збір різними шляхами і в різних ситуаціях інформації допомагає скласти автентичний профіль дитини — визначити її ставлення до навчального процесу, її сильні та слабкі сторони, інтереси, потреби тощо. Вивчення дітей завершується написанням психологічної характеристики на кожну дитину, яка містить аналіз і висновок: що вдалося побачити і про що дізнатися (це і буде висновок з елементами прогнозу).

**ОРІЄНТОВНА СХЕМА ХАРАКТЕРИСТИКИ
ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ**

1. Загальні відомості про дитину (прізвище, ім'я, ДНЗ, група, скільки років виховується в цій групі, ДНЗ).
2. Фізичний стан (як часто хворіє, на які хвороби, чи має фізичні вади, який стан працездатності).
3. Темп роботи на заняттях.
4. Особливості пам'яті (здатність утримувати інформацію в пам'яті; чи швидко запам'ятовує; повільно, механічно, логічно; чи знає вірші).
5. Особливості мислення (розуміє суть оповідання, умову завдання, встановлює причинно-наслідкові зв'язки, вміє узагальнювати, робити висновки).

Ірина Карабаєва

6. Особливості мовлення дитини (словниковий запас, граматична правильність, здатність зв'язано і послідовно висловлювати свої думки, мовні порушення).
7. Широта знань про навколишню дійсність.
8. Особливі здібності дошкільняти (малює, співає, декламує тощо).
9. Особливості уяви за критеріями створення образів фантазії.
10. Здатність до навчання (за вивченням рівня наукованості з кожного завдання).
11. Ієрархія мотивів дитини.
12. Стан ігрової діяльності дошкільняти.
13. Дисциплінованість (поведінка на заняттях, в повсякденному житті; найтипівіший стан; збудливий чи гальмівний).
14. Риси характеру (працьовитість, лінощі, ширість, грубість, впертість, агресивність, егоїзм, замкненість, стриманість).
15. Взаємини з дітьми (має товаришів, конфліктує з дітьми, причини конфліктів).
16. Взаємини з дорослими.
17. Умови сімейного виховання (освіта батьків, присутнє чи ні емоційне заохочення, підбадьорювання дітей до інтелектуальної діяльності, формуються чи ні у дітей ще не потрібні в цьому віці уміння та навички, кількість дітей в сім'ї, «інтелектуальна атмосфера в родині»).
18. Умови суспільного виховання (кількість дітей у групі, чи є «психічна інтелектуальна стимуляція» при спілкуванні дорослих і дітей, «інтелектуальний клімат групи», можливість проведення індивідуальних занять з дітьми, чи є багате предметно-просторове середовище для стимулювання різноманітної діяльності дитини, чи є атмосфера доброзичливості і турботи, особистісно орієнтована навчально-виховна система, толерантність, креативність у педагогів).

ЗДІБНІ ТА ОБДАРОВАНІ ДІТИ. ДІАГНОСТИКА, РОЗВИТОК, СУПРОВІД

*Людмила ДЕРЕВ'ЯНКО, практичний психолог ДНЗ № 5 «Сонечко», м. Біла Церква,
Київська обл.*

Проблема виховання творчої особистості, збереження обдарованості, сприяння розвитку здібностей, виховання талановитих людей є актуальною. Виявлення і розвиток обдарованих дітей — важливий як для педагогів, так і для батьків. Перед психологами постала проблема виховання творчої особистості, збереження обдарованості, сприяння розвитку здібностей, виховання талановитих людей. І це завдання не втрачає гостроти, хоч би хто його здійснював — родина чи вихователі в дитячому садку.

Матеріали можуть бути використані в роботі практичних психологів дошкільних навчальних закладів.

Вся робота з обдарованими дітьми ведеться у тісному контакті психолога з педагогами та батьками обдарованої дитини. У цій співпраці можна виділити такі напрямки:

1. Контроль за нервово-фізичним навантаженням дитини, створюваним діяльністю і вимогами вихователів і батьків. Обдаровані діти часто зовні досить стійкі до перевантажень, і дорослим важко перебороти спокусу вкласти в дитину якнайбільше інформації. Тим часом перевантаження для неї так само небезпечні, як і для будь-якої іншої дитини.

2. Консультативна і просвітницька робота з дорослими має численні завдання:

- Дуже важливо стежити за тим, щоб дорослі не «експлуатували» здібності дитини на шкоду іншим її інтересам. Тому психологові необхідно обстоювати інтереси дитини як особистості.
- Варто орієнтувати дорослих на цілісний розвиток дитини, зокрема тих сторін її психіки, в яких вона не виявляє себе аж так яскраво.
- Консультативна допомога психолога повинна бути спрямована на вироблення педагогами і батьками стилю ефективного спілкування з обдарованою дитиною, адекватної оцінки її вчинків, розуміння її поведінкових проявів.

3. Методична допомога педагогам у роботі з обдарованими дітьми. За допомогою діагностики і спостережень за дитиною психолог може з'ясувати найсильніші сторони пізнавальної діяльності дитини, її інтереси і таким чином допомогти вихователеві орієнтуватися у доборі матеріалу.

4. Психотерапевтична робота, спрямована на вирішення особистісних проблем педагога. Підвищення його професійної впевненості, прийняття педагогом факту обдарованості дитини як творчої професійної задачі, розв'язання якої — гідна сфера самореалізації.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ІЗ ОБДАРОВАНОЮ ДИТИНОЮ

1. Особливе завдання — формування навичок продуктивної навчальної діяльності, режимних моментів життя.

2. Спеціальна психологічна робота з дитиною, яка зазнає різних психологічних труднощів. Часто не обходиться й без психокорекційної роботи, спрямованої на розв'язання внутрішніх психологічних конфліктів, зняття тривожності, страхів, агресивності.

3. Інший напрямок роботи — соціально-психологічне навчання дитини. Воно спрямоване на розширення діапазону її поведінкових реакцій, корекцію усталених форм поведінки. Суттєве значення має також робота з усвідомлення дитиною своєї обдарованості.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА ДІАГНОСТИЧНІ ЗАВДАННЯ

**Для виявлення інтересів, нахилів, здібностей
дошкільнят**

Під час спостережень варто звернути увагу на:

- вид діяльності, найбільш цікавий дитині;
- особливості поведінки до початку роботи (підвищений інтерес, захоплення, радість) і під час її проведення;
- стабільність, інтенсивність певної діяльності;
- прагнення до самостійності у вирішенні проблемних ситуацій, у долатті труднощів і невдач;

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

- підвищена наполегливість у досягненні результату;
- неординарність думок, тверджень, шляхів розв'язання завдань;
- швидке оволодіння новими прийомами роботи;
- прагнення використовувати різноманітні матеріали, дізнаватися про нове, робити щось по-своєму;
- повернення до розпочатої діяльності після відпочинку.

МЕТОДИКА ЗАВЕРШЕННЯ РЕЧЕНЬ

Педагог починає речення, а дитина має швидко закінчити його.

Наприклад: «Я хочу бути...», «Для мене найцікавіше...», «Найбільше я люблю гратися в...», «Мої найулюбленіші іграшки...», «Мені подобається...», «Я не люблю, коли...», «Я не люблю гратися в...», «Я не люблю робити...» тощо. Фіксуються час, витрачений на розмірковування, а також зміст сказаного. З аналізу характеристик робиться висновок про зацікавлення і здібності дитини, які вже вказують на певні здібності.

Щоб визначити, які саме здібності домінують, можна провести серію завдань **у формі гри**.

Оплески

Запропонувати дитині поплескати в долоньки (скажімо, після розігрування сценки «Театр») і зафіксувати, яка рука в неї накриває другу при плесканні.

Кулачки

Схрестити пальці обох рук в кулак, і нехай дитина зробить те саме. Визначити, великий палець якої руки — лівої чи правої — буде згори.

Розгнівався

Запропонувати дитині схрестити руки на грудях (так робить багато хто, гніваючись або сварячись, — це «поза відокремлення»). Простежити, яка рука накриває другу в цьому жесті.

Намисто

Взяти круглі намистинки (гудзики) й грубу голку з ниткою. Коли дитина нанизуватиме намистини, активно рухатиметься так звана провідна рука. Активними діями вважаються і нанизування намистинок на голку, і протягування її через них.

Пляшечки

Відібрати кілька порожніх пляшечок із кришечками. Поспостерігати, якою рукою дитина виконує активні рухи (розкручує кришечку або обертає пляшечку).

Палички

За вказівкою дитина кладе лічильні палички (одну, дві, три) в коробочку. Коробочок може бути кілька штук різного кольору, тоді вправа стає слуховим диктантом: «Поклади три палички в коробочку червоного кольору», — тощо. Провідною вважається рука, яка виконує активні дії: розкриває коробочку, виймає палички, кладе їх.

Телефон

Запропонувати дитині розіграти сценку з іграшковим телефоном. Фіксувати, якою рукою вона частіше бере трубку, набирає номер.

Після проведення серії ігор-завдань звести отримані дані, проаналізувати їх і визначити провідну руку. Якщо такою є ліва, то психофізіологічні показники створюють сприятливий ґрунт для розвитку творчих здібностей (тип — «митець»); якщо права — можуть розвинути інтелектуальні здібності (тип — «мислитель»). А коли однаково працюють і ліва, і права рука, це свідчить про рівномірні задатки в обох сферах.

Вербально-ігрова методика «Я люблю...» доцільна для з'ясування дитячих уподобань, зацікавлень і нахилів. Для гри потрібні фішки: на вимовлене вами речення дитина мусить відкласти червону або чорну. Якщо дитина сприймає сказане позитивно — відкладає червону фішку, а якщо негативно — чорну. Речення можуть бути такими: «Я люблю читати», «Я люблю малювати», «Я люблю прибирати в кімнаті», «Я люблю гратися», «Я люблю писати», «Я люблю підстрибувати» тощо.

Фіксація відповідей-фішок дає змогу уточнити інформацію, отриману при попередніх обстеженнях.

Важливе місце у визначенні нахилів, інтересів та здібностей посідають графічні методи діагностики, зокрема **малювання на вільну тему**. Додасть інформації й аналіз малюнків, довільно виконуваних на самоті у другій половині дня. Варто звернути увагу на їхню тематику, загальний і композиційний характер, на порядок виконання елементів, розмір, колір, положення на аркуші. Так, якщо дитина зображує великі машини, літаки, будівлі посередині аркуша, то це є додатковою ознакою наявності певних інтересів і нахилів.

МЕТОД ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК

Передбачає з'ясування думки різних дорослих, які добре знають дитину (батьків, бабусь та інших) щодо її розумових здібностей. Беруться до уваги такі показники:

- полюбляє складні інтелектуальні ігри (шахи, шашки тощо);
- ставить дорослим багато складних і оригінальних запитань;
- має чималий запас слів, дивує рівнем своїх міркувань, вживає спеціальні терміни;
- цікавиться різноманітною інформацією, робить спроби звертатися до літератури, довідників;
- рано навчилася читати, самостійно прагнула цього;
- читає багато книжок;
- полюбляє розмовляти зі старшими дітьми й дорослими;
- охоче долучається до бесід про Всесвіт, дає свою оцінку явищам природи;
- часом неуважна, але здатна до цікавих узагальнень та висновків;
- має друзів, старших за себе;
- самостійно шукає відповіді на незрозумілі запитання;
- одноманітна діяльність, завдання, які не потребують зусиль, — обтяжливі для неї;
- уникає рухів, не любить прибирати, мити;

- цінує добрі жарти і сама має почуття гумору;
- прагне брати участь у розв'язанні складних проблем, вміє робити висновки;
- має багату уяву, шукає нестандартні шляхи розв'язання проблеми;
- допитлива, впевнена у собі і своїх знаннях;
- хоче відокремитись від однолітків, уникає спілкування з ними, полюбляє бути на самоті;
- розуміє подвійний смисл розмови, підтекст, інтонації;
- прагне до лідерства.

Оцінювання відбувається так. Кілька людей виставляють бали (від нуля до п'яти) за всіма показниками. Результати додаються, визначається загальний бал. Якщо експертів троє, тоді найвищі результати — від 200 до 300; середні — від 100 до 200; низькі — від 0 до 100 балів.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ЗДІБНОСТЕЙ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання 1

Дитина одержує два кола з картону білого кольору.

— Як ти думаєш, що це може бути? Назви якомога більше уявних предметів, речей тощо.

Завдання 2

На аркуші паперу намальовано чотири кола. Дітям пропонується домалювати те, що їм хочеться. Кількість пропонованих варіантів не обмежена.

Завдання 3

Дітям пропонуються частини пілососа. Ставиться питання: придумай, як їх можна використати в іншій комбінації у побуті.

Завдання 4

Дітям пропонується конструктор, в який входять геометричні фігури (квадрати, кола, трикутники, прямокутники, відмінні за

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

кольором і розміром). Фігури при цьому підбираються не довільно, а є частинами розрізаних певним чином квадрата, прямокутника, кола. Пропонується з нього набору скласти зображення птахів, будинків, предметів, тварин, кораблів, машин.

Завдання 5

Дітям пропонують об'ємний буд вельний конструктор з циліндрів, кубів, трикутників, призм. Ставиться запитання: «Що можна сконструювати? Спробуй самостійно зібрати якусь конструкцію».

Завдання 6

Дітям пропонують конструктор, елементами якого є 12 скріпок, 4 кнопки, канцелярська гумка, дріт завдовжки 60 см, 2 аркуші паперу. Пропонується сконструювати щось із цих речей.

Завдання 7

Дітям пропонується серія завдань на кмітливість:

- завдання на складання фігур з певної кількості паличок (скласти два різні квадрати із 7 паличок, 2 рівні трикутники з 5 паличок);
- завдання на зміну фігур, для вирішення яких потрібно зібрати вказану кількість паличок;
- завдання на перекладання паличок для видозміни, перетворення фігури;
- завдання на складання квадрата з певних частин тощо.

Так діти будуть оволодівати уміннями на основі аналізу завдань (висувати гіпотези, перевіряти їх практично, шукати нові варіанти виконання завдань, обґрунтовувати їх), тобто такі заняття привчають дітей до самостійного пошуку виходів із проблемних ситуацій.

Внаслідок регулярних занять із завданнями-головоломками у дітей формуватиметься творчий підхід до розв'язання кожного завдання, вони шукатимуть нових шляхів вирішення, а не використовуватимуть вже відомі їм. Характер пошуку при цьому може мінятися: від практичних «проб і помилок» до цілеспрямованих дій.

Людмила Дерев'янку

АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

Як навчити дитину мислити творчо? Ми вже знаємо, що найефективнішим методом є гра, а надто — гра розвивальна. Але на що вона може бути спрямована? Що вона повинна розвивати? Дослідження психологів показують, що продуктивному творчому мисленню сприяє оволодіння спеціальними методами. До них належать: виділення протилежних властивостей, пошук аналогій, асоціювання понять, ставлення запитань, переформулювання, генерування ідей, зміна альтернативи, комбінування та ін. Деяких з цих способів можна навчити дитину вже у віці 5—7 років. Зупинімося на них докладніше.

ВИДІЛЕННЯ ПРОТИЛЕЖНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ

Цей спосіб передбачає виділення в одному і тому ж предметі чи явищі протилежних властивостей. На перший погляд це може видатися неймовірним, парадоксальним. Проте розглянемо один приклад. Холодильник. Що він робить? Охолоджує продукти. А що відбувається з температурою в кімнаті, де він стоїть? Температура зростає (спробуйте наблизити руку до задньої стінки холодильника, і ви відчуєте тепло). Таким чином, холодильник одночасно і охолоджує, і нагріває. Це і є протилежні властивості одного й того ж предмета.

Вміння знаходити протиріччя — це основа парадоксального мислення, а воно є обов'язковим атрибутом істинної творчості. Виділення протилежних рис, їхнє співставлення і об'єднання дозволяє розкривати нові, несподівані сторони предметів і явищ. Дуже важливо, щоб ви самі виявляли ці властивості, частіше показували їх і розповідали про них дітям.

Ось один зі способів, як можна це зробити. Вибираєте предмет і просите малюка назвати якусь його ознаку. Потім пропонуєте визначити, що є протилежним за значенням до цієї ознаки, і запитуете, чи може і така ознака бути властивою вибраному предметові. Це можна робити у формі гри.

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

Гра «І добре, і погано»

Дитині пропонують оцінити, користуючись цією категорією, такі явища природи, дії і предмети:

- зима, літо, осінь, весна;
- дощ, сніг, сонце, вітер, вогонь;
- їсти, спати, гуляти в лісі, лазити по горах;
- пити ліки, робити зарядку, вмиватися;
- ніж, тарілка, скло, праска.

Коли дитина знайде добрі і погані сторони наведених явищ, дій і предметів, предметів, запропонуйте їй зробити те саме, самостійно обравши предмети.

Гра «Протилежності»

Ви вказуєте протилежні властивості чи ознаки, а дитині;а повинна здогадатися, які предмети чи явища можуть мати ці властивості.

- гострий — тупий (*ніж*);
- гарячий — холодний (*праска, холодильник*);
- добрий — злий (*собака*);
- весела — сумна (*людина*);
- глибоке — мілке (*море, озеро*);
- слабкий — сильний (*вітер, людина, тварина*);
- швидкий — повільний (*автомобіль, поїзд*);
- йти — стояти (*годинник, людина*).

ПОСТАНОВКА ЗАПИТАНЬ

Здатність людини ставити нові запитання і проблеми є одним із показників розвитку її творчих здібностей. Корені цієї здатності — у природній допитливості дитини і в тих ситуаціях спілкування й діяльності, в яких відбувається її розвиток. Спочатку запитання: малюка виникають у спілкуванні і для спілкування, і лише після того вони набувають пізнавальної, дослідницької спрямованості. При цьому, попри надзвичайну допитливість дошкільнят, їхні дослідницькі можливості у формі запитань ще доволі обмежені. У вільній бесіді з дорослим (під час гри, прогулянки та ін.) малюк може ставити величезну кількість запитань, а от при потребі до-

слідити якусь проблемну ситуацію у дитини виникають труднощі. Його запитання стають однобічними, стереотипними. Наприклад, розпочавши зі слова «що», дитина й далі ставляє запитання у такій самій формі. Дослідження психологів показують, що дитина схильна до стереотипного вживання запитань, найбільш поширених у дитячому мовленні: «Що? Як? Чому?».

Перша криза розвитку запитань у дітей припадає на початкові роки навчання у школі. Жорстка орієнтація молодшого школяра на пошук відповідей, а не на мислення учнів, призводить до критичної ситуації в розвитку допитливості дитини: вона перестає ставити запитання, проте, за сприятливих обставин, допитливість дитини можна не лише зберегти, але й розвинути.

Що ж це за «сприятливі обставини»? Передусім — справжній діалог у спілкуванні, коли дорослий спілкується з дитиною нарівні. Крім того, для розширення можливостей молодшого школяра і ламання стереотипів у формуванні запитань слід показувати малюкові зразки інших запитань, демонструвати відмінності і дослідницькі можливості цих форм. Важливо також навчити дитину вибирати спрямованість запитань. Важливішими є запитання, які стосуються ключових моментів проблемної ситуації, причин явищ, суттєвих ознак і функцій предметів.

Навчитися цього дитина може лише в процесі спілкування з дорослим під час спільної діяльності (як ігрової, так і навчальної).

Тому не шкодуйте часу на розмову з малюком. Намагайтеся, щоб ваші запитання спонукали до інтелектуальної активності, щоб у них були елементи невідомого і протиріччя, щоб вони були спрямовані більше на мислення дитини (на виявлення причин і взаємозв'язку явищ) і менше — на її пам'ять. Коли запитання ставить малюк, не поспішайте давати відповідь, запропонуйте йому висловити власне припущення («А ти як думаєш?»).

Навчіть його ставити запитання самому собі і намагатися самостійно відповідати на них. У жодному разі не давайте негативної оцінки поставленим запитанням, хоч якими недоречними вони вам видалися.

Будуйте діалог так, щоб дитина не лише відповідала на ваші запитання, але й мала щораз більше стимулів ставити запитання сама.

Які ж ігри розвивають вміння ставити запитання?

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

Гра «Чомучка»

Як матеріал для гри можна використати будь-який сюжетний малюнок, який має проблемний зміст — невідому для дитини ситуацію, подію тощо. Дитина запитує дорослих про все, що не зрозуміла, про що їй хочеться дізнатися. Коли усі питання вичерпані, корисно попросити малюка скласти невелике оповідання.

Гра «Що в кулаці?»

Візьміть якийсь невеликий предмет й заховайте його в кулаці. Дитина повинна відгадати, що це за предмет, ставлячи найрізноманітніші запитання про нього.

- Якої форми?
- Якого кольору?
- З чого зроблено?
- Для чого призначено?
- До якого виду належить?
- На що впливає?
- Які його риси?

Гра «Без слів»

Потрібно навчитися ставити запитання, але без слів. Дитина повинна вас про щось запитувати, а ви їй — відповідати. Але запитання ставити можна, використовуючи міміку, жести, пози тіла.

ПЕРЕФОРМУЛЮВАННЯ

Щоб цей спосіб став зрозумілішим, розглянемо відоме завдання, яке психологи використали для вивчення творчого мислення. У порожній кімнаті на підвіконні лежать обценьки, зі стелі звисають дві мотузки.

Відстань між ними така, що людина не може одночасно взяти одну мотузку і дотягнутися до другої, щоб зв'язати кінці. А саме це й потрібно зробити.

Вирішення завдання полягає в тому, що до кінця одної з мотузок слід прив'язати обценьки і зробити висок. Для того, щоб знайти це вирішення, слід застосувати спосіб «переформулюван-

Людмила Дерев'янка

ня»: людині слід перестати розглядати об'єкти як інструмент і побачити в них лише тягар для визка. Таким чином «перемудрування» — це вміння виділяти в предметі нехарактерні для нього (несуттєві, якщо зважати лише на пряме використання) властивості.

Для оволодіння цим способом дитина повинна попередньо навчитися виділяти різноманітні властивості і ознаки предметів та явищ, а також розрізняти, які з них суттєві, а які — ні.

Для розвитку способу перемудрування використовують такі ігри.

Гра «Винахідник»

Матеріалом можуть бути різноманітні предмети. Ви вибираєте з них один і просите малюка назвати якнайбільше варіантів використання предмета. Наприклад: ложка, стілець, шафа, книга тощо.

Гра «Золоті руки»

Ви називаєте матеріал, а дитина повинна придумати якнайбільше предметів (звичайних і незвичайних), які можна зробити з нього. Що можна зробити з дерева? Стілець, стіл, шафу, олівець, полицю, тумбочку, шибку, двері, рамку для картини, шахи, шахову дошку, корабель, будинок, дитячий конструктор, сходи та ін.

ГЕНЕРУВАННЯ ІДЕЙ

Це один з найважливіших способів, що забезпечують творчий підхід до вирішення найрізноманітніших проблем. Зміст його надзвичайно простий — генерувати якнайбільше ідей. При цьому не обов'язково (та й мало ймовірно), щоб кожна з них була правильною. Можуть продукуватися найнезвичайніші і найабсурдніші ідеї. Важливо, щоб їх було багато. І що більше ідей, то більша ймовірність, що серед них будуть хороші, а може — навіть геніальні.

Психологія вважають, що мозок людини перетворює будь-яку думку чи ідею в конкретну кодову форму: зорово-просторову, словесну, акустично-образну, буквену, цифрову та ін.

Кожна людина здатна оперувати усіма цими формами, але переважаною є, як правило, лише якась одна (чи дві), що визначає індивідуальні особливості сприйняття і мислення. Здатність оперувати цими кодовими формами можна удосконалювати, і найсприятливіший період для цього — дошкільне дитинство.

Завдання розвитку творчих здібностей дітей у цей період життя має полягати передусім у тому, щоб збільшити кількість звичних для них кодів, розширити досвід користування різними кодами (наприклад, у дитини, схильної до зорово-просторового мислення, виробляти навички оперування буквеними і цифровими символами). А надалі важливо допомагати їм «знайти себе», зрозуміти, які символи, які коди є для них оптимальними, найлегшими до сприйняття. Тоді мислення стане максимально продуктивним, а творчий потенціал — багатим.

Для розвитку цього способу використовують такі ігри.

Гра «Настрій у кольорі»

Запропонуйте дитині фарбами зобразити різні настрої, почуття, емоції. Наприклад: веселощі, страх, образу, злість, любов тощо.

Гра «Пантоміма для кмітливих»

Запропонуйте дитині відгадувати ваші пантоміми. Наприклад: силач, який підіймає штангу; веселу мавпочку; гарячий самовар; півня, який впав у болото тощо.

Гра «Уяви собі»

Психолог. Якби раптом ожили твої іграшки: ведмедик, слоник, песик тощо, що б вони тобі сказали?

У відповідь ваші питання малюк повинен придумати, що б таке важливе могли б сказати йому іграшки. Ідеї можуть бути найнеймовірніші і найсмішніші.

Гра «Склади рішення»

Завдання полягає в тому, щоб використовуючи три задані слова, скласти якнайбільше речень. Наприклад: автомобіль, мокрий, пастух; зошит, мавпочка, сова.

Людмила Дерев'яно

Гра «Чарівні кола»

Візьміть аркуш паперу і намалюйте на ньому 20 кіл. Потім дайте малюкові і запропонуйте домалювати кола так, щоб вийшло двадцять різних предметів, які мають округлу форму, або до яких коло входить як складова.

Гра «Прямокутне королівство»

Тут використовується геометрична фігура — прямокутник, і сама гра здійснюється без наочного матеріалу. Дитина потрапляє в королівство, де всі предмети лише прямокутної (квадратної) форми. Нехай назве якнайбільше тих предметів, які можуть там бути.

Важливо також навчити дитину ще двох вмінь, які допомагають створенню оригінальних образів:

- вміння «включати» уявний об'єкт у нові зв'язки і відношення;
- вміння вибирати з кількох образів найоригінальніший.

Для цього пропонуються такі ігри.

Гра «Домалюй фігурку»

На окремих аркушах намальовано фігурки, не схожі на реальні предмети. Завдання для дитини: домалювати фігурки так, щоб вийшов якийсь цікавий малюнок.

Гра «Незакінчений малюнок»

Дитина повинна домалювати малюнок з незакінченим схематичним зображенням. Запропонуйте намалювати життя на Місяці, а потім розповісти про це цікаву історію.

Гра «А що далі?»

Дитині слід уважно роздивитися малюнок та придумати і розповісти якусь історію, яка могла статися з героями сюжету.

Гра «Придумай історію»

Дитина придумує історію без опори на наочний матеріал.

Гра «На що схожа фігурка?»

Використовуються зображення різноманітних фігурок. Попросіть дитину придумати, на що схожі фігурки. Схвалюються будь-які версії.

Гра «Подорож хмаринками»

Під час прогулянки попросіть дитину подивитись на хмари і пофантазувати, на що вони схожі.

Гра «Найсмішніше»

Всім пропонують намалювати щось смішне. В кінці зробіть виставку малюнків і проговоріть, що саме на них — найсмішніше.

ЗАНЯТТЯ ПСИХОЛОГА З ДОШКІЛЬНЯТАМИ

Мета: розвиток уяви, фантазії, позитивних емоцій, комунікативно-творчих здібностей.

Основні принципи роботи в групі:

1. Індивідуальний підхід.
2. Ігрова форма занять, вони повинні зацікавити учасників групи.
3. Необхідно, щоб успіх переживався дитиною як велика радість, цьому сприяє позитивна емоційна оцінка вихователем будь-якого досягнення дитини.

РОЗВИТОК УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ

Вправа «Валіза в дорогу»

Для подорожі в казкову країну потрібно скласти валізу. Із собою можна взяти тільки один предмет: іграшку, книжку тощо. Пропоную одній дитині назвати, що вона поклала до валізи.

Вправа «Літає — не літає»

Гра проводиться за столом. Діти кладуть на стіл руки, ведучий називає квіти, тварин, комах, птахів, казкових істот. При назві когось або чогось, що літає, всі повинні підняти руки вгору. Хто піднімає руку на те, що не літає — платить фант. У кінці гри фанти потрібно викупити.

Вправа «Запам'ятай порядок»

Діти шикуються один за одним у довільному порядку. Ведучий (обрана дитина) повинен подивитися на інших дітей, потім відвернутися і назвати, хто за ким стоїть.

Вправа «Художник»

Дитина, яка буде виконувати роль художника, уважно розглядає того, кого буде малювати, потім відвертається і дає словесний портрет об'єкта.

Вправа «Неуважна Маринка»

На дошці малюємо шафу з відділеннями, в яких позначаємо різні предмети: іграшки — лялькою; одяг — сукнею; взуття — чобітками; книги — книгою тощо. Кількість відділень можна поступово збільшувати. Діти уважно розглядають малюнки, потім заплющують очі, а вчитель міняє речі місцями, говорячи, що неуважна Маринка поклала все не туди. Діти повинні сказати, що змінилось у шафі неуважної Маринки.

Вправа «Білка в колесі»

Малюємо коло, розділене на 8 частин.

Психолог. Білка любить бігати по колесу. Колесо поділене на 8 частин. Зараз білка — у першій частині, але коли я постукаю по столу — білка стрибатиме вперед, за годинниковою стрілкою. Наприклад, була в другій частині, я постукала тричі. Де опиниться білка? Правильно, — у п'ятій.

Ускладнений варіант завдання: білка може стрибати не тільки вперед, а й назад, проти годинникової стрілки. Коли я постукаю по дошці — білка буде стрибати назад, по столу — вперед.

Вправа «Запам'ятай малюнок»

Готуємо 10—12 малюнків (можна провести змагання). Хто більше запам'ятає малюнків? Діти розглядають малюнки 2—3 хвилини.

Вправа «Запам'ятай слова, числа...»

а) запропонуйте дітям запам'ятати декілька слів (можна починати з 6—7), ніяк не пов'язаних між собою. Наприклад: літо, парта, дім тощо (розвиток механічної пам'яті);

б) запропонуйте слова, пов'язані в парі асоціативним зв'язком. Наприклад, стіл — пиріг, кіт — молоко, колесо — машина тощо;

в) запам'ятовування чисел. Починайте з 3 чисел. Щоразу, коли діти виконують вправу, збільшуйте ряд на одне число.

Вправа «Дзеркало»

Двоє дітей стають одне проти одного. Одна дитина — дзеркало. Вона повинна якнайточніше копіювати рухи іншої дитини.

Вправа «Казкові вигадки»

Вчитель пропонує початок казки, а кожен учень продовжує казку, вигадуючи по слову.

Вправа «Будь уважним!»

Діти повинні плескати в долоні, коли серед сказаних вами слів почують назву тварини (рослини, предмета одягу тощо).

Наприклад: пес, корова, трава, дерево, осел.

Вправа «Малювання»

Запропонуйте дітям малювання на такі теми:

- «Намалюй те, чого на світі не буває»;
- «Найсмійніше і найвеселіше»;
- «Намалюй себе в майбутньому»;
- «Неіснуючу тварину»;
- «Намалюй свій найулюбленіший смак»;
- «Придумай обід для інопланетянина».

Вправа «Казкова мозаїка»

Домовляється з дітьми, що кожен буде складати казку про зайченя. В одного зайчик буде в казці — хоробрий, в іншого — бо-ягуз, у третього — живе в лісі, у четвертого — іграшка, яку подарували дівчинці; у п'ятого — робот, який прилетів з планети Капустянія тощо.

Вправа «Розкажи і покажи»

Що ти відчуваєш, коли:

- сонечко світить;
- жуєш кислий лимон;
- куштуєш солодке варення;
- п'єш холодне молоко;
- потрапив під холодний дощ;
- під пронизливий вітер восени, влітку;
- мама дала гірку таблетку;
- доторкнувся до колючого їжака;

Людмила Дерев'яно

- до мокрої мила;
- до м'якенького, пухнастого рушничка.

Вправа «Пограємо в театр»

Покажи:

- кота, який лежить на сонечку;
- кота, який спостерігає за мишею;
- кота, який бавиться клубком;
- учня, якому поставили п'ятірку, двійку;
- мишу в мишоловці;
- балерину;
- ведмедя, якого покусали бджоли;
- рибу без води;
- собаку, який побачив смачну кістку;
- неслухняну дівчинку;
- сердитого дідуся;
- хитру лисицю;
- кумедну людину.

ТВОРЧІ ЗАНЯТТЯ-ІГРИ

Як часто ми, дорослі, байдуже проминаємо дитячі відкриття, своєю неувагою знищуємо слабенькі паростки спостережливості, самостійного мислення, творчості. Наше легковажне ставлення до дитячих фантазій, можливо, не одному вчорашньому малюкові далося взнаки у дорослому віці: не винайдено нового двигуна, не написано поеми, не відкрито нової зірки...

На творчих заняттях-іграх потрібно охопити різні напрямки становлення особистості дитини. Розвиток уваги і спостережливості, різних видів пам'яті, уяви, фантазії, мовлення та культури спілкування, координованості рухів, пластичності, орієнтування у просторі — ось ще неповний перелік того, над чим працюємо. Зазвичай заняття діляться на три частини: 1) вправи — тренування, розминка; 2) основна частина — ігри, етюди, складання та інсценування казок; 3) самостійна художня діяльність (при потребі).

Детальніше про кожну складову: до **першої частини** заняття входять вправи на розвиток різних психічних процесів, артику-

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

ляційно-дихального апарату, пластичності тощо. Спортсмен, щоб досягти успіхів у своєму виді спорту, змушений довго і наполегливо тренувати певні групи м'язів. Так само й дитина набуває стійких навичок, лише регулярно вправляючись у них. Але слід пам'ятати, що тренінг має бути органічною складовою захопливої казки, бо інакше він набридне дітям уже на третьому занятті й не досягне своєї мети. Ось кілька прикладів.

Вправа «Машинка»

Улюблена вправа режисерів театральних навчальних закладів — на вдосконалення уваги, швидкої реакції, координації рухів. Група дітей сидить колом. Вихідна позиція — руки зігнуті в ліктях вперед долонями догори, передпліччя притиснуті до корпусу. На рахунок «один» — розкрити пальці правої руки, «два» — стиснути в кулак пальці лівої, «три» — плеснути в долоні, «чотири» — плеснути по колінах. Коли руки вже чітко виконують рухи, долучається голос. Спочатку на рахунок «один-два» всі вимовляють якесь звуконаслідування (скажімо: «тік-так»), потім, по черзі, своє ім'я («один» — я, «два» — Оля). Далі це може бути «машинка» — «телеграма», яку діти спершу «надсилають» сусідові ліворуч («один» — Олі, «два» — Сашкові), а згодом — довільному адресатові з кола. Ускладнень — безліч. Головна умова — чіткий ритм.

Тренування мовного апарату

Це система вправ для язика, губ та піднебіння, а також дихальні вправи. Їх можна знайти у багатьох підручниках з розвитку мовлення. Між вправами промовляються контрольні фрази, здебільшого скоромовки. Це роблять або сердитий ведмідь (низький регістр), або ж змія (шепіт). Головне, щоб незалежно від тембру голосу чи темпу мовлення всі звуки вимовлялися чітко. До мовного тренінгу доцільно додавати елементи психогімнастики.

«Чарівні сигнали» (автор тренінгу — мистецтвознавець Віктор Давидов)

Розвиваються увага, пам'ять, координація рухів, пластична фантазія, орієнтування у просторі. «Чарівними сигналами» є різні шумові чи зорові подразники, кожному з них відповідає

Людмила Дерев'яно

певний рух. Наприклад, картка білого кольору — це рух птаха (доцільно подразник і рух об'єднати асоціативно: білі хмарки, серед них — пташка).

Діти рухаються по колу чи змієюю, реагуючи на сигнали. Час від часу їх зупиняють удари бубна (один удар — зупинитися, два — присісти, три — продовжити рух у протилежному напрямку тощо). Можна пропонувати одразу кілька сигналів, а діти повинні придумати свій образ (тварина, яка плаває; квітка, що літає). Музичний супровід — спокійний, без чіткого ритму. Слід звертати увагу на плавність і красу рухів.

Поступово кількість сигналів збільшується, рухи ускладнюються.

Зміст другої, **основної частини** заняття — різноманітний. Фантазуючи, імпровізуючи, спілкуючись одне з одним, дошкільнята закріплюють навички, набуті під час попередніх тренінгів. Окрім того, у цій частині заняття намагаємося дати їм знання з історії, географії, біології тощо. Адже сутністю творчого процесу є продуктивна реалізація сформованих знань, умінь, навичок. Його результат прямо залежить від інформаційного потенціалу мозку дитини.

Пропонуємо кілька варіантів розвивальних ігор для основної частини творчого заняття-гри.

Асоціативні ігри

Активізують пам'ять, образне сприймання та мислення. Найпростіші зразки — робота з піктограмами. Педагог показує дітям якийсь схематичний малюнок (наприклад, коло з вертикальною рисою внизу). Треба відгадати, що це. Процес відгадування буде продуктивнішим, якщо від цього залежить, скажімо, доля зачарованої принцеси або ж малюнок виявиться ключем до печери, де сховані скарби.

Ігри-описи

Навчають аналізувати, виділяти головне і другорядне, порівнювати, чітко висловлювати свою думку. Діти описують картину, вид з вікна, одне одного чи уявний образ. Добре, якщо вони вживатимуть яскраві епітети й порівняння. Навчитися добирати їх можна у тренінговій частині завдання.

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

Складання казок

На початкових етапах педагог сам розвиває сюжет, використовуючи дитячі ідеї. Оскільки ж, зазвичай, частина дітей не бере участі у вигадуванні, поступово вводиться робота у колі: казку продовжує кожна наступна дитина. Як стимул-опора пропонуються листівки, іграшки тощо.

Ігри-етюди

Навчають самостійно мислити, діяти у заданих обставинах, узгоджувати свої дії з діями інших. Етюди можуть бути індивідуальні, парні, групові. Дорослий пропонує тему або початок сюжету, далі діти працюють самостійно.

Крім поданих вище, в основній частині заняття має ще й третю частину — **самостійна художня діяльність дітей**. Малеча охоче малює тільки-но вигаданих героїв казок, сюжети занять, свої враження від чогось. Це може бути чарівний ліс, де різнобарвні дерева ходять у гості, вмюють літати і танцювати; де квіти ростуть на хмарках, а трава — усіх кольорів веселки; де на кущах досягають іграшки й ласощі, а живуть у цьому лісі незвичайні і дуже добрі звірі. Це і веселі привиди, і заєць з такими довжелезними вухами, що вони йому правлять за крила...

Під час самостійної художньої діяльності атмосфера має бути спокійною, вільною. Діти сідають, хто як хоче, — за столами, на килимі. Разом з тим слід подбати, щоб ті, кому ще важко втриматися від спокуси скопіювати ідею сусіда, сиділи окремо. Музичний супровід подається відповідно до характеру теми.

МАНДРІВКА ГНОМІВ

Конспект занять з розвитку інтелектуальних та творчих здібностей у старшій групі

Мета: створити умови для розвитку інтелектуальних та творчих здібностей дітей, мислення та уяви. Вчити аналізувати твердження, поєднуючи їх з особистим досвідом, аргументувати і доводити свою думку. Розвивати логічне мислення, уяву, об-

Людмила Дерев'яно

разну пам'ять. Уміння зосереджувати увагу на одному об'єкті, тримати в полі зору кілька ідей під час гри «Відгадай, як звати». Стимулювати власне словотворення та римування слів під час ігор «Утвори нове слово» та «Римовки». Розширювати соціальний досвід дітей, спонукати їх до усвідомлення своєї особистої позиції. Виховувати допитливість, готовність долати труднощі, самоповагу та повагу до інших.

Матеріали: декорації лісової галявини, малюнки до різних вправ, «сонячна куля», свічечка, червоні хустинки, музичний супровід.

Діти заходять до зали, вітаються з дорослими.

Діти. Доброго ранку! Добрий день! Хай плещуть долоньки! Хай тупають ніжки! Танцюють голівки! Доброго ранку! Добрий день! Бажаємо щастя, здоров'я й добра!

Психолог. Діти, послухайте, яку історію я нещодавно почувала. Відгадайте, що там під нами, під землею? Не знаєте? Гаразд, я вам розповім (*пропоную дітям сісти на подушечки*). Там — справжнісіньке маленьке містечко, у ньому живуть гноми. І все у них було би добре, коли б туди досягало сонячне проміння. Але гномики знайшли вихід: серед містечка на високому стовпі у них висить велика сонячна куля. Раз на рік гноми виходять на поверхню і заряджають її сонячною енергією, якої вистачає і для рослин, які вони вирощують, і для тварин, і для них самих на цілий рік. Сьогодні — саме такий день. Діти, а чи хотіли б ви перетворитись на гномиків і зарядити кулю? Але підуть робити це лише ті, хто успішно витримає випробування.

Гра на увагу «Вухо — ніс»

Бачу, підуть усі. Тримайте ось ці чарівні ковпачки — вони допоможуть вам у дорозі. Річ у тім, що неподалік містечка гномів живе підземний дракон. Йому не потрібне світло, а тому дракон будь-що намагатиметься перешкодити гномам. Та я сподіваюсь, що ваш світлий розум, добра душа, щире серце, сила і талант допоможуть здолати всі перешкоди. То ж рушаймо в дорогу (діти йдуть по імітованій доріжці зигзагом). (*Раптом посеред дороги — пеньок.*)

Ой, а що це за пеньок? Тут у лісі ростуть дерева, а пеньків немає. Звідки ж він узявся?

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

Дракон. Ха-ха-ха! Ану спробуйте його посунути!

Психолог. Діти, чуєте? То підземний дракон робить свої чорні справи. Давайте спробуємо переставити пеньок. *(Діти виривають пеньок, але він стоїть на місці.)*

Ой, погляньте, що це за конверт? На ньому щось написано: «Завдання: «Утвори нове слово». А може, коли ми виконаємо це завдання, пеньок легше буде вирвати?

На картках кожній дитині роздаю завдання в малюнках:

- овочі + ніж = (овочерізка);
- м'ясо + сокира = (м'ясорубка);
- кава + турка = (кавоварка);
- кава + млин = (кавомолка);
- молоко + холодильник = (морозиво);
- колобок + голки = (іжачок).

Молодці, діти, швидко впорались з завданням. Давайте спробуємо зобразити пеньок. *(Діти зображають, а в цей час чути голос дракона.)*

Дракон. Ну що ж, ідіть, я не думав, що ви такі кмітливі.

Психолог. А тепер рушаймо далі. *(Ідуть, а на дорозі — велика снігова куля.)* Я бачу, що дракон часу не гаяв, і поки ми затримались біля пенька, він перегородив нам шлях сніговою кулею. Давайте спробуємо її відкотити в сторону. *(Діти пробують, нічого не виходить. Чути сміх дракона.)*

Дракон. Ха-ха-ха! Це мені Снігова Королева допомогла приморозити снігову кулю!

Психолог. Що ж робити? Погляньте, а тут знову якийсь конверт! «Цікаві задачки». Спробуємо вирішити?

1. Іде візок: 2 колеса спереду, 2 — ззаду, 2 — ліворуч, 2 — праворуч. Скільки всього коліс? *(4.)*
2. Трійка коней пробігла 3 км. Скільки пробіг кожен кінь? *(3 км.)*
3. Півень на одній нозі важить 2 кг. Скільки він буде важити, коли стане на 2 ноги? *(2 кг.)*
4. У бабусі Даринки внучка Маринка, кіт Пушок, собака Дружок. Скільки в бабусі онуків? *(1.)*

Психолог. Молодці, діти, всі задачі відгадали. *(Діти відкочують кулю з доріжки.)*

Дракон. Навіть чари Снігової Королеви не змогли втримати вас. Ну, начувайтесь!

Психолог. Хай дракон собі лютує, а ми ходімо далі. *(На дорозі стоять 2 ялинки.)* Не розумію, чому це просто на дорозі вирости ялинки. *(Оглядаю ялинки, знаходжу конверт, на якому написано «Оживи фігури».)*

Дракон. Ха-ха-ха! Це завдання ніколи не виконати! Ялинки заколять вас голками.

Роздаю дітям картинки із завданнями:

(Діти виконують завдання, і проходять повз ялинки.)

Дракон *(сердиться).* Що робити? Що робити? Які ж розумні ці дітлахи, всі завдання вирішують!

(Діти йдуть по доріжці, а на ній лежить конверт.)

Психолог. Що це за конверт? І ніякої перешкоди не видно. Так, здається, я зрозуміла, чому дракон не створив ніякої перешкоди, він думає, що ми вже втомились, і тому підготував нам найскладніше завдання.

Дракон. Так! Так! Так і є!.. Це завдання вам ніколи не вирішити! На дорозі утвориться велика яма, в яку ви і попадаєте. Ха-ха-ха!

Психолог. Читаю напис на конверті: «Відгадай, як звати». Діти, завдання дійсно складне, але розум, сила і талант вам допоможуть. Для того, щоб дізнатись, як звати цих звіряток, треба вирішити приклад, знайти відповідь у ряді цифр, під цифрою відповідну букву і таким чином викласти і прочитати слово. *(Діти виконують завдання.)*

Дракон *(лютує).* Не пугцу вас до сонячної галявини!

Психолог. Що ж, ми з вами чимало попрацювали, подолали стільки перешкод. І для того, щоб набратись сил, давайте трошки відпочинемо. *(Діти сідають на подушечки.)*

Вправа «Римовки»

Хлопчик — (горобчик, стовпчик), ромашка — (Наташка, пташка), віконечко — (сонечко, донечко), доріжки — (шишки, горішки), краплинка — (хмаринка, дитинка), листочки — (садочки, бочки).

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

Психолог. Ось ми трішки відпочили, а тепер в дорогу час. *(Діти ідуть по дорозі, а на ній гриби ростуть.)* Ну й розізлився дракон! Зовсім не тямитьє, що робить. На вулиці мороз, а він грибів насадив, ще й отруйні разом з їстівними. Давайте вирвемо їх. *(Діти виривають їх, і під кожним грибок знаходять собі завдання.)*

Дракон здивований і зачарований тим, як швидко гномики упорались із завданням, і тому він більше не буде їм погрожувати і чинити перешкод.

Гномики дістались сонячної галявини і вирішили поповнити свої сили енергією, теплом і світлом чарівної свічки. Стають у коло, витягнувши вперед руки долонями донизу. Я проношу запалену свічку під долонями дітей, і поступово гномики самі перетворюються на жаринку полум'я від свічки.

Танок «Полум'я»

(В кінці таночка заряджають кулю енергією.)

Психолог. Ось яка яскрава куля, скільки в ній енергії і тепла, тепер гномикам вистачить його на цілий рік. Як ви думаете, який настрій буде у гномиків, коли вони побачать цю яскраву кулю?

Малювання «Веселий настрій»

Психолог. Поки наша квіточка буде висихати — гномик Веселунчик розвеселить нас кумедним таночком. Ну що ж, діти, кожній казочці є кінець. Час і нам закінчувати свою казочку-мандрівку.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПЕДАГОГАМ. ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНОСТІ ДИТИНИ

Загальні здібності

- Починає говорити, ходити, їздити на велосипеді раніше від більшості ровесників, оволодіває навичками самообслуговування (вмивається, одягається) швидше, для цього йому потрібно менше спроб, ніж для однолітків;
- Виявляє значну цікавість до предметів, явищ, подій, ставить багато запитань («чому», «для чого»);
- Вдається до спостережень, дослідів;

Людмила Дерев'яно

- Концентрується на завданні іноді так глибоко, що забуває про все, час концентрації уваги більший, ніж у ровесників;
- Добре читає, має великий словниковий запас, вільно переказує;
- Легко засвоює і утримує велику кількість інформації, запам'ятовує глибше і детальніше, ніж більшість дітей;
- Виявляє незалежність і оригінальність думок, демонструє абстрактне мислення;
- Легко відгадує загадки і може придумувати свої;
- Вільно і легко оперує математичними символами (іноді навчається цього самостійно);
- Намагається бути творчим, винахідливим, шукає незвичайні, нові способи виконання звичних справ: по-своєму заправляє постіль, прибирає тощо;
- Активно спілкується;
- Схильний до серйозних роздумів, досить рано починає цікавитися глобальними життєвими проблемами;
- Виявляє обдарованість у мистецтві, наприклад, вивчає пісеньки, вірші, малює деталізовані картинки тощо.

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Що ж таке «творчі здібності» або «креативність»? Американський психолог Е. Фром запропонував таке визначення цього поняття: «Це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду».

Основними показниками творчих здібностей є: швидкість і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість.

Швидкість думки — кількість ідей, яка виникає за одиницю часу.

Гнучкість думки — здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому. Гнучкість — це добре розвинута навичка переносу. Вона забезпечує вміння легко переходити від одного класу явищ до іншого,

долати фіксованість методів вирішення, своєчасно відмовлятися від скомпрометованої гіпотези, бути готовим до інтелектуального ризику і до парадоксів.

Оригінальність — здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих; до парадоксальних, несподіваних рішень. Вона пов'язана з цілісним баченням усіх зв'язків і залежностей, непомітних під час послідовного логічного аналізу.

Допитливість — здатність дивуватися, відкритість та інтерес до усього нового.

Сміливість — здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи своїм успіхом та репутацією.

Ці показники є вродженими чи залежать від впливу середовища? Один із творців системи вимірювання творчих здібностей Торренс зазначав з цього приводу, що успадкований потенціал не є найважливішим показником майбутньої творчої продуктивності. Якою мірою творчі імпульси дитини набудуть характеру творчості — залежить від впливу батьків та інших дорослих. Сім'я здатна розвинути або знищити творчий потенціал малюка ще у дошкільному віці.

Для дитини основною діяльністю, в якій виявляється її творчість, є гра. Але гра не лише створює умови для такого вияву. Як свідчать дослідження психологів, вона сприяє розвитку творчих здібностей малюка (стимулює його). У самій природі дитячих ігор закладені можливості розвитку гнучкості й оригінального мислення, здатності конкретизувати та розвивати як свої власні задуми, так і пропозиції інших дітей.

Ще одна винятково важлива властивість ігрової діяльності — це внутрішній характер її мотивації. Діти граються тому, що їм подобається сам ігровий процес. І дорослим залишається лише використати цю природну потребу для поступового залучення дітей до складніших творчих форм ігрової активності. При цьому варто мати на увазі, що під час розвитку їхніх творчих здібностей важливіший сам процес, експериментування, а не прагнення досягти якогось конкретного результату гри.

Які умови слід створити для оптимального розвитку творчих здібностей дитини?

Існують різні підходи і рекомендації. Так, наприклад, американський психолог Дж. Сміт написав на цю тему книжку,

Людмила Дерев'янка

яка особливо яскраво відображає типовий підхід до навчання творчості більшості зарубіжних авторів.

Навчання творчості, на думку Дж. Сміта, стане можливим, якщо будуть створені такі основні умови:

- умови фізичні, тобто наявність матеріалів для творчості і можливості в будь-яку хвилину працювати з ними;
- умови соціально-економічні, за яких у дитини є відчуття зовнішньої безпеки, тобто вона знає, що її творчі вияви не отримають негативної оцінки дорослих;
- психологічні умови: у дитини формується відчуття внутрішньої безпеки, розкнутості і свободи за рахунок підтримки дорослими її творчих досягнень.

Але роль дорослих у цьому процесі не обмежується лише створенням умов. Вона полягає ще й у тому, щоб активно допомагати малюкові в розвитку його творчих здібностей.

КОНСУЛЬТАЦІЯ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

Допоможе казка

Одним з найулюбленіших різновидів ігрової діяльності є театралізовані ігри. Інсценування твору — розповсюджений вид театралізовано-ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Ця діяльність посідає особливе місце в їхньому житті, оскільки вона найбільш доступна і відповідає зацікавленню малюків.

Пропонована система вправ з інсценування деяких українських народних казок має сприяти розвитку дітей старшого дошкільного віку. Засоби емоційної виразності (інтонація, міміка, жести, характерні рухи, поза, хода) передають не тільки зовнішні риси героїв, але й їхні внутрішні переживання, різні емоційні стани, почуття, ставлення, взаємини між персонажами.

Вправа «Телесик» (різна хода)

Діти вправляються у відтворенні різної ходи позитивних і негативних персонажів казки. Потрібно показати, як іде добрий старий дідусь (Телесиків батько), як — бабуся (мати Телеєика), сам Івасик-Телесик, і як повзуть зла та недобра змія, зміючка Оленка, їхні гості-змії.

Вправа «Біля річки»

Діти вправляються у різноманітних імітаційних рухах та відтворенні емоційних станів. Створюється ігрова ситуація: Телесик плаває в човнику — ловить рибку. Потрібно відтворити за допомогою інтонації, міміки, жестів:

- дії Телесика, які б передавали його турботу про батьків;
- дії матері — інтонаційно, жестами та мімікою виразити її любов до сина, турботу про нього;
- як противагу показати поведінку змії, зокрема, як вона підкрадається до Телесика, як гукає його два перших рази і востаннє, відобразити діями й інтонацією її підступність, хитрість, огидність.

Вправа «Хто я?»

Діти вправляються у відтворенні рухів і дій, які характеризують персонажів казки «Телесик». Вправа виконується як загадка в руках: один або кілька дітей зображають героїв казки, певну ситуацію, а діти-глядачі визначають, хто це. Виконане завдання аналізується.

Вправа «Коза-Дерева» (різна хода)

Діти вправляються у відтворенні різної ходи людей і тварин. Почергово показати, як іде Дід, Баба, їхні сини, як кожен з них жене Козу на пасовисько, як біжить вередлива Коза; передати характерні рухи Зайчика, ходу вайлуватого Ведмеда, Вовка, Лисиці, своєрідність рухів Рака, протиставляючи при цьому позитивних персонажів негативному — Козі.

Вправа «Зайчикова хата»

Діти вправляються у різноманітних рухах і відтворенні емоційних станів. Вчити передавати емоції персонажів, використовувати відповідну інтонацію, жести, міміку.

Створюється ігрова ситуація: у лісі на галявині стоїть зайчикова хатка, яку зайняла вередлива Коза-Дерева.

Дітям пропонується передавати радість Кози, яка зайняла чужу хатку, і горе Зайчика (показати, як він сумує і плаче), якого Коза прогнала з його власного будинку. Передати співчуття звірів Зайчиковому горю, відтворити, як вони намагаються допомогти в біді (не забуваючи при цьому відобразити характерні

Людмила Дерев'янка

особливості персонажів), як радіє Зайчик, а з ним Рак та інші звірі, перемозі над Козою.

Вправа «Хто я?»

Діти вправляються у відтворенні рухів і дій, які характеризують персонажів казки «Коза-Дереза».

Вправа виконується як загадка в рухах аналогічно до вправи «Хто я?» та інсценування за казкою «Телесик».

Вправа «Як звірі хату будували»

Діти вправляються у відтворенні ходи та характерних рухів і дій різних тварин.

Дітям пропонується зобразити позитивних (Вола, Барана, Півня, Качку, Кота, Свиню) та негативних (Лисицю, Ведмедя, Вовка) героїв казки, передати найхарактерніше для цих персонажів.

Вправа «Добрі звірі»

Мета: вчити малят передавати однакові почуття у різних тварин, користуючись засобами емоційної виразності.

Дітям пропонується показати, як звірі виявляють співчуття, жалість, турботу, поступливість, бажання допомогти у тих чи інших ситуаціях казки, як втішаються своєю перемогою над злими, недобрими звірами.

Вправа «Хто я?»

Діти вправляються у відтворенні рухів і дій, які характеризують персонажів казки «Як звірі хату будували».

Вправа виконується як загадка в руках аналогічно до попередніх інсценувань. Потім діти самостійно аналізують виконане завдання з однолітками.

ІГРИ НА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ

Дошкільнята виявляють неабияку творчу винахідливість в іграх, у різнобічній художній діяльності. Щоб брати участь у мовній творчості, їм необхідно вільно володіти рідною мовою, вміти

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

оперувати уявою, створювати нові словесні образи та зразки, передавати своє ставлення до них.

Як же навчити дитину оперувати мовним багатством, за допомогою яких засобів виховувати розвинену, ініціативну особистість з високим рівнем розвитку пізнавальних здібностей? Я знайшла відповідь на ці запитання у книжці *відомого* дитячого письменника Джанні Родарі «Грамматика фантазії». Опрацювавши подані там мовні ігри на розвиток творчої уяви, вдало використовую їх на заняттях і в індивідуальній роботі з дітьми. Подаю короткий опис цих ігор.

Т

Вправа «Ланцюжок слів»

Сказане слово, взяте довільно або замислене, спричиняє немовби ланцюгову реакцію, витворюючи асоціативні звуки та образи, викликаючи спогади та бажання.

Вихователь пропонує дітям скласти довгий поїзд з вагончиків-слів, де кожне слово має «тягти» за собою наступне.

Варіант 1

Вихователь. Зима — яка? *(Виставляє перший вагончик.)*

Дитина. Сніжна, холодна. *(Виставляє наступні вагончики.)*

Вихователь. А що буває холодним?

Дитина. Морозиво, сніг, лід, вітер. *(Виставляє відповідну кількість вагончиків.)*

Вихователь. *(Йдучи від останнього слова.)* А вітер — який?

Дитина. Північний, дужий,...

Вихователь. А хто ще може бути дужим? *(І далі, доки дітям не набридне, або вже не вистачить вагончиків.)*

Варіант 2

Вагончики можуть бути різного кольору. Кожен ряд столів, як підгрупа дітей, має свій колір. Під час відповідей помічник вихователя виставляє вагончики певного кольору. Наприкінці гри підраховують, діти з якої підгрупи чи ряду набрали найбільше вагончиків. У кого поїзд давший — ті виграли.

Вправа «Поліном фантазії»

Діти промовляють будь-яке слово з трьох звуків. (Можна знову скористатися предметними картинками.)

Людмила Дерев'яно

Наприклад: діти називають слово «дім». Ділять його на звуки і придумують слова на кожний звук: Д — дим, дівка, диван, душ...; І — індик, іграшка, Іра...; М — мило, м'яч, масло, миска...

Вихователь записує названі слова на дошці стовпчиком під кожною літерою. Далі діти довільно вибирають по одному слову з кожного рядка і придумують з ними речення. Це речення стає опорним для складання загальної розповіді. За таким принципом можна побудувати кілька речень і спробувати об'єднати їх в один сюжет.

Ускладнений варіант. На «Д» добираються слова, які означають предмет чи істоту: дорога, дерево, дівчинка, динозавр... На «І» — слова, які вказують ознаку («Який?»): іграшковий, іскристий, інакший тощо. На «М» — слова, які позначають дію («Що робить»): малює, миє, місить.

Добір слів і складання речень — такі самі, як і в попередньому варіанті.

Вправа «Творча помилка»

Орфографічна помилка, якщо до неї уважно придивитись, може наштовхнути на складання кумедної історії. Сміятись над помилками — означає відмовитись від них.

У кожної дитини є слова, які вона раніше вимовляла неправильно. Часом вона пам'ятає їх, бо батьки, буває, нагадують, як вони посміювалися із цих помилок. Можна запропонувати дітям пригадати свою неправильну вимову і поміркувати над значенням таких слів.

Наприклад: каклетка — котлета, яка підстрибує; лісапед — велосипед, який їде в лісі чи по деревах.

Навмисне замінивши один звук у слові «собака» на інший — «бобака», матимемо фантастичну тварину із собачим або й зовсім іншим характером. «Дило» — це таке мило, яке дихає, — ним милишся, а воно дихає, стає ще більшим.

Вправа «Фантастичні гіпотези»

Техніка подібних гіпотез досить проста. Вона має форму запитання: «Що було б, якби...?». Поєднуючи назви будь-якого предмета і довільної дії, отримуємо гіпотезу, яку можна обміркувати.

Наприклад:

— Що було б, якби зникли всі дорослі?

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

- Що було б, якби раптом зникло сонце?
- Що було б, якби до нас прийшов слон; крокодил?

Діти можуть і самі вигадувати запитання, а охочі з-поміж них відповідатимуть — складатимуть свої розповіді.

Вправа «Конструювання загадок»

Чим ми керуємося, створюючи загадки, — логікою чи уявою? Мабуть, і те, й інше допомагає нам. Розглянемо відповідні правила їхнього конструювання за принципом «асоціація плюс метафора» на прикладі створення загадки про кулькову ручку.

Перша операція: маємо дати ручці означення, ніби бачимо її вперше в житті. Це — пластмасова паличка, яка може залишити слід на білому аркуші.

Друга операція: окрім аркуша паперу, світлою поверхнею може бути й стіна будинка, і засніжене поле. За аналогією — те, що на білому полі може чорніти — стежинка.

Третя операція: завершальна метафора. Даємо метафоричне означення: «Це те, що робить (креслить) стежинку на білому полі».

Четверта операція (необов'язкова): вкласти приховане значення предмета у максимально цікаву, наприклад, віршовану, форму:

Воно на білім-білім тлі
Полишає чорний слід.

ІГРИ ЗІ СЛОВАМИ

Подолання прагматичного підходу до лексичного розвитку мовлення дошкільняти полягає у формуванні в нього елементарного усвідомлення мовних явищ, зв'язків і закономірностей.

Розвиток словникового запасу в дошкільному закладі здійснюється або у напрямку засвоєння слова шляхом відповіді на запитання: «Як називається ця річ?», або: «Що означає це слово?» (до дитини із розвинутими лексичними вміннями).

Засвоєння значення слова розглядається в дошкільній лінгводидактиці як спеціальне завдання словникової роботи, яке реалізується завдяки добору синонімів, антонімів, антонімічним

й синонімічним зіставленням, а також через складання речень із багатозначними словами. Дітям із високим рівнем мовного розвитку доцільно пропонувати завдання, пов'язані із поясненням значення знайомих слів, наприклад «поясни значення слів» шляхом добору відповідних синонімів (хурделиця — хуртовина, завірюха, заметіль; пуша — ліс, діброва, бір); визначення видових, родових ознак (полумисок — це посуд, троянда — це квітка); розгорнутого тлумачення (словом «родина» називають близьких і рідних людей; маму, тата, братика, сестричку, бабусю, дідуся, всіх разом).

Виконання дитиною цих завдань допомагає з'ясувати рівень усвідомлення нею власне мовної сторони слова. Вміння пояснити значення слова свідчить не лише про його практичне засвоєння та розуміння предметних зв'язків і відношень, а й про усвідомлення дитиною логіки слова, характеризує рівень його засвоєння.

Перший ступень засвоєння — це співвіднесеність між словом і предметом.

Другий — розрізнення предмета й слова, що його позначає. Досягти цього можна, розвиваючи в дітей вміння пояснити значення слова. Відокремленню у мовній свідомості дошкільняти предмета і слова, що його називає, сприяють й такі творчі завдання: «Про що мені розповіли слова...» та інші. Вводити дітей у світ слова допомагають також казки, ігри, в яких слова виступають головними персонажами. Можна запропонувати дітям розповіді, наприклад, таку.

Про одяг для слів

«Жили на світі слова, вони допомагали людям називати все, що їх оточувало, все, що є на світі. Та одного разу слова засумували: і в людей, і у звірів, і у пташок є одяг, а в них — нема. І тоді слова звернулись до найголовнішого слова Мудрість, щоб воно допомогло їм. Мудрість відповіла так: «Не сумуйте марно, у вас у всіх також є одяг, але не звичайний, а звуковий».

Ось така, діти, історія трапилася зі словами; відтепер ви теж знаєте, що звуки, з яких складене слово, і є його одягом.

А ще можна розповісти історію **«Як слово Спасибі знайшло собі помічника»**

«Жило собі на світі чемне слово Спасибі. У нього було багато роботи. Треба було встигнути усюди, де люди висловлювали один одному подяку за допомогу, увагу, подарунок, пригощан-

ня. Чемне слово Спасибі радо допомагало людям, але іноді так втомлювалось, що не встигало вчасно до усіх тих людей, яким було потрібне ввічливе слово.

— От був би в мене помічник, — думало слово Спасибі, — ми б разом усюди встигали.

— Привіт, чого сумуєш? Тобі помічник потрібен? — бадьоро запитав незнайомиць.

— Привіт. А ти хто і що вмієш робити? — запитало слово Спасибі.

— Я — чемне слово. Я можу допомагати людям дякувати один одному, бути чемними. Я — слово Дякую.

— Як добре! — зраділо слово Спасибі. — Саме такий помічник мені й потрібен!...

Відтоді слова Спасибі та Дякую разом допомагають ввічливим людям: і дітям, і дорослим. Куди не встигає слово Спасибі, радо поспішає слово Дякую, і навпаки...»

Проте діти не повинні бути лише пасивними слухачами. Почніть, скажімо, свою розповідь так: «Є на світі казкова країна, в якій живуть слова. Як і люди, вони живуть сім'ями»... А потім запропонуйте малюкам придумати продовження цієї розповіді.

Сприятливі умови для розвитку лексичних умінь створюються під час вивчення дитиною другої мови, скажімо, спорідненої (російської).

Щоб ввести дітей у світ лексики іншої мови, допомогти їм зрозуміти міжмовні зв'язки, закономірності, можна скористатися знайомими дітям ситуаціями.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОСВІТА БАТЬКІВ

Мета: розширення уявлень про природу і прояви обдарованості, особливості навчання і виховання обдарованих дітей.

Дорослі не завжди правильно уявляють психологічні особливості обдарованих дітей. Слід звернути увагу на таке:

- Ранніми проявами обдарованості є швидке оволодіння малюком мовою і великий обсяг словникового запасу, надзвичайна

Людмила Дерев'яно

і невгамована пізнавальна активність, дослідницький інтерес, постійні запитання: «Чому?», «Для чого?», «Як?», здатність простежувати причинно-наслідкові зв'язки, відмінна пам'ять, потяг до самостійності і творчості, підвищена концентрація уваги. Цікаво, що вже в 3 роки такі діти можуть стежити одночасно за двома або більше об'єктами. В 3—4 роки вони вже читають, рахують, багато чим захоплюються.

- Якщо раніше говорили, що обдаровані діти — фізично слабші, то дослідження останніх років доводять, що такі діти мають значні переваги над своїми ровесниками. Вони раніше починають ходити і говорити, вирізняються кращим фізичним розвитком, досить комунікабельні, мають різноманітні інтереси, яскраві уподобання, швидше і легше сприймають нову інформацію, помічають взаємозв'язки між окремими явищами.

- Обдаровані діти здатні до абстрактного мислення і мають виняткову здатність робити свої самостійні висновки, вони кмітливі, а їхні інтереси виходять за межі того, що цікавить їхніх ровесників. Найчастіше вони прагнуть до спілкування з батьками, з інтелектуально розвиненішими ровесниками чи зі старшими за віком дітьми.

Отже, характерними особливостями обдарованих дітей є висока пізнавальна активність і розвинутий інтелект, що виходить за межі вікових особливостей; багата фантазія, винахідливість, емоційна безпосередність, розвинуте почуття гумору, гостра реакція на несправедливість; їм властивий високий енергетичний рівень, чітка моторна координація, фізична стабільність. Виникає питання: що робити з такою дитиною — пустити на самоплин її здібності, покладаючись на те, що згодом вони розвинуться самі, чи створювати для цього відповідні умови?

АНКЕТИ ДЛЯ БАТЬКІВ

Анкета 1

1. Що подобається дивитися та слухати вашій дитині?
2. Чим вона любить займатися на самоті, з однолітками, з близькими людьми?

3. Чи комбінує маля удома костюми з різних предметів одягу, уявляючи себе дійовою особою казки?
4. Чи прагне переказувати казкові події?
5. Чи легко підхоплюється, почувши музику, чи любить танцювати, чи пригадує вдома таночки, хороводи, яких її вчили в садку?
6. Чи використовує як музичні інструменти предмети побуту, що звучать, намагаючись створити власну «музику»?

Анкета 2

1. Чим цікавиться ваша дитина?
2. В якому віці вона навчилася читати, рахувати, писати?
3. Чим переважно займається вдома, на вулиці?
4. Як і як часто дитина ставить вам запитання?
5. На які теми любить фантазувати ваша дитина?
6. Чи можете ви навести приклади вирішення вашою дитиною будь-яких завдань, проблем?
7. Як часто це трапляється (епізодично, часто, постійно)?
8. Чи звертається ваша дитина за допомогою при розв'язуванні задач, якщо так, то до кого найбільше?
9. Чи вважаєте, що ваша дитина має якісь здібності? У чому вони виявляються?
10. В якому віці ви виявили здібності у дитини і що робите, аби розвинути їх?

Анкета 3

1. Чим полюбляє займатись ваша дитина у вільний час: читати, дивитись телевізор, що-небудь майструвати, прибирати, інше?
2. Що робить ваша дитина вдома?
3. З ким найбільше любить проводити час: з матір'ю, з батьком, з сусідами, з ровесниками, сама, з друзями?
4. Чи відвідує ваша дитина гуртки, студії тощо? Якщо так, то які саме?
5. Хто порадив вашій дитині їх відвідувати?
6. Як ви стимулюєте розвиток здібностей у вашої дитини?
7. Які труднощі виникають при цьому?
8. Які форми роботи з дітьми, на вашу думку, доречно використовувати при роботі з обдарованими дітьми?

Щоб батькам було легше визначитися, в якій галузі яскраво виявляються здібності дитини, наводимо **четверту анкету**:

1. Якщо порівнювати фізичну активність вашої дитини з активністю її ровесників, на чию користь буде це порівняння?
2. У якому віці ваша дитина навчилася:
 - вирізати картинки ножицями;
 - розфарбовувати малюнки всередині контурів;
 - зав'язувати шнурівку;
 - писати друкованими літерами алфавіту своє ім'я;
 - копіювати оповідання, вірші;
 - називати літери алфавіту (в книжках, на вивісках тощо);
 - читати по літерах, читати окремі слова, читати найпростіші дитячі книжки;
 - читати складніші книжки;
 - мовчки рахувати до 20, виконувати додавання, віднімання «по пам'яті»;
 - називати час;
 - рахувати гроші;
 - запам'ятовувати телефонні номери.
3. Чи розуміє дитина деякі речі, які є досить складними для її віку? Наприклад, які?
4. Чи використовує у своєму мовленні складні слова, чи говорить довгими реченнями?
5. Чи можна сказати, що ваша дитина має надзвичайно гарну пам'ять?

ЧИ РОЗВИВАЄТЕ ВИ ЗДІБНОСТІ СВОЄЇ ДИТИНИ?

Як можна зрозуміти складний світ дитини: відкрити його таємниці, знайти те, що найбільше її цікавить, хвилює? Отже, — те, що пов'язано з творчістю, талантом?..

А чи замислювались ви, дорогі батьки, над тим, наскільки ефективним є ваш вплив на розвиток дитини?

1. Створення умов для творчого розвитку дитини: купуєте книжки, ігри, іграшки; забезпечуєте матеріалами для

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

творчості (папір, клей, пластилін); організує місце для творчості дитини; дозволяє їй використовувати непотрібні речі для створення різних конструкцій; дозволяє вдома змінити порядок речей (прибрати кімнату, свій ігровий куточок...); запрошує спеціалістів для індивідуальних занять музикою, малюванням, іноземною мовою.

2. Участь батьків у творчому розвитку дитини:

а) заняття з дитиною — обговорює різні проблеми: читає книжки, відгадує загадки, кросворди; малює, ліпить, вирізає; обговорює дитячі телепередачі, слухає музику; бере участь у грі, конструюванні; влаштовує виставки її робіт, збирає на різні конкурси; залучає до тих видів занять, які цікавлять вас (колекціонування, рукоділля, гра на музичних інструментах, у шахи, робота по дереву тощо); записує вірші, ідеї, висловлювання, оповідання дитини.

б) спільний час поза домом — чи відпочиває просто неба, чи у вихідні дні ходите до парку; чи виїжджає за місто; чи займаєтесь спортом, влаштовує походи до бібліотеки, на стадіон, в будинок культури;

3. Стимуляція творчої активності дитини: заохочуйте бажання дитини досліджувати навколишній світ, допомагає дитині у пошуку інтелектуальних партнерів серед ровесників і дорослих, з якими вона хоче обговорити цікаві їй проблеми (влаштовуйте зустрічі); показуйте дитині, що ви цінуєте її досягнення; поважайте її інтереси, якщо навіть ви їх не завжди поділяєте.

Пропонуємо вам **спеціальну анкету** для батьків обдарованих дітей, відповівши на запитання якої, ви самі зможете оцінити участь у підтриманні обдарованості своєї дитини.

Анкета створена на підставі узагальнення матеріалів з досвіду виховання обдарованих дітей. За основу їх покладено добірку запитань, складену Д. Льюїсом (1979 р.).

Анкета для батьків обдарованих дітей

Інструкція. За кодом із пунктів визначте свою позицію, вибравши одну з відповідей: «так», «іноді», «ні» або запишіть детальнішу відповідь, якщо цього вимагає запитання.

Людмила Дерев'яно

№ з/п	Запитання	Так	Іноді	Ні
1	Яка ваша освіта: середня, середня спеціальна, вища? (Потрібне підкресліть.)			
2	У якій сфері людської діяльності ви працюєте (медицина, економіка, право, військова, спорт тощо)? Ваша професія?			
3	Чим захоплюєтесь у вільний час?			
4	Чи на всі запитання дитини ви відповідаєте так терпляче та відверто, як це можливо?			
5	Чи сприймаєте серйозно «дорослі» запитання та висловлювання дитини?			
6	Чи є у вас вдома стенд (місце), на якому дитина може демонструвати свої роботи?			
7	Чи сварите дитину за безлад у її кімнаті чи на столі, якщо це пов'язано з творчими заняттями, і робота ще не закінчена?			
8	Чи є у дитини кімната лише для її занять?			
9	Чи даєте дитині доручення, які їй під силу?			
10	Чи допомагаєте дитині будувати її власні плани та приймати рішення?			
11	Чи берете дитину у мандрівки цікавими місцями?			
12	Чи допомагаєте дитині удосконалити результат її роботи?			
13	Чи встановлюєте для дитини прийнятний поведінковий стандарт (у межах «розумного») і дбаєте, щоб вона його дотримувалась?			
14	Чи говорите дитині, що вона гірша за інших дітей?			
15	Чи караєте дитину, принижуючи її?			

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

№ з/п	Запитання	Так	Іноді	Ні
16	Чи забезпечуєте дитину книжками та матеріалами для її улюблених занять?			
17	Чи привчаєте дитину мислити самостійно?			
18	Чи привчаєте дитину до читання змалечку?			
19	Чи спонукаєте дитину вигадувати історії, фантазувати?			
20	Чи дозволяєте дитині брати участь у плануванні сімейних справ та мандрівок?			
21	Чи хвалите дитину за вивчені вірші, розповіді, пісні?			
22	Чи вчите дитину вільно спілкуватися з дорослими будь-якого віку?			
23	Чи розробляєте практичні експерименти, аби допомогти дитині більше дізнатися про щось?			
24	Чи дозволяєте дитині гратися з усіляким непотребом?			
25	Чи спонукаєте дитину знаходити проблеми і потім розв'язувати їх?			
26	Чи знаходите в заняттях дитини щось, гідне схвалення?			
27	Чи існують теми, які зовсім виключаєте з обговорень із дитиною?			
28	Чи даєте дитині самій приймати рішення?			
29	Чи допомагаєте дитині знаходити телепрограми, які варті її уваги?			
30	Чи розвиваєте в дитини позитивне сприйняття її здібностей?			
31	Чи відсторонюєтесь від невдач дитини, говорячи: «Я теж цього не вмю»?			

№ з/п	Запитання	Так	Іноді	Ні
32	Чи заохочуєте в дитини максимальне прагнення до дорослості?			
33	Чи віддаєте перевагу самостійному виконанню основної частини роботи дитиною (за яку вона сама взялася), навіть якщо не впевнені у позитивному кінцевому результаті?			

Ключ:

Запитання № 1: «вища» — 2 бали, «середня спеціальна» — 1 бал, «середня» — 0 балів;

Запитання № 2 (бали нараховуються залежно від того, наскільки багато знань та творчого підходу потребує професія): «потребує багато знань та творчого підходу» — 2 бали; «так собі» — 1 бал; «стереотипна діяльність» — 0 балів;

Запитання № 3: якщо є хобі — 2 бали; немає — 0 балів;

Запитання № 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33: «так» — 2 бали; «іноді» — 1 бал, «ні» — 0 балів;

Запитання № 7, 14, 27, 31: «так» — 0 балів, «іноді» — 1 бал, «ні» — 2 бали.

Складіть суму балів за трьома шкалами та оцініть рівень відповідного показника:

- інтелектуального розвитку (шкала включає **запитання № 1, 4, 5, 16, 18, 20, 23, 27, 29**): високий рівень — 15—18 балів; середній — 5—14 балів; низький — 0—4 бали;

- творчих досягнень (**запитання № 2, 3, 6, 7, 8, 11, 12, 19, 22, 24, 25**): високий рівень — 19—22 бали; середній — 5—18 балів; низький — 0—4 бали;

- здатності до саморегуляції (**запитання № 9, 10, 13, 14, 15, 17, 21, 26, 28, 30, 31, 32, 33**): високий рівень — 21—26 балів; середній — 7—20 балів; низький — 0—6 балів.

Коли ви підрахуєте свої результати, ви зрозумієте, яким рівням вони відповідають.

Отже, якщо ваша відповідь — у межах «високого» рівня, можна сказати, що ви докладаете всіх зусиль для збереження та розвитку здібностей своєї дитини.

КОНСУЛЬТАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ

ОБДАРОВАНА ДИТИНА В СІМ'Ї

Дуже багато в благополуччі й успішному розвитку обдарованої дитини залежить від вас. Радійте своїй незвичайній дитині. Пам'ятайте, що вона не лише обдарована і талановита, але перш за все — ваша дитина, якій потрібні любов, захист і співчуття.

Виховувати обдаровану дитину нелегко, але приємно. Відвідуйте зі своєю дитиною музичні заняття, спектаклі, кіно, крамниці, гуляйте разом. Не ведіть з нею «дитячих» розмов, спілкуйтеся на рівних. Читайте їй більше книг, грайтеся в слова. Звичайна прогулянка, похід в магазин цілком підходять для словесних вправ. Стимулюйте природну зацікавленість й енергію вашої дитини, серйозно відповідайте на її запитання, розвивайте здатність до узагальнення. Попросіть дитину коротко переказати сюжет фільму, сформулювати тему вистави, прочитаної книги. Хай ваша дитина більше говорить про свої почуття, висловлює свою думку з того чи іншого питання. Навчайте дитину відстоювати свою думку.

Обдарованій дитині необхідне інтелектуальне середовище, тому знайдіть інших дітей і дорослих, з якими вона могла б обговорювати цікаві питання.

Заохочуйте дитину до складання розповідей, казок, пісень, написання картин. Виконуйте роль секретаря. Для розвитку творчості у дітей рекомендую використовувати такі вправи:

- Придумайте оповідання із запропонованими словами, наприклад: зима, свято, погода.
- Візьміть будь-яку домашню річ і придумайте п'ять нових способів її використання.
- Придумайте нову домашню тварину, використовуючи ознаки відомих тварин, і назвіть її.

Слухайте музику різних напрямів, обговорюйте настрої й інтерпретацію, заохочуйте вільне вираження дитини в жестах, танцях, музиці.

Спостерігайте за зірками і вивчайте астрономію. Допомогайте вашій дитині збирати різні колекції: марок, рослин, монет. Придумайте новий вид спорту. Займайтеся цим спортом, використовуючи придумані правила, форму, знаряддя.

Людмила Дерев'яно

Вивчайте історію фольклорних та інших свят. Придумайте своє свято.

Проводьте прості фізичні та хімічні досліди з домашніми предметами. Складайте та розгадуйте кросворди, анаграми, ребуси, цікаві задачки і загадки.

Досі ми говорили про позитивні сторони обдарованої дитини, які треба підтримувати і розвивати. Дійсно, обдаровані діти мають багато позитивних рис, але це не означає, що у них не має особистих проблем. Перша — це своєрідний розрив між розумовим та фізичним розвитком дитини. Наприклад, відставання в розвитку дрібної моторики і моторної координації від високого рівня пізнавальних здібностей дитини. Це можна виправити, якщо батьки спеціально приділятимуть увагу тренуванню дрібних м'язів кисті руки. Дуже корисні ігри з мозаїкою, нанизування намистин, гудзиків на нитку, шнурування черевиків, ігри з дрібним конструктором, ліплення з глини і пластиліну, малювання паличок, кружечків.

Часто батьки обдарованої дитини жаліються, що вона не сприймає зауважень і критики дорослих. їм здається, що дитина вперта, не хоче іти на компроміс. Як же вчинити?

Згадаємо одну із ознак обдарованості — це висока чутливість, і зрештою — вразливість обдарованої дитини. Такі діти вимагають до себе уваги і визнання. Іноді конфлікт виникає через те, що ми неправильно розуміємо, а тому — і неправильно оцінюємо мотиви поведінки дитини в тій чи іншій ситуації. Тому не буде помилкою, якщо ви першими підете на компроміс. Крім того, завжди намагайтеся показати дитині, що ви цінуєте її досягнення, що для вас вони такі ж значущі, як і для неї. Ставтеся до дитини як до інтелектуально багатой особистості, поважайте її точку зору, наче вона доросла.

Є ще один спосіб корекції поведінки дитини: допоможіть їй оволодіти навичками самоспостереження і саморегуляції. Батьки описують поведінку дитини без етичних оцінок (погано, безвідповідально, негарно...), а потім дають їй подумати над своєю поведінкою, зробити висновки і відповідно її змінити.

Обдарована дитина встановлює для себе високі стандарти, але рідко досягає успіху у будь-якій справі. Висока критичність щодо себе змушує її бути постійно невдоволеною результатами

своєї праці, формує негативне самосприйняття та низьку самооцінку.

Батьки не повинні критикувати невдачі дитини і вимагати, аби щодня вона показувала високий результат. Треба дати їй зрозуміти, що успіхи й невдачі часто трапляються в житті.

Ще одна проблема обдарованих дітей — взаємини з однолітками та вихователями в дитячому садку. Вихователі можуть постійно підкреслювати здібності обдарованої дитини перед іншими дітьми, а можуть, навпаки, ігнорувати дитячу спостережливість, незвичну поведінку та висловлювання. Обидва підходи не є правильними для обдарованої дитини. Дорослим не слід сприймати таких дітей аж надто захоплено тільки тому, що вони не такі, як інші. Водночас не можна допускати, щоб обдарованість стала для дитини тягарем. Це відбувається, якщо оточення дитини не задовольняє її потреб або вихователі і однолітки негативно реагують на її здібності. У цьому випадку дитина може замкнутись в собі, стати невпевненою у своїх силах, поступово привчається бути, як усі, навіть можуть сформуватися прояви агресивності.

Обдарованій дитині набридають одноманітні заняття, повторювання, очікування інших дітей, участь у спільній справі. Щоб уникнути непорозумінь, з такою дитиною необхідно використовувати цікаві завдання, видозмінювати їх, дорослому виявляти творчість у підготовці завдань, поважати допитливість дитини як велику цінність, а не пригнічувати її.

Вирішення проблем, які ми розглядали, найчастіше залежать від спільних зусиль батьків, педагогів та психологів.

ЯКІ УМОВИ ПОТРІБНО СТВОРИТИ ВДОМА, ЩОБ ВИЯВИТИ ЗДІБНОСТІ ДИТИНИ

1. Створіть дитині затишну і безпечну психологічну базу для її пошуків, до якої вона могла б повернутися.

2. Підтримуйте схильність дитини до творчості і виявляйте співчуття до невдач. Уникайте несхвальних оцінок її творчих ідей.

3. Будьте терпимі до дивних ідей, поважайте допитливість, запитання й теорії дитини. Намагайтесь відповідати на всі запитання, навіть якщо вони здаються дивними й абсурдними.

4. Давайте дитині побути самій і дозволяйте, якщо вона того хоче, самій займатися своїми справами. Надлишок опіки може пригальмувати творчість.

5. Допомагайте дитині вчитися будувати її систему цінностей, не обов'язково засновану на її власних поглядах, щоб вона могла поважати себе і свої ідеї поряд з ідеями інших. Таким чином її саму буде цінувати оточення.

6. Допомагайте дитині у задоволенні основних людських потреб (почуття безпеки, любові, поваги до себе й оточення).

7. Виявляйте симпатію до її перших незграбних спроб висловлювати свої ідеї словами і робити їх таким чином зрозумілими оточенню.

8. Знаходьте слова підтримки для нових творчих здобутків дитини, уникайте критики перших спроб — хоч якими невдалими вони були б. Ставтеся до них з теплом: малюк прагне творити не лише для себе, але й для тих, кого любить.

9. Підтримуйте необхідну для творчості атмосферу, допомагаючи дитині unikнути суспільного несхвалення.

Пам'ятайте: дитина, позбавлена позитивного творчого виходу, може спрямувати свою енергію у зовсім небажаному напрямку.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ БАТЬКІВ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

- Переобтяжують дітей заняттями музикою, танцями, малюванням тощо за рахунок ігор та прогулянок;
- сприймають здібності сина чи доньки як засіб реалізації власних уподобань та нереалізованих прагнень і вимагають від дитини більшого, ніж вона здатна сприйняти, зробити;
- висувають не завжди достовірні гіпотези: скажімо, вважають, що соціально-комунікативні можливості розумово обдарованої дитини такі ж високі, як і інтелектуальні;
- відводять своєму вундеркінду привілейоване становище в родині, що негативно позначається і на самій дитині, і на її братах і сестрах;
- невиправдано залучають дитину до вирішення «дорослих» родинних проблем, чим завдають шкоди її емоційному розвитку;
- купують надміру інтелектуальні ігри, забуваючи про спортивний інвентар, про необхідність фізкультури;

Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід

- не завжди знаходять правильний підхід до дитини, ставлять до неї вимоги, як до дорослої, не вміють досягти взаєморозуміння, встановити щирі, товариські взаємини.

Список літератури

1. *Анастаси, А. В.* Психологическое тестирование [Текст] / А. В. Анастаси. — М., 1982.
2. *Бурменская, И. В., Слуцкий, В. М.* Одаренные дети [Текст] / И. В. Бурменская, В. М. Слуцкий. — М.: Прогресс, 1991.
3. *Гильбух, Ю. З.* Измерение интеллекта детей [Текст] / Ю. З. Гильбух. — К., 1992.
4. *Гильбух, Ю. З.* Умственно одаренными ребенок [Текст] / Ю. З. Гильбух. — К., 1992.
5. *Гильбух, Ю. З.* Внимание! Одаренные дети [Текст] / Ю. З. Гильбух. — М., 1991.
6. *Кульчицкая, Е. И., Литвинова, Н. И., Черная, Л. Г.* Диагностика творческих способностей детей [Текст] / Кульчицкая, Е. И. [и др.] — К., 1996.
7. *Кульчицкая, О. І.* Знаходимо обдарованих серед дошкільнят [Текст] / О. І. Кульчицка // Обдарована дитина. — 1999. — № 3.
8. *Лободина, С.* Как развить способности ребенка? [Текст] / С. Лободина. — СПб., 1997.
9. *Лосеева, А. А.* Работа психолога с родителями, одаренными детьми дошкольного возраста [Текст] / А. А. Лосеева // Обдарована дитина. — 1998. — № 5, 6, 7.
10. *Онацкий, В. М.* Всі діти обдаровані [Текст] / В. М. Онацкий // Обдарована дитина. — 2001. — № 6.
11. Пошук і диференціація обдарованих дітей. Методичні рекомендації на допомогу керівникам шкіл та практичним психологам [Текст]. — К., 1995.
12. *Симановский, А. З.* Развитие творческого мышления детей [Текст] / А. З. Симановский. — Ярославль: Академия развития, 1997.
13. *Снітко, І. М.* Тести Кеттела для виміру інтелекту [Текст] / І. М. Снітко // Обдарована дитина. — 1999. — № 3, 4.
14. *Слободянюк, Л.* Програма пошуку обдарованих дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [Текст] / Л. Слободянюк // Психолог. — 2003. — № 8.
15. *Фурман, А. В.* Психодіагностика інтелекту в системі диференціації навчання [Текст] / А. В. Фурман. — К.: Освіта, 1993.
16. *Циганкова, Е.* Як тобі живеться, вундеркінде? [Текст] / Е. Циганкова // Психолог. — 2003. — № 18—19.

Семінар-тренінг для практичних психологів, молодих фахівців

Ольга ЄСІП, методист, керівник психологічної служби Ленінського району, м. Донецьк;
Вікторія ТКАЧОВА, практичний психолог гуманітарної гімназії № 33, м. Донецьк

Виявлення обдарованих і талановитих дітей — це тривалий процес. Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо вчитель, психолог — творчий, а навчальний процес — цікавий, різнобічний, результативний. Тому цей семінар-тренінг допоможе молодим практичним психологам розпочати та удосконалювати свою роботу в цьому напрямку.

Мета: ознайомити учасників семінару з системою і змістом роботи з обдарованими дітьми, з веденням документації з основних напрямків діяльності практичного психолога, з діагностичним мінімумом, активізувати знання про індивідуальні особливості обдарованих дітей

Матеріали: нормативні документи, бейджики, папір, фло-мастери, таблиці, картинки для колажу, ватман.

ВСТУП

Учасники вибирають кольорові бейджики, сідають по колу, пишуть своє ім'я.

Вправа «Самопрезентація — знайомство»

Мета: знайомство учасників одне з одним, створення сприятливої емоційної атмосфери схвалення і довіри у спілкуванні.

Тренер вітає учасників. Кожен заповнює листок з міні-анкетою. Потім тренер представляє по черзі кожну відповідь одного з учасників, а інші члени групи визначають, про кого мова, знайомлячись таким чином з іншими.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Тренер. Ми дізналися про вас багато цікавого, ваші позитивні і негативні риси, про те, що ви цінуєте в людях, які людські риси вам не подобаються, що любите читати, яку музику слухати, які страви готувати й куштувати, з ким або з чим себе ототожнюєте. Дякую!

Ось такими ж допитливими і товариськими є обдаровані діти, але вони — дуже емоційні натури, з багатою фантазією, уявою. Обдарована дитина виділяється серед своїх однолітків яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно високому рівні, вищому за умовний «середній». І якщо результати цієї діяльності будуть ще і оригінальними, тоді можна говорити про творчу обдарованість.

— Які ж індивідуально-психологічні особливості властиві обдарованій дитині, як відрізнити її від інших однолітків?

Вправа «Портрет обдарованої дитини»

Мета: актуалізувати знання про індивідуально-психологічні особливості обдарованих дітей.

Тренер пропонує кожному учасникові тренінгу назвати і потім записати на плакаті індивідуально-психологічні особливості обдарованої дитини.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Тренер. Я хочу вас ознайомити з системою роботи практичного психолога з обдарованими учнями.

Система роботи навчальних установ з обдарованими учнями має такі основні напрямки:

- виявлення і обстеження обдарованих дітей;

Ольга Єсіп, Вікторія Ткачова

- соціально-психологічне забезпечення реалізації програми «Обдаровані діти»;
- створення умов для розкриття і реалізації потенційних можливостей дітей;
- створення колективу вчителів, вихователів, готових працювати з обдарованими дітьми;
- моральне і матеріальне стимулювання саморозвитку обдарованих дітей.

Робота з обдарованими і здібними дітьми вимагає цілеспрямованого ґрунтовного психологічного забезпечення, яке адміністрація, колектив вчителів і вихователів здійснює під керівництвом практичного психолога. А саме:

- психодіагностика;
- консультування;
- корекційна і розвивальна робота;
- психологічна просвіта.

Робота з психологічного супроводу програми починається з психологічної просвіти всіх учасників навчально-виховного процесу.

— На які теми ви б хотіли виступити перед педагогічними працівниками, батьками?

— Щоб потрібно їм розповісти про обдарованих дітей, їхнє навчання і виховання?

Ділова гра «Таємниця для всіх»

Мета: розвивати уміння складати плани заходів психологічної просвіти.

Учасники тренінгу діляться на 3 групи, формують тему, складають план заходів щодо проблеми обдарованості, а потім її презентують для інших учасників тренінгу.

Це може бути семінар, конференція, усний журнал, виступ на педраді, батьківських зборах і т.д.

Потім групи презентують свої проекти.

Тренер пропонує свій варіант тематики заходів з усіма учасниками навчально-виховного процесу з психологічної просвіти.

Тренер. Для пошуку і виявлення потенційних можливостей дітей проводяться співбесіди, діагностика учнів. За результатами досягнень учнів на конкурсах індивідуальної діагностики

Психологічний супровід програми «Обдаровані діти»

складається банк обдарованих дітей. Таким чином, засновано складання банку обдарованих учнів. Діти, інформацію про яких розміщено у банку даних, регулярно проходять індивідуальне тестування за діагностичним, мінімумом, на основі якого складаються індивідуальні картки, програми розвитку обдарованих дітей.

У діагностичний мінімум входять такі методики:

Для практичних психологів дошкільних навчальних закладів

Сфера вивчення	Вік	Назва методики	Мета
Інтелектуальна	5—6 років	Прогресивні матриці Равена	Вивчення індивідуальних особливостей інтелектуального розвитку
Особистісна	5—6 років	Визначення схильностей дитини	Отримання первинної інформації про характер і спрямованість інтересів, схильностей
Творча	5—6 років	«Домальовування фігур» (О. Дяченко)	Визначити рівні розвитку уяви, здатності створювати оригінальні образи

Для практичних психологів шкіл і навчальних закладів нового типу

Сфера вивчення	Вік	Назва методики	Мета
Інтелектуальна	13—17 років	Вивчення інтелекту за тестами: • Амтхауера; • КОНТУР	Вивчення рівня інтелектуального розвитку
	6—10 років	Прогресивні матриці Равена	Вивчення індивідуальних особливостей інтелектуального розвитку
Особистісна	7—17	Вивчення темпераменту за опитувальником «Драбина». Соціометрія	Вивчення темпераменту учнів. Вивчення самооцінки молодших школярів. Вивчення соціального статусу в класному колективі

Ольга Єсіп, Вікторія Ткачова

Творча	7–17 років	Торренс	Визначити рівні розвитку гнучкості, розробленості ідей, оригінальності образів

Тренер. Завдання психолога — не тільки виявити обдаровану дитину, але і розвивати її творчі здібності. Творчу сферу ми вивчаємо за допомогою методики Торренса.

Ділова гра «Прояви свою творчість»

Мета: розвивати вміння проводити інтерпретацію малюнків тесту.

Учасникам тренінгу надаються по 2 малюнки зі стимульного матеріалу методики Торренса. Пропонується домалювати їх і дати оригінальні назви.

Потім учасники розповідають про те, що вони намалювали, і визначається найоригінальніший малюнок.

Тренер. Мало тільки виявити обдарованих дітей, потрібно допомогти їм розвинути свої здібності. Тому важливою в діяльності практичного психолога є корекційно-розвивальна робота.

Це можуть бути: тренінги з розвитку комунікативних, організаторських здібностей, а також вправи та ігри на розвиток пам'яті, уваги, уяви, фантазії, розвитку оригінальності, швидкості вирішення проблем.

Гра «Цеглина»

Мета: розвивати оригінальність мислення, фантазію, уяву, ділову активність.

Учасникам пропонується протягом 5 хв придумати якнайбільше способів застосування і використання певного предмета.

Потім учасники з найбільшою кількістю способів застосування цього предмета зачитують свої варіанти. Інші уважно слухають і додають свої відповіді.

Тренер. Одним зі складних напрямків роботи з обдарованими дітьми є консультування учасників навчально-виховного процесу. Воно може бути груповим (найчастіше тематичним, із загальних питань і проблем) та індивідуальним,

Психологічний супровід програми «Обдаровані діти»

Найчастіше трапляються:

- проблеми в комунікативній сфері;
- перевантаження різними видами діяльності;
- завищені вимоги з боку дорослих;
- неадекватна самооцінка і невпевненість у поведінці;
- незадоволеність результатами своєї діяльності.

Вирішуючи будь-яку з цих проблем, потрібно консультувати не тільки дитину, але і всіх, хто її оточує: вчителів, вихователів, батьків.

Ділова гра «Дай пораду»

Мета: виробляти навички надання рекомендацій із заданої проблеми.

Учасники діляться на 3 групи. Кожна отримує аркуш із проблемою і розробляє рекомендації, як її вирішити.

Тренер знайомить учасників семінару з рекомендаціями, порадами:

- для батьків з виявлення, розвитку і виховання обдарованої дитини в сім'ї;
- для класних керівників, вихователів по роботі з обдарованими дітьми.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Вправа «Колаж»

Мета: узагальнити всі знання, які психологи отримали на семінарі.

Учасникам пропонується об'єднатися в 3 групи і висловити свої враження від роботи за допомогою складання колажу з кольорових картинок, слоганів, а потім презентувати свої роботи.

Список літератури

1. Основи психології: Практикум [Текст] / Ред.-сост. Л. Д. Столяренко. Изд. 5-е. — Ростов н/Д.: Феникс, 2004. — 704 с.
2. Трофімов, Л. Ю., Рибалка, В. В. Психологія: Підручник [Текст] / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. — К.: Либідь, 2001. — 560 с.
3. Немов, Р. С. Психологія: Учебник [Текст] / Р. С. Немов. — М.: ВЛАДОС, 1999. — 640 с.

ОБДАРОВАНА ДИТИНА: ІЛЮЗІЇ Й РЕАЛЬНІСТЬ

Заняття для батьків

*Тетяна ІЛЛЯШЕВИЧ, практичний психолог Некрасівської ЗОШ І—ІІІ ступенів,
Радянський р-н, АР. Крим*

У сучасній психології під словосполученням «обдарована дитина» розуміють певну винятковість, девіантність, відхилення, які виходять за рамки загальної норми. За результатами досліджень за допомогою тесту на визначення загальної обдарованості або творчих здібностей талановита частина населення становить приблизно 20 %.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ

Зустрічаючись у житті з різними людьми, спостерігаючи за ними в роботі, зіставляючи їхні досягнення, порівнюючи темпи духовного зростання, ми постійно переконуємося в тому, що люди істотно відрізняються одне від одного за здібностями. У ході історичного розвитку в людства виробляються різні спеціалізовані здібності. Всі вони є різноманітними проявами здатності людини до самостійної трудової діяльності й до освоєння у процесі навчання того, що було створено людством. Так відбувається диференціація нахилів до різних видів діяльності й здатність до творчої активності загалом, яку позначають терміном «обдарованість».

Проблема обдарованості дітей дуже актуальна. Здібні, талановиті люди в будь-якому суспільстві є його «локомотивом». Їхніми інтелектуальними зусиллями забезпечується прогрес суспільства, плодами якого користуються всі. За даними М. Карне, у шкільному віці виявляється 3—5 % обдарованих дітей. Зрозуміло, що їх більше, але здібності дітей згасають при не правильному навчанні й вихованні. От чому так часто ті, кого в ранньому дитинстві вважали «вундеркіндами», з віком стають

Обдарована дитина: ілюзії й реальність

звичайними прагматичними людьми і *нічого* оригінального не створюють.

Кожна обдарована дитина — це індивідуальність, яка вимагає особливого підходу. Види обдарованості визначаються критерієм, за яким формується класифікація.

Критерій класифікації	Вид обдарованості
Вид діяльності: • практична;	У ремеслах, спортивна, організаційна
• пізнавальна;	Інтелектуальна
• художньо-естетична;	Хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча, музична
• комунікативна;	Лідерська
• духовно-ціннісна	Служіння людям, створення нових духовних цінностей
Ступінь сформованості обдарованості	Актуальна, потенційна
Форма прояву	Явна, прихована
Широта прояву в різних видах діяльності	Загальна (розумова), спеціальна
Особливості вікового розвитку	Рання, пізня

Ознаки обдарованості — це ті особливості дитини, які проявляються в її реальній діяльності й можуть бути оцінені на рівні спостереження за характером дій.

ОЗНАКИ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ (за І. Доровським)

Раннє дитинство (1–3 роки): невгамовна цікавість, нескінченні питання, вміння стежити за кількома подіями одночасно, великий словниковий запас, розвинене мовлення, уживання складних слів. Підвищена концентрація уваги, завзятість у досягненні мети, здібності до малювання, музики, лічби, нетерплячість і поривчастість, винахідливість і багата фантазія.

Тетяна Ілляшевич

Дошкільний період (4–7 років): відмінна пам'ять, інтуїтивні осяяння, яскрава уява, нечіткість у розмежуванні реальності й фантазії, перебільшені страхи, егоцентризм, тонка моторна координація, прагнення бути в компанії дорослих і старших дітей. Схильність до активного дослідження світу навколо, гостре реагування на несправедливість.

Шкільний період (8–17 років): успіх у багатьох ініціативах, високі оцінки, потреба в колекціонуванні, чудове почуття гумору, розвинена оперативна пам'ять. Сформованість навичок логічного мислення, установка на творче виконання завдань, оригінальність словесних асоціацій, побудова чіткого образу майбутньої діяльності.

Дорослий період (після 18 років): легкість засвоєння нових ідей, комбінування знань оригінальним способом. Відмінно розвинені навички спілкування, відкритість, дружність, цінує гумор. Не приховує своїх почуттів і емоцій, енергійний, схильний до ризику, віддає перевагу складним завданням, незалежний у судженнях і поведінці.

ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНOSTI

В обдарованих дітей бувають проблеми:

- фізичного розвитку;
- емоційного розвитку;
- розвитку саморегуляції;
- професійної орієнтації;
- відсутності творчих проявів в інтелектуально обдарованих дітей.

Зовнішні й внутрішні ознаки проблем обдарованих школярів:

- ворожість до школи;
- складні ігрові інтереси;
- занурення у філософські проблеми;
- прагнення до досконалості;
- відчуття незадоволеності;
- надчутливість;
- потреба в увазі дорослих;
- нетерпимість.

ПРИЧИНИ СПАДУ ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Вирівнювання здібностей. Ранній вербальний розвиток у початкових класах дозволяє бути першим, але згодом інші учні досягають рівня здібної дитини, й вона більше не виділяється своїми успіхами.

2. Брак працездатності, працьовитості, завзятості.

3. Можливі зміни спрямованості особистості, байдужність до навчання.

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ МОНІТОРИНГ

При виявленні обдарованих дітей доцільніше використовувати комплексний підхід і широкий спектр різноманітних методів:

- різні варіанти методів спостереження (у лабораторних умовах, у школі, у позашкільній діяльності);
- спеціальні психодіагностичні тренінги;
- експертне оцінювання учителями, батьками поведінки дітей;
- організація інтелектуальних конференцій, творчих конкурсів тощо;
- проведення психодіагностичного дослідження з використанням різних методик.

Обдаровані діти — це діти, які значно випереджають у розвитку однолітків і мають високий творчий потенціал, у них є здібності до навчання і спеціальних видів діяльності.

Сучасні дослідники виділяють 4 категорії дітей, яких можна назвати обдарованими:

1. Діти з високими показниками спеціальних тестів на інтелект — інтелектуальна обдарованість.

2. Діти з високим рівнем творчих здібностей — творці.

3. Діти, які досягли успіхів у певних сферах діяльності — музиканти, художники, математики, шахісти, спортсмени тощо.

4. Діти, які добре вчаться у школі — академічна обдарованість.

У Некрасівській ЗОШ I—III ступенів було організовано систему роботи з психолого-педагогічного пошуку обдарованих дітей. Для цього розробили окремий план психологічного супроводу об-

дарованих дітей. У ході діагностичних досліджень, суб'єктивних оцінок педагогів, батьків, аналізу успішності учнів, продуктів їхньої діяльності було створено базу даних учнів з ознаками обдарованості за такими категоріями: діти, які досягли успіхів у спеціальних сферах діяльності (спеціальна обдарованість) і діти, які добре вчаться у школі (академічна обдарованість). У ході індивідуальної діагностики були вивчені рівні розвитку пізнавальних процесів, особистіші риси, соціометричний статус кожної дитини. Отримані дані заносилися в індивідуальні карти учнів. Там же фіксувалися досягнення дитини, аналіз поведінки на уроках і участь у позакласній діяльності, результати творчої активності.

З огляду на специфіку особистості обдарованої дитини й існування низки психологічних проблем, з якими зіштовхуються діти цієї категорії, з учнями проводилися практичні заняття для розвитку пізнавальних процесів, формування навичок подолання стресових ситуацій, подолання труднощів у процесі спілкування з однолітками й дорослими. Підсумковий захід із циклу практичних занять «Інтелект-Кафе «Домінанта» проводився разом із учителями школи. На цьому занятті учні змогли виявити свої інтелектуальні й творчі здібності.

Безпосередньо на розвиток особистості й обдарованості дитини впливає родина. У ході діагностики обдарованості велася робота з батьками у формі батьківських зборів («Обдарована дитина: ілюзії або реальність»), індивідуальних консультацій, суб'єктивного оцінювання дитини (анкети *для* батьків). Обдаровані діти потребують особливого підходу й навчання. У зв'язку з цим у школі проводився семінар-практикум для педагогів «Робота з обдарованими дітьми. Проблеми й способи їхнього вирішення», на якому розглядалося питання створення умов для виявлення й розвитку обдарованих дітей. Проводилися діагностичні дослідження серед педагогічних працівників із визначення схильності вчителя до роботи з обдарованими дітьми.

Аналіз результатів психолого-педагогічного супроводу показав, що реалізація означених заходів дозволила виявити учнів з ранніми ознаками обдарованості, створила умови для розвитку потенційних здібностей школярів.

Обдарована дитина: ілюзії й реальність

ОБДАРОВАНА ДИТИНА: ІЛЮЗІЇ ТА РЕАЛЬНІСТЬ ТРЕНІНГОВЕ ЗАНЯТТЯ ДЛЯ БАТЬКІВ

Мета: розкрити поняття «обдарованість» у психологічній науці, допомогти батькам вивчити творчий потенціал своїх дітей, на прикладах досліджувати проблему обдарованості дитини, дати рекомендації батькам обдарованої дитини.

Матеріали: кулькові ручки, бланки для тестування, чистий аркуш, чарівна квіточка, пам'ятки для кожного з батьків.

Вправа «Знайомство»

Ми всі один одного знаємо доволі добре. Проте навряд чи до кінця, адже духовний світ кожної людини — безмежний. Завжди цікаво довідатися щось нове про тих, кого, здається, знаєш все життя.

Передаючи один одному м'яч, назвіть річ, що відбиває вашу сутність, предмет, з яким ви себе асоціюєте.

Вправа «Книга очікування»

На листочках напишіть: чого ви очікуєте від нашої зустрічі.

Повідомлення теми

Одна з основних проблем сучасної освіти — обдарованість дітей. З одного боку, вона впливає з логіки розвитку педагогіки й психології (уже накопичено достатній матеріал для вивчення цього складного явища), а з іншого — визначається соціальним замовленням на виявлення й підтримку обдарованих дітей.

— Що ж таке обдарованість? (*На дошку вивішується зірка зі словом «обдарованість».*)

Метод «Мікрофон»

Ведучий записує відповіді батьків.

Обдарованість — риси психіки, які розвиваються упродовж життя, і які визначають можливість досягнення людиною вищих від середніх результатів в одному або кількох видах діяльності.

Специфіка дитячої обдарованості відрізняється від дорослої. Деякі психічні особливості, які якісно відрізняють дитину від дорослого, безпосередньо відбиваються на дитячих здібностях: «Ді-

тям властива надзвичайна чуйність до образних вражень, багатство уяви, що проявляється, зокрема, у творчих іграх, невгамовна допитливість». Обдарованість дитини — умовна характеристика, що не є показником її подальших досягнень. Здібності дитини можуть виявитися в різному віці (хоча є певна закономірність: літературні здібності проявляються дуже рано. Так, Лермонтов почав писати римовані рядки в 2 роки, Блок уклав свою першу збірку віршів у 7) або може довгий час бути лише потенціалом. Однією з причин неочевидності обдарованості є різні труднощі в розвитку дитини. Учені вважають, що потенційна обдарованість властива всім дітям.

Результат діагностичних досліджень творчого потенціалу учнів 5—11 класів

Родина у всіх випадках прямо впливає на розвиток обдарованої дитини. Батьки покликані бути найкращими вихователями, але іноді доводиться натрапляти на таке бажання дорослих: аби їхня дитина була найкращою і все вмiла. Як часто батьки при безперечних здібностях своєї дитини спотворюють її особистість, намагаючись підігнати її під еталон, створений батьківським марнославством! Наприклад...

Один із учителів музичної школи, виявивши у свого п'ятирічного Дмитрика «абсолютний слух», вирішив: бути синові і скрипалем, і піаністом... У семирічному віці цей маленький каторжанин не мав достатньо часу навіть для нічного сну! Малюк вчився одразу в загальноосвітній і в музичній школі на двох спеціальностях. Його робочий день тривав більше 12 годин! Уже в 2-му класі (в обох школах) він став млявим, байдужим до всього. Батько вирішив, що це «просто лiнь». Перед ним маячів образ маленького Ніколо Паганіні, і він замкнув Дмитрика у ванній. Хлопчик знепритомнів. Мати звернулася до лікаря. Був прописаний спокій і відпочинок: «Облиште дитину. Дайте хлопцеві перепочити. У нього зовсім виснажена центральна нервова система. Дайте йому просто побайдикувати, погратися, як йому хочеться».

Близько двох місяців дитина могла лише лежати на дивані й гавкати, як щеня. Це він так грався. Тільки в другому півріччі він зміг повернутися у свою школу. Мати вмовила батька звільнити сина хоча б від скрипки: дитина плакала, коли брала її в руки.

У цьому батько послухався. Але він забороняв синові будь-які заняття й захоплення, крім музики. Йому не дозволялося стругати, пиляти, працювати молотком і ножом, навіть малювати. Його дитячі мрії стати пілотом літака — придушувались: «Ти будеш музикантом! Сідай за інструмент!».

Скінчилося це тим, що Дмитрик не закінчив навіть курсу музичної школи. Провчившись місяць на початку 7-го класу, він, попри часті батькові побої, категорично відмовився займатися там далі...

Рольова гра: аналіз ситуації

Давайте спробуємо розглянути обдарованість як проблему з різних позицій за допомогою рольової гри. У ній нам допоможе методика Боно «Капелюшна теорія».

Люди, які вступають у конфлікт, поведуться по-різному, але спільна у них — реакція, що залежить від типу мислення. Відповідно до методики Боно, неодмінний атрибут життя людини — капелюх. Найчастіше людина вибирає його підсвідомо, і вже за таким вибором можна визначити тип її мислення.

Отже, розглянемо «капелюшну теорію»:

(Демонструються капелюхи: білий, червоний, чорний, жовтий, зелений, синій.)

Якби вам довелося вибирати капелюх, який колір привабив би вас найбільше? Підбирайте капелюха, який найбільше пасуватиме вам, а не вашому гардеробу. *(Зчитуються характеристики типів мислення й поведінки.)*

Білий капелюх. Білий колір — об'єктивний. У цьому капелюсі народжуються думки, «замішані на цифрах і фактах». Тип мислення — реалістичний. Для цих людей реальним є те, що можна безпосередньо відчутти, побачити, почути, самому перевірити. Вони твердо впевнені, що люди, які бачили те саме, можуть дійти згоди. Схильні до експериментів, хочуть вести справи без помилок, бути впевненими у тому, що далі все буде так, як треба, відчувають антипатію до всього суб'єктивного й ірраціонального, пишаються своєю різкістю, здатністю вивести інших з рівноваги.

Червоний капелюх. Символізує гнів, внутрішнє напруження. Тип мислення прагматичний: безпосередній особистісний досвід — це головне і єдине мірило правильності ідей, учин-

ків. Тип мислення — непередбачуваний через повну свободу у виборі фактів для аргументації своєї думки. Фактами в них стають емоції й почуття, вони охоче діляться своїми поглядами з іншими, схильні до співпраці, активно включаються у процес колективного мислення й прийняття рішень, хочуть, щоб їх любив, схвалювали їхні думки і вчинки.

Чорний капелюх. Чорний колір — похмурий, недобрий, містить у собі таємницю — щось, сховане від людського ока. Чорний колір — нейтральний, така людина спокійна, критична, але таємнича. В її мисленні присутні конкретність і установка на виправлення, корекцію ситуації для досягнення результату. Тип мислення — аналітичний.

Зелений капелюх. Це — колір свіжості, забезпеченості. Такий капелюх символізує творчий початок, розвиток ідей. Тип мислення — синтетичний. Форма мислення — спекулятивна. Притаманне теоретичне мислення, розумовий експеримент. Важливі не самі факти, а те, як їх інтерпретувати. Ці люди схильні до конфліктів, можуть навіть провокувати їх, ставлячи «гострі запитання».

Синій капелюх — це символ згоди. Людина в синьому капелюсі надійна, консервативна, спокійна. Тип мислення — аналітичний. Синій колір пов'язаний з організацією й керуванням розумовим процесом. У поведінці — логічна, методична, вимоглива; обережна манера вирішення конфліктів. Схильність бачити увесь світ логічним, упорядкованим і передбачуваним. Поважають авторитети, але не люблять міняти своїх поглядів, багато часу витрачають на здобуття інформації.

Жовтий — сонячний, життєрадісний. Людина в жовтому — щира, оптимістична, відверта. Тип мислення — ідеалістичний, широкий погляд на речі, схильність до інтуїтивних, глобальних оцінок, небажання займатися детальним аналізом проблем і безліччю фактів. Форма мислення — рецептивна (легко без внутрішнього напруження й опору приймає ідеї й пропозиції). Обурення й гнів можуть викликати ті, хто мало дбає про інших, не думає про загальне добро й не прагне до досконалості.

Завдання: виберемо виконавців головних ролей за допомогою різнобарвної квітки (на звороті пелюстки написано роль, яку повинен зіграти учасник).

Обдарована дитина: ілюзії й реальність

Ролі: директор, класний керівник, батьки дівчинки, дівчинка.

Ситуація. У дівчинки під час навчання в школі виявились артистичні здібності (співає, танцює, декламує вірші). Через часті виступи, як у школі, так і на різних конкурсах, у неї знизилася успішність, у характері з'явилася поверховість, байдужість до шкільного життя. Постало питання про те, щоб залишити дівчинку на другий рік.

Отже, коли дитина потрапляє в умови, де немає змоги повністю виконати всі завдання, у неї спочатку розвивається розпач, потім — байдужість, а потім і відраза. Психологи показали, що якщо тривалий час придушувати потреби дитини, те це може призвести до емоційних складностей і навіть неврозів.

ТЕСТУВАННЯ

Незалежно від того, обдарована ваша дитина в багатьох сферах чи тільки в одній, ваше завдання — помітити цей природний дар. Для цього вам пропонується відповісти на питання тесту, який допоможе оцінити рівень розвитку творчих здібностей дітей.

Анкета

П.І.Б. дитини _____

Особливості дитини	1	2	3	4	5
Більше від інших цікавиться різними предметами, подіями, явищами. Ставить багато запитань					
Ставить багато «розумних» запитань					
Точно, правильно використовує слова у своєму мовленні					
Схильна до докладного переказу історій, фактів					
Може вести інтелектуальні розмови з дітьми й дорослими					
Схильна до серйозних розмов, цікавиться глобальними проблемами.					
Легко розгадує загадки й може їх придумувати					

Тетяна Ілляшевич

Особливості дитини	1	2	3	4	5
Розуміє складні для свого віку визначення. Знаходить спільне в предметах, навіть якщо це не очевидно. Демонструє абстрактне мислення					
Розуміє призначення й способи використання схем, карт краще, ніж її однолітки					
Виявляє цікавість до годинників, календарів, може зрозуміти їхні функції					
Охоче вчиться					
Може утримувати увагу на чомусь досить довгий час					
Легко схоплює й зберігає велику кількість інформації					
Дуже спостережлива					
Здібності до музики, малювання, ритміки й інших областей мистецтва					

РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Обдаровані діти мають свої специфічні проблеми. Труднощі й протиріччя таких дітей — в емоційному, фізичному розвитку, у саморегуляції. Найчастіше в таких дітей є проблеми у спілкуванні з однолітками й дорослими.

Для встановлення контакту з дитиною необхідно навчитися використовувати компоненти спілкування: поведінку, інтонацію, жести, міміку. Неправильно обраний стиль спілкування може:

- придушити найкращі риси й творчі пориви дитини;
- зупинити розвиток її унікальних здібностей;
- заглушити прояв її індивідуальності.

Крім того, непродуктивний стиль спілкування може повністю дезорієнтувати дитину. Тоді цінності щирості і доброти будуть підмінятися помилковими, вади прийматися за чесноти.

Що радять психологи:

- підтримуйте інтереси, творчість, оригінальність дитини — ніколи не лайте її за те, що вона робить щось не так;

Обдарована дитина: ілюзії й реальність

- поважайте право дитини на власний вибір заняття, ігор, на власну думку. Пам'ятайте: ви повинні пристосовуватися до дитини, а не вона до вас;
 - допоможіть впоратися із проблемами у спілкуванні з однолітками й дорослими;
 - не захоплюйтеся надміру змагальними методами, тоді ваша дитина буде завжди переможцем, а інші діти можуть її зненавидіти;
 - не говоріть про обдарованість дитини в її присутності;
 - не вимагайте, щоб вона завжди була найкращою.
- Вручення пам'яток батькам.

Вправа «Дерево»

Причепіть ваші листочки на «дерева» так: якщо ваші очікування збулися — то на гілки, якщо ні — вниз на траву.

Підсумок заходу

Підбиваючи підсумки нашої зустрічі, мені б хотілося знати вашу думку. Для цього напишіть свої зауваження, коментарі й помістіть їх у відповідний конверт («Зайве», «Цікаве», «Зауваження»).

ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Адаптація тестової методики Р. Амтхауера

Ольга НЕЧАЄВА, молодший науковий співробітник лабораторії психології
обдарованості Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ

Час виконання: необмежений.

СУБТЕСТ 1 «ВИЯВЛЕННЯ СУТТЄВИХ ОЗНАК»

Застосовується для дослідження особливостей мислення, здібностей до диференціації ознак предметів і явищ на суттєві і другорядні.

Матеріали: бланк з рядками слів, кожен з яких складається з одного основного поняття і п'яти слів, що позначають його ознаки (див. додаток 1 на с. 118).

Учням пропонується вибрати дві суттєві ознаки з п'яти запропонованих, підкреслити слова, що позначають ці ознаки і логічно обґрунтувати свій вибір.

Психолог, На початку кожного рядка стоїть лише одне слово (це основне поняття), а п'ять слів на вибір — його ознаки. Необхідно з цих п'яти слів вибрати лише два, найтісніше пов'язаних з основним поняттям (першими словом), підкреслити ті дві характеристики, без яких основне поняття (слово на початку рядка) втратить своє значення.

Наприклад:

Дерево	листя, тінь, плоди, коріння, гілка

Дерево може існувати без листя і без плодів (взимку), без тіні (вночі), але без коріння і без гілок дерево існувати не може. Отже, правильна відповідь: коріння, гілка. Саме ці два слова слід підкреслити.

Виявлення рівня інтелектуального розвитку молодших школярів

Оцінювання відбувається за критеріями самостійності виконання, спроможності пояснити власну відповідь, воно залежить від оперативності відповіді, частоти використання допоміжних засобів при проведенні методики, а також від кількості помилок. За правильну відповідь з другої спроби учень може отримати 0,5 бала.

Дуже високий рівень

10 балів — повністю самостійне виконання завдання, правильність вибору слів, змістовне пояснення до кожного завдання, високий темп виконання завдань, відсутність потреби у допоміжних предметах.

Високий рівень

9 балів— самостійне виконання завдання, правильність вибору слів, здатність пояснити свій вибір, дещо уповільнений темп виконання, користування допоміжними засобами в окремих випадках;

8 балів — так само, як у попередньому випадку, але є одна помилка.

Рівень, вищий за середній

7 балів — переважна самостійність виконання, дві помилки з подальшим самостійним виправленням після вказівки дорослого, пояснення власного вибору в більшості випадків, повільний темп виконання, користування додатковими засобами в окремих випадках.

Середній рівень

6 балів — у виконанні кількох завдань потребує допомоги дорослого, припустився трьох помилок, може пояснити свій вибір лише в окремих випадках, повільний темп виконання, застосовувалися допоміжні засоби;

5 балів — так само, як і в попередньому пункті, але є чотири помилки.

Рівень, нижчий від середнього

4 бали — завдання виконується за допомогою експериментатора, є п'ять помилок, чіткого пояснення відповідей не даєть-

ся, темп виконання повільний, застосовувалися допоміжні засоби.

Низький рівень

3 бали — повна відсутність самостійності у виконанні завдання, шість помилок, відсутність пояснення;

2 бали — так само, як і в попередньому пункті, але помилок сім.

Дуже низький рівень

1 бал — потребує допомоги дорослого при виконанні завдання, відсутність пояснень, більше семи помилок.

0 балів — нерозуміння завдання після пояснення, відсутність правильних відповідей.

Інтерпретація результатів

Переважаючі помилкові відповіді свідчать про домінування конкретно-ситуативного стилю мислення над абстрактно-логічним. Якщо учень дає спочатку помилкову відповіді, але потім їх виправляє, то це слід інтерпретувати як квапливість та імпульсивність.

Додаток 1

Бланк опитування (заповнюється учнем)

№ з/п	Основне поняття	Ознаки
1	Річка	Берег, риба, вода, крига, човен
2	Місто	Будинок, світлофор, столиця, метро, вулиця
3	Ліс	Вовк, гриби, дерева, ґрунт, мисливець
4	Школа	Стадіон, дзвоник, учні, їдальня, вчитель
5	Кішка	Молоко, лапи, хутро, кошени, муркіт
6	Машина	Водій, кермо, колесо, дорога, радіо
7	Сніданок	Кава, їжа, ранок, хліб, музика
8	Лікарня	Лікар, укол, пігулка, хворі, рецепт
9	Футбол	Суддя, пенальті, м'яч, гол, воротар
10	Книжка	Малюнки, вірші, текст, автор, окуляри

Виявлення рівня інтелектуального розвитку молодших школярів

СУБТЕСТ 2 «ВИКЛЮЧЕННЯ ЗАЙВОГО ПОНЯТТЯ»

Застосовується для дослідження рівня сформованості логічної дії (класифікації), вивчення розвитку операції узагальнення, здатності молодших школярів до абстрагування.

Матеріали: бланк з надрукованими серіями слів (серія з п'яти слів) (див. додаток 2).

Учням пропонується об'єднати ряд слів в одну групу, дати їй назву, а одне слово, яке до цієї групи не має належить, виключити (закреслити) та пояснити, чому саме це слово є зайвим.

Наприклад:

Андрій, Сергій, Іванов, Дмитро, Олександр	імена

Оцінка правильності виконання надається аналогічно до попереднього субтесту.

Інтерпретація результатів

Помилкові узагальнення за неіснуючими ознаками, які зовні здаються домінантними і відволікають від суттєвіших, можуть свідчити про нестійкість мислення. У цьому випадку, якщо залучити дитину до з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, вона може змінити свою відповідь на правильну.

Ускладнення, які виникають при поясненні відповіді і формулюванні поняття, вказують на неусвідомленість мислення.

Якщо учень поєднує слова в групи за ситуаційними критерієм (тобто описує ситуацію, в якій певним чином беруть участь всі предмети), а не за родовою чи категоріальною ознакою, то це є показником конкретного мислення і невміння будувати узагальнення за суттєвими ознаками.

Додаток 2

Бланк опитування (заповнюється учнем)

№ з/п	Ряд слів	Узагальнювальне слово
1	Сік, чай, морозиво, кава, вода	
2	Олівець, фломастер, гумка, ручка, маркер	
3	Дзеркало, шафа, стілець, диван, крісло	
4	Спідниця, краватка, светр, джемпер, сорочка	

Ольга Нечасва

№ з/п	Ряд слів	Узагальнювальне слово
5	Сосна, ялинка, береза, тополя, каштан	
6	Пасажир, літак, потяг, човен, автомобіль	
7	Сир, масло, молоко, вершки, тістечко	
8	Футбол, волейбол, хокей, баскетбол, плавання	
9	Альбом, газета, зошит, щоденник підручник	
10	Солоний, кислий, теплий, гіркий, солодкий	

СУБТЕСТ 3 «ПОРІВНЯННЯ ПОНЯТЬ»

Застосовується для дослідження операцій порівняння, аналізу і синтезу в мисленні молодших школярів.

Матеріали: бланк з надрукованими парами слів для порівняння (див. додаток 3).

Учням пропонується прослухати десять пар слів, з яких необхідно виділити основні ознаки (подібності та відмінності). Щодо кожної пари дати відповідь на запитання: «Чим вони схожі?» та «Чим вони відрізняються?». Експериментатор повинен звернути увагу на те, що спочатку слід виділити подібності, а потім — відмінності.

Наприклад:

Горобець — ворона	живі істоти, птахи, не відлітають в теплі краї...	(за розміром) горобець менший — ворона більша, (за кольором) горобець сірий — ворона чорна...

Оцінювання

За кожну правильно виділену і сформульовану подібність і відмінність нараховується 1 бал.

Інтерпретація результатів

Рівень	Бали	Кількість правильних відповідей
Дуже високий рівень	10 балів	Більше 20

Виявлення рівня інтелектуального розвитку молодших школярів

Високий рівень	9—8 балів	18—20
Рівень, вищий за середній	7 балів	15—17
Середній рівень	5—6 балів	12—14
Рівень, нижчий за середній	4 бали	9—11
Низький рівень	3—2 бали	5—8
Дуже низький рівень	0—1 бал	Менше 5 балів

Враховується те, наскільки точно досліджуваний виділяє суттєві ознаки (подібності й відмінності). Нездатність виділити ці ознаки свідчить про слабкість узагальнення і схильність до конкретного мислення.

Додаток 3

Бланк опитування (заповнюється учнем)

№ з/п	Пари слів для порівняння	Подібності	Відмінності
1	Річка — озеро		
2	Дуб — береза		
3	Яблуко — вишня		
4	Кішка — собака		
5	Потяг — літак		
6	Ручка — олівець		
7	Лижі — ковзани		
8	Молоко — вода		
9	Золото — срібло		
10	День — ніч		

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Рестандартизація тесту Р. Амтхауера для юнацького віку

Дмитро КОРОЛЬОВ, кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії психології обдарованості Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПП України, м. Київ

Психодіагностична та дослідницька практика потребують надійного, валідного, комплексного та одночасно відносно короткого тесту інтелекту.

На роль компактної та комплексної методики діагностики інтелекту може претендувати розроблений А. Вороніним та С. Бірюковим скорочений варіант популярного у вітчизняній психології тесту структури інтелекту Р. Амтхауера.

У варіанті тесту Р. Амтхауера А. Вороніна та С. Бірюкова збереглися три з чотирьох інтелектуальних факторів, які вимірюються повною версією. Мнемічний фактор за допомогою скороченої версії не діагностується. Також автори повністю відмовились від відкритих завдань, що спростило процедуру підрахунку результатів.

Тест має три частини, по десять завдань кожна, що спрямовані на вимірювання трьох зазначених факторів інтелекту. Проте А. Воронін та С. Бірюков не наводять даних про складність завдань тесту, їхню дискримінативність, внутрішню узгодженість пікалі та норм для опитуваних юнацького віку (додатки 1, 2, 3 на с. 123—127).

Проведене дослідження дає право стверджувати, що скорочена версія тесту структури інтелекту Р. Амтхауера є валідним, надійним та стандартизованим інструментом для діагностики інтелекту осіб юнацького віку. Тест дозволяє отримати характеристику загального інтелекту, проте, на відміну від повної

Психологічний інструментарій визначення рівня розвитку ...

версії методики, не вимірюються окремі компоненти інтелекту: вербальний, математичний, просторовий. Методика вимагає відносно мало часу для проведення та обрахунку результатів та може бути рекомендована до застосування як із дослідницькою метою, так і в сфері психологічної практики.

Додаток 1

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ СКОРОЧЕНОЇ ВЕРСІЇ ТЕСТУ Р. АМТХАУЕРА

Перша частина тесту

На виконання завдань першої частини тесту відводиться 15 хв. Нижче ви знайдете речення, в кожному з яких бракує одного слова. Вам потрібно з п'яти можливих слів вибрати те, яке правильно доповнює речення. У відповідному аркуші ви позначаєте номер правильної відповіді.

1. Протилежністю надії є:

- 1) розчарування; 2) відчай; 3) смуток;
- 4) задоволеність; 5) пригніченість.

2. Етикетка — це в більшості випадків:

- 1) розрізнявальна позначка; 2) вказівка; 3) напис; 4) реклама;
- 5) назва.

У завданнях, розташованих нижче, наводиться 5 слів. Чотири з них завжди є схожими за певною ознакою. Вам потрібно знайти п'яте, яке до них не підходить. В аркуші відповідей треба позначити номер цього слова.

3. 1) помилковий висновок; 2) обман; 3) шахрайство; 4) фальсифікація; 5) підробка.

4. 1) підтвердження; 2) рішення; 3) планування; 4) оцінка; 5) думка.

У наступній групі завдань вам пропонуються три слова. Між першим і другим існує певний зв'язок. Між третім і одним з п'яти слів, розташованих нижче, існує аналогічний зв'язок. Це слово вам слід знайти. Його номер ви відзначаєте в аркуші відповідей.

5. «Вестибюль» і «сіни» пов'язані так само, як «будинок» і...?

- 1) ліфт; 2) двір; 3) дах; 4) намет; 5) стіна.

6. «Довіра» і «експерт» пов'язані так само, як «невпевненість» і...?

Дмитро Корольов

- 1) досвід; 2) помилка; 3) новачок; 4) любитель; 5) рутинер.
7. «Альбом» і «фото» пов'язані так само, як «газета» і...?
1) папір; 2) новина; 3) стаття; 4) заголовок; 5) оголошення.

У наступній групі вам дано 6 слів. З них ви повинні вибрати два типологічно спільних — які за значенням належать до одного класу предметів чи явищ. (Наприклад: 1) ніж; 2) масло; 3) газета; 4) хліб; 5) сигара; 6) браслет. «Хліб» і «масло» — це правильне рішення, оскільки вони об'єднуються загальним поняттям — продукти харчування. Тому правильними будуть відповіді під номерами 2 і 4.)

Номери правильних відповідей ви позначаєте в аркуші відповідей.

8. 1) дах; 2) пиво; 3) кухоль; 4) кафе; 5) хміль; 6) молоко.
9. 1) фахівець; 2) фехтувальник; 3) лейтенант; 4) практикант; 5) секретарка; 6) альпініст.
10. 1) шкодувати; 2) щипати; 3) будувати; 4) мерзнути; 5) складати музику; 6) залишатися.

Друга частина тесту

На виконання цих завдань відводиться 15 хв. Нижче вам пропонуються арифметичні завдання. Їх необхідно вирішити правильно і швидко! Вам дані варіанти відповідей. Знайдіть вашу і позначте її номер в аркуші відповідей.

11. Для ремонту вулиці трьом робочим потрібно 6 днів. За скільки днів вони закінчать роботу, якщо якщо їх буде 9?

- 1) 1; 2) 2; 3) 3; 4) 4; 5) 5; 6) 14; 7) 16; 8) 18; 9) 20.

12. Для отримання сплаву взяли 2 частини міді і 1 частину цинку. Скільки грамів цинку потрібно для отримання 39 г цього сплаву?

- 1) 1; 2) 8; 3) 9; 4) 12; 5) 13; 6) 16; 7) 19; 8) 32; 9) 35.

13. 2 потяги зустрілися о 8-ій годині. На якій відстані одне від одного вони будуть о 8.20, якщо один рухається зі швидкістю 120 км/год, а інший — 75 км/год (в різні боки)?

- 1) 4; 2) 15; 3) 29; 4) 30; 5) 39; 6) 45; 7) 55; 8) 65; 9) 85.

14. Із 50 деталей 4 % мають розміри, більші від заданих, 12 % — менші від заданих. Скільки деталей мають заданий розмір?

- 1) 2; 2) 8; 3) 12; 4) 18; 5) 32; 6) 34; 7) 42; 8) 68; 9) 84.

15. 52 монети слід поділити на 2 частини так, щоб одна була утричі більша за іншу. Скільки монет буде в меншій частині?

- 1) 3; 2) 7; 3) 11; 4) 12; 5) 13; 6) 14; 7) 17; 8) 23; 9) 39.

16. За старими розцінками за 5 гайок робочий отримував 1200 грн, за новими — 1200 грн за 4 гайки. На скільки відсотків підвищилися розцінки?

- 1) 5; 2) 6; 3) 10; 4) 12; 5) 16; 6) 20; 7) 25; 8) 30; 9) 60.

17. Кубик зі стороною в 3 см важить 54 г. Скільки грамів важить кубик з того ж матеріалу зі стороною в 2 см?

- 1) 16; 2) 18; 3) 24; 4) 28; 5) 34; 6) 35; 7) 36; 8) 43; 9) 48.

У наступній групі завдань вам пропонуються числа, розташовані за певним правилом. Ваше завдання полягає в тому, щоб визначити число, яке було б продовженням відповідного числового ряду.

Наприклад: 16, 18, 20, 22, 24, 26. У цьому ряді кожен наступний член збільшується на 2. Отже, останнє число буде 28. Його ви знаходите серед пропонуваніх варіантів і його номер позначаєте в аркуші відповідей.

У деяких завданнях вам необхідно буде користуватися множенням і діленням.

18. 57, 60, 30, 34, 17, 22, 11, ...?

- 1) 6; 2) 8; 3) 11; 4) 13; 5) 16; 6) 17; 7) 27; 8) 45; 9) 51.

19. 2, 3, 6, 11, 18, 27, 38, ...?

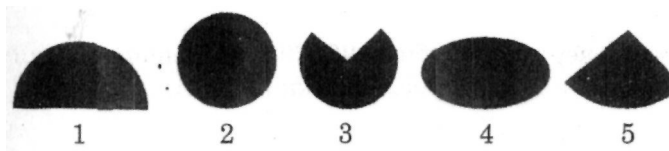
- 1) 7; 2) 13; 3) 15; 4) 17; 5) 50; 6) 51; 7) 52; 8) 76; 9) 84.

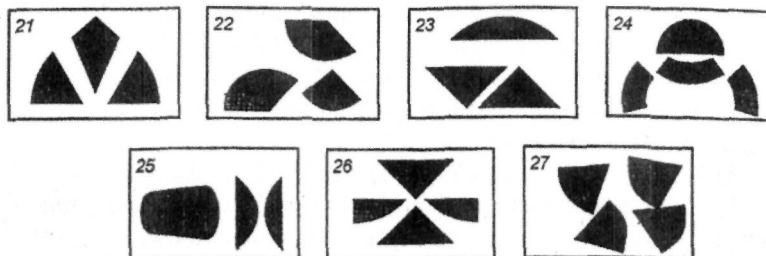
20. 174, 171, 57, 54, 18, 15, ...?

- 1) 1; 2) 3; 3) 5; 4) 7; 5) 9; 6) 10; 7) 11; 8) 12; 9) 13.

Третя частина тесту

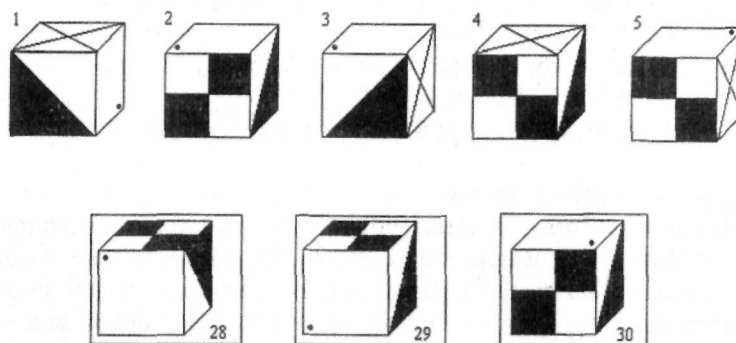
На виконання завдань третьої частини тесту відводиться 15 хв. Нижче під номерами 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 наведено фігури, розбиті на частини. Вам слід подумки з'єднати ці частини і визначити, яка з фігур (під номерами 1, 2, 3, 4 або 5) вийде.

В останній групі завдань перший ряд містить 5 різних кубиків, позначених цифрами 1, 2, 3, 4, 5 — це варіанти відповідей. Кожен кубик має 6 особливостей. Три з них ви можете бачити. У кожному із завдань під номерами 28, 29 і 30 зображений кубик у різних положеннях. Три особливості ви можете бачити в різних положеннях. Вам треба визначити, який з кубиків верхнього ряду показаний. Кубик може бути повернений або перевернений. При цьому може з'явитися і нова ознака.

Звертаємо вашу увагу на те, що жоден з кубиків 1, 2, 3, 4, 5 не повторюється. Вони можуть мати однакові особливості, але в різних положеннях.

Подумки повертаючи кубики 28, 29, 30, визначте, з яким з кубиків верхнього ряду співпадає кожний з них.

Додаток 2
Ключі до скороченої версії
тесту
Р. Амтхауера

Номер завдання	Номер правильної відповіді
1	2
2	3
3	1
4	3
5	4
6	3
7	3
8	2 та 6
9	2 та 6
10	3 та 5
11	2
12	5
13	8
14	7
15	5
16	7
17	1
18	6
19	6
20	3
21	5
22	4
23	5
24	1
25	2
26	5
27	3
28	1
29	5
30	3

Додаток 3
Таблиця трансформації
первинних показників у
шкалу IQ

Необроблений показник	Стандартний показник IQ
1	55
2	58
3	62
4	65
5	69
6	72
7	75
8	79
9	82
10	86
11	89
12	92
13	96
14	99
15	103
16	106
17	110
18	113
19	116
20	120
21	123
22	127
23	130
24	134
25	137
26	140
27	144
28	147
29	151
30	154

Науково-виробниче видання

Бібліотека «Шкільного світу»

Обдаровані діти
Діагностика та супровід

Художній редактор *І. Сак*
Літературний редактор *С. Петрова*
Коректор *Л. Железна*
Комп'ютерна верстка *К. Яскевич*

Підписано до друку 30.11.2008. Формат 60x84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умови. друк. арк. 7,44. Тираж 3300 пр. Зам. 237.

ТОВ Видавництво «Шкільний світ»
01014, м. Київ, вул. Тимірязєвська, 2
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 775 від 21.01.2002

Видруковано з готових діапозитивів в ОП «Житомирська облдрукарня»
10014, м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ЖТ № 1 від 06.04.2001

3 питань розповсюдження
звертатися за тел.:
(044) 286-45-94, 286-34-48

Місяць	Тема питання	Відповіді / Рекомендації
СІЧЕНЬ	Організація роботи шкільної бібліотеки	Готуємося до інспектування школи
ЛЮТИЙ	Класному керівнику. Як організувати роботу?	Управляти школою по-новому... <i>Н. Погрібна</i>
БЕРЕЗЕНЬ	Моніторинг у роботі заступника директора	Організація харчування та медичного обслуговування в школі
КВІТЕНЬ	Класному керівнику. Учніське самоврядування	Санітарно-гігієнічні вимоги у навчальному закладі
ТРАВЕНЬ	Школа ремесел. Пістопластика. Витинанка	Аналітичні накази за станом викладання предметів
ЧЕРВЕНЬ	Класному керівнику. Як підготувати й провести виховну годину?	Атестація діяльності директорів шкіл. <i>І. Пархоменко</i>
СІЧЕНЬ	Тестування учнів у середній школі	Дитячий садок. Накази з питань основної діяльності. <i>Л. Меленець</i>
ЛЮТИЙ	Планування навчально-виховної роботи з дітьми раннього віку	Педагогічне проектування. <i>А. Цимбалару</i>
БЕРЕЗЕНЬ	Навчання читання за методикою Зайцева (3 досвіду роботи ДНЗ «Гармонія»)	Комунікативні завдання на уроках мови. 4 кл. <i>Г. Лещенко, Л. Іванова</i>
КВІТЕНЬ	Психологам про уяву дошкільників. Книга для психологів. <i>І. Карабєва</i>	Від вересня до літа святим радіють діти. Сценарій календарних свят для учнів початкової школи. <i>В. Бутрім</i>
ТРАВЕНЬ	На допомогу методисту ДНЗ	Оглядові теми з української літератури в старших класах. <i>Н. Савчук</i>
ЧЕРВЕНЬ	Екологічний зорепад. <i>В. Любарова, І. Стеценко</i>	Позакласна робота із зарубіжної літератури
СІЧЕНЬ	Шкільна журналістика. Факультативний курс для профільної школи.	Зразки тестів. Читання і аудіювання. <i>Л. Кулакова, Н. Реуцька</i>
ЛЮТИЙ	Зарубіжна література за новою програмою. 8 кл. 2 семестр	Міні-театр на уроці німецької. <i>Т. Радченко</i>
БЕРЕЗЕНЬ	Історія. Всеукраїнський конкурс «Учитель року — 2008»	Література Франції. 10–11 кл. <i>О. Клименко</i>
КВІТЕНЬ	English. Handouts. Тести. Ч. 1	English. Handouts. Тести. Ч. 1
ТРАВЕНЬ	Deutsch für Jugendliche. Lesespaß	Deutsch für Jugendliche. Lesespaß
ЧЕРВЕНЬ	Вивчення практичної стилістики та культури мовлення. 10–11 кл. <i>Д. Семчук</i>	Оглядові теми з української літератури в старших класах. <i>Н. Савчук</i>
СІЧЕНЬ	Заповідники України. <i>В. Гетьман</i>	Шкільні екскурсії Україною. Львів. <i>І. Мельник</i>
ЛЮТИЙ	Дидактичні ігри на уроках алгебри і геометрії. 7–9 кл. <i>Л. Тополя, В. Швець</i>	Математичний гурток. 10–11 кл. Числа. Послідовності. Функції. <i>О. Кукуш, Р. Ушаков</i>
БЕРЕЗЕНЬ	Креслення на комп'ютері: Компас-Графік. Посібник. <i>Б. Воронцов, І. Бочарова</i>	Структуровані конспекти з біології для 8 кл.: для вчителів та учнів. <i>В. Сигида, В. Миколайко</i>
КВІТЕНЬ	Основи здоров'я. Практичні роботи. 6–8 кл. <i>Б. Слесар</i>	Завдання для тестового контролю знань із фізики. 8 кл. <i>О. Волонко</i>
ТРАВЕНЬ	Викладання фізики у 8 кл. 12-річної школи. Ч. 2	Футбол у школі. Методичні матеріали та уроки. <i>О. Прохорчук</i>
ЧЕРВЕНЬ	Психологія внутрішнього світу	Творчі задачі з екології та методика їх розв'язання. <i>О. Драган</i>
СІЧЕНЬ	Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій. <i>В. Рибалка</i>	Хочу бути успішним. Корекційно-розвивальні вправи для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. <i>Н. Романюк, О. Поборча</i>
ЛЮТИЙ	Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика та корекція. <i>Л. Широкоградюк</i>	Соціальна педагогіка: словник-довідник. <i>Т. Алексєєнко</i>
БЕРЕЗЕНЬ	Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика та корекція. <i>Л. Широкоградюк</i>	Шкільний туризм. <i>О. Наровлянський</i>
КВІТЕНЬ	Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика та корекція. <i>Л. Широкоградюк</i>	Комп'ютер. Апаратна частина: конфігурація, вибір. <i>В. Дем'яненко</i>
ТРАВЕНЬ	Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика та корекція. <i>Л. Широкоградюк</i>	Хімія. Розробки уроків. 9 кл.
ЧЕРВЕНЬ	Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика та корекція. <i>Л. Широкоградюк</i>	Вивчення фізики у 7 кл. 12-річної школи

Загально-педагогічний напрямок
Управління Дошкільля
Початкова освіта
Гуманітарний напрямок
Природничо-математичний напрямок
Психологія

ISBN 978-966-451-000-1
ISBN 978-966-451-250-0